

## **Tafsir Dergisi - Tafsir Journal**

Cilt/Volume: 2, Sayı/Issue: 1 (Mayıs/ May 2022):15-84

### **Dünya Dillerindeki Kur'ân Tercümelere Üzerine İstatistiksel Bir Değerlendirme A Statistical Evaluation on Translations of the Qur'an in World Languages**

**Hidayet Aydar**

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim  
Dalı

İstanbul University/ Faculty of Theology, Department of Tafsir  
İstanbul, Türkiye

e-mail: hidayet@istanbul.edu.tr  
orcid.org/0000-0002-7563-5073

**Makale Bilgisi/Article Information**  
**Araştırma Makalesi/Research Article**  
**Geliş Tarihi/Received: 10.12.2021**  
**Kabul Tarihi/Accepted: 15.02.2022**  
**Yayın Tarihi/Pub Date: 30.05.2022**

#### **Atıf/Cite as**

Aydar, Hidayet. Dünya Dillerindeki Kur'ân Tercümelere Üzerine İstatistiksel Bir  
Değerlendirme, Tafsir Dergisi 2/1 (Mayıs 2022), 15-84  
Aydar, Hidayet. A Statistical Evaluation On Translations Of The Qur'an In World Languages,  
Tafsir Journal 2/1 (May 2022), 15-84

#### **İntihal/Plagiarism**

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article  
has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. Published  
by Tafsir Journal, Turkey. <http://www.tafsirdergisi.com/index.php/tafsir/index>  
Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

## A Statistical Evaluation on Translations of the Qur'an in World Languages

### Abstract

In this study, a statistical evaluation is made on the translations of the Qur'an written in world languages at the beginning of the study, the first attempts to translate the Qur'an, starting from the time of the Prophet, are briefly discussed; Some brief information is given about the importance of translating the Qur'an, the first translations of the Qur'an, how the work of translating the Qur'an in Persian, Turkish and Latin began and how it progressed. Then, the translations of the Qur'an in world languages are examined based on certain geographies. Translations of the Qur'an in languages spoken in Asia, Europe, America, Africa and Oceania are determined; by considering the continents separately, it is explained how many translations were made in each of the languages spoken in that continent. In addition, the dates of the first and last translations, the important ones among them and the reasons for their importance are also examined. If the number of translations of the Qur'an in one language is five or more, more emphasis is placed on the translations of the Qur'an in that language, but if it is less than five, it is briefly mentioned. The translations of the Qur'an found in all these languages are classified on the basis of languages and some information is given about their numbers. Languages belonging to the same language family are mentioned together. For example, Turkish and languages close to Turkish such as Azerbaijani, Uzbek, and Kyrgyz are given together. In the study, the gender, religion, belief values and mentality of those who translate the Qur'an are also pointed out. As translators are classified as male and female, they are also subject to a distinction as Muslims and non-Muslims. Muslim translators are also mentioned according to sectarian categories such as *Ahl as-Sunnah*, Shiite, Qadiyani, Ahmadi, Alevi, and some statistical analyzes and interpretations are made about them. All this is done with great care and precision, based on information obtained after long, tedious and exhausting research. In addition, the translations of the Qur'an and the Bible in world languages are compared numerically and evaluations are made regarding this. For this purpose, the figures for the complete or partial translations of the Bible that have been made up to now are determined; however, when numeric values are given, the exact ones are respected. Translations of the Qur'an are also classified in the same way and numerical values are appreciated accordingly. In addition, some numerical comparisons and evaluations are included between the translations of the Qur'an and the Bible that have been made around the world. At the end of the article, the information obtained during the study is evaluated. For this, some tables and graphics are used from time to time, and the results are given over these graphics and tables. Only complete translations of the Qur'an are considered in this study; Translations that are incomplete, *juz'* (One of thirty parts of the Quran), *surah* or translations of certain verses are not included in the numbers and are not evaluated. Similarly, only printed translations are discussed here. Those that were previously in manuscript and printed later are also included in the study. However, translations that are still in manuscript form are not emphasized. In this study, the activities of official institutions and organizations, dealing with the translation of the Qur'an in the world, such as The Center for translation of the Holy Quran in Iran; Center for Translation of the Glorious Quran in Foreign Languages of the Endowments and Charitable Affairs Organization Islamic Republic of Iran; Ahmadiyya Muslim Community and Qadiyani Community Center in Pakistan; Azhar University Department of Translation in Egypt; King Fahd Complex for the Printing of the Holy Qur'an in Saudi Arabia in particular are also covered. The activities of the Department of Publications in Foreign Languages and Dialects of the Presidency of Religious Affairs, which is trying to translate the Qur'an into various languages and dialects, within the framework of the "Let No Language Remain Without the Qur'an" project are also examined. The study covers only the translations of the Qur'an written until the beginning of 2020.

**Keywords:** The Qur'an, Translations, World languages, Statistical evaluation, Holy Book

## Dünya Dillerindeki Kur'ân Tercümelere Üzerine İstatistiksel Bir Değerlendirme

### Öz

Bu çalışmada dünya dillerinde yapılmış Kur'ân tercümelere üzerinde istatistiksel bir değerlendirme yapılmaktadır. Çalışmanın başında Hz. Peygamber döneminden başlamak üzere Kur'ân'ın tercüme edilmesi yönündeki ilk girişimler kısaca ele alınmakta; Kur'ân'ı tercüme etmenin önemine, ilk yapılan Kur'ân tercümelere, Farsça, Türkçe ve Latince Kur'ân tercüme işinin nasıl başladığına ve nasıl bir seyir takip ettiğine dair kısa bazı malumât verilmektedir. Daha sonra belli bazı coğrafyalar esas alınarak Kur'ân'ın dünya dillerindeki tercümelere incelenmektedir. Asya, Avrupa, Amerika, Afrika ve Okyanusya kıtalarında konuşulan dillerdeki Kur'ân tercümelere tespit edilmekte; kıtalar ayrı ayrı ele alınarak o kıtada konuşulan dillerin her birinde kaçar tercümenin yapıldığı anlatılmaktadır. Ayrıca bunların ilk yapılan ile son yapılanının tarihleri, bunların arasında önemli olanlar ve önem sebepleri gibi hususlar da irdelenmektedir. Bir dilde yapılmış Kur'ân tercümelereinin sayısı beş ve beşten fazla ise bu dildeki Kur'ân tercümelere üzerinde daha fazla durulmakta, ancak beşten az ise kısaca bahsedilmektedir. Bütün bu dillerde tespit edilen Kur'ân tercümelere diller bazında tasnif edilmekte ve sayıları hakkında bir takım bilgiler verilmektedir. Aynı dil ailesine mensup olan diller bir arada zikredilmektedir. Mesela Türkçe ve Türkçeye yakın diller olan Azerice, Özbekçe, Kırgızca gibi diller bir arada verilmektedir. Çalışmada Kur'ân'ı tercüme edenlerin cinsiyeti, dinleri, inanç değerleri, zihniyetlerine de işaret edilmektedir. Mütercimler bayan-erkek olarak tasnif edildikleri gibi, Müslüman gayr-i müslim şeklinde de bir ayrıma tabi tutulmaktadırlar. Müslüman mütercimler ayrıca Ehl-i Sünnet, Şîi, Kadiyani, Ahmedi, Alevi gibi mezhepsel kategorilere göre zikredilmekte, bunlarla ilgili bazı istatistiksel analizler ve yorumlar yapılmaktadır. Bütün bunlar uzun, meşakkatli ve yorucu araştırmaların ardından elde edilen bilgilere dayalı olarak büyük bir dikkat ve hassasiyetle yapılmaktadır. Ayrıca dünya dillerinde yapılmış olan Kur'ân tercümelereyle Kitab-ı Mukaddesin tercümelere sayısı olarak mukayese edilmekte ve buna dair değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu maksatla bugüne kadar yapılmış tam veya kısmî Kitab-ı Mukaddes tercümelereine dair rakamlar tespit edilmekte; ancak sayısal değerler verilirken tam olanlara itibar edilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in tercümelere de aynı minval üzere tasnife tabi tutulmakta ve buna göre sayısal değerler takdir edilmektedir. Ayrıca dünya çapında yapılmış olan Kur'ân tercümelere ile Kutsal Kitab tercümelere arasında sayısal bazı mukayeseler ve değerlendirmelere de yer verilmektedir. Makalenin sonunda, çalışma boyunca elde edilen bilgiler değerlendirilmektedir. Bunun için zaman zaman bazı tablo ve grafikler kullanılmakta, elde edilen neticeler bu grafik ve tablolar üzerinden verilmektedir. Bu çalışmada sadece tam Kur'ân tercümelere ele alınmaktadır; tam olmayan, cüz, sure veya belli bazı ayetlerin tercümesi şeklinde olan tercümelere sayılara katılmamakta, değerlendirmeye alınmamaktadır. Yine burada yalnızca matbu tercümelere üzerinde durulmaktadır. Daha önce yazmayken, sonra tabedilmiş olanlar da çalışmaya dâhil edilmekte; ancak hâlen yazma durumunda olan tercümelere üzerinde durulmamaktadır. Çalışmada başta Suudi Arabistan'da bulunan Mucemmu'l-Melik Fehd olmak üzere İran'da Müessese-i Ferhengi Tercüman-i Vahiy, Merkezi Tercemeti'l-Kur'âni'l-Mecid bi'l-Luğâti'l-Ecnebiyye et-Tâbi' li Munazzamati'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-Hayriyye el-Cumhuriyye el-İslâmiyye fi'l-İran, Pakistan'daki Ahmediye ve Kadiyani Cemaatleri, Mısır'daki Ezher Üniversitesi Tercüme Bölümü gibi dünyada Kur'ân tercümesi işiyle ilgilenen resmi kurum ve kuruluşların faaliyetleri de işlenmektedir. "Hiçbir Lisan Kur'ân'sız Kalmasın" projesi çerçevesinde Kur'ân'ı muhtelif dil ve lehçelere çevirmeye çalışan Diyanet İşleri Başkanlığı Yabancı Dil ve Lehçelerde Yayınlar Dairesinin faaliyetleri de incelenmektedir. Çalışma sadece 2020 yılının başına kadar yazılmış olan Kur'ân tercümelereini kapsamaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Kur'ân, Tercümelere, Dünya dilleri, İstatistiksel değerlendirme, Kutsal Kitab

## Giriş

Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber tarafından etrafındaki insanlara anlayabilecekleri tarzda tebliğ edildiği gibi, ardından gelen âlimler de, Allah'ın mesajını kendi anadillerinde okuyup öğrensinler ve anlasınlar diye yaşadıkları bölgelerde bulunan insanların diline tercüme etmişlerdir. Kur'ân'ı tercüme hareketi, hem İslam âleminde, hem de İslam coğrafyasının dışındaki bölgelerde asırlardır süre gelmiştir; bugün de muhtelif coğrafyalarda hem de artan bir hızla devam etmektedir.

Kur'ân tercümesi tarihi, Kur'ân'ın muhtelif dillerdeki tercüme serüveni, muhtelif dillerde yapılmış Kur'ân tercümelerinin sayıları ve muhtevaları, Kur'ân'ı tercüme edenlerin dikkat etmesi gereken hususlar, Kur'ân tercümesinin önemi, Kur'ân'ı tercüme etmenin zorlukları gibi hususlarda farklı farklı çalışmalar yapılmış olmakla beraber, dünya dillerine yapılmış Kur'ân tercüme üzerine burada yaptığımız benzer bir çalışmaya rastlamadık. Dünya dillerindeki Kur'ân tercümeleriyle ilgili sayısal değerler, bunların mukayeseleri ve buna dair istatistiksel analizlerin de herhangi bir çalışmada yapıldığına dair bir bilgi edinemedik. Dünya dillerindeki Kur'ân tercümelerinin, Kitab-ı Mukaddes tercümeleriyle sayısal olarak karşılaştırılması da daha önce tesadüf etmediğimiz bir husustur. Bütün bunları hesaba katarak böyle bir çalışma yapmanın yararlı olacağı, Kur'ân tercümeleriyle ilgili araştırma yapanlara ve konuya meraklı olanlara faydalar sağlayacağı düşüncesiyle bu çalışmaya yapmaya karar verdik.

Kur'ân-ı Kerim dünyada konuşulan pek çok dile tercüme edilmiştir. Aşağıdaki sayıları elde etmek için aylarca birçok dilde yazılmış yüzlerce kitap, makale, tebliğ, ansiklopedi maddesi, tez gibi eserleri hassasiyetle inceledik. IRCICA'nın yayınladığı *World Bibliography of Translations of The Meaning of The Holy Quran, Printed Translations, 1515-1980*<sup>1</sup> adlı bibliyografya, Mucemmu'l-Melik Fehd'in düzenlediği sempozyumlar ve bunların neşredilmiş tebliğleri,<sup>2</sup> daha başka bazı üniversite ve kurumlarca düzenlenen Kur'ân tercümesiyle ilgili sempozyum, çalıştay ve benzeri faaliyetler ve bunların yayına dönüşmüş ürünleri, Pakistan'da ilgili kuruluşlarca neşredilen bibliyografyalarla ilgili internet ortamında ulaşabildiğimiz bilgiler, Muhammed Hamidullah'ın eserleri, Abdur Raheem Kidwai, Mofakhkhar Hussain Khan ve benzerlerinin burada fazla yer tutmasını diye zikretmediğimiz, ancak dipnotlarda ve kaynakçada bir kısmını verdiğimiz araştırmaları ve Avrupa'da neşredilen çalışmalar... bütün bunları irdeledik. Kur'ân tercümesi konusuyla ilgilenen yüzlerce web sitesini titiz bir şekilde inceledik.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> İsmet Binark-Halit Eren, *World Bibliography of Translations of the Meaning of the Holy Quran, Printed Translations, 1515-1980*, (İstanbul: IRCICA Yayınları, 1986).

<sup>2</sup> Bk. Merkezu't-tercemât, "Cuhûdu'l-Memleketi'l-Arabiyye es-Suûdiyye fi mecâli tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim min hilâli Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif bi'l-Medineti'l-Munevvere (Takrir)", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002), 1-25.

<sup>3</sup> Mesela bk. Maktabah Mujaddidiyah, "Browse boks by languages", erişim: 22 Mart 2020, <http://www.maktabah.org/en/lang>; Islam house, "Languages 114", erişim: 21 Mart 2020, <https://islamhouse.com/en>; Assabile, "Download free pdf Quran in several languages", erişim: 02 Nisan 2020, <http://thechoice.one/al-quran-bangla-bengali-translation-audio-mp3/>; English Quran Translations, "Bibliography of English Translations of the Qur'an", erişim: 02 Mart 2020, <https://englishqurantranslations.wordpress.com/2014/12/03/pathan-m-a-k/>; Love Qur'an, "Qur'an pdf", erişim: 06 Mart 2020, <http://www.lovequran.net/quran-pdf/>; True Muslims, "Holy Qur'an in all Languages", erişim: 20 Mart 2020, <http://www.truemuslims.net/Quran.html>; Mevkiu'l-kari' Yusuf b. Ahmed, "el-Kur'anul-kerim bi luğâti'l-âlem (pdf musavvar) 90 luğa", erişim: 22 Mart 2020, <https://yna-quran.com/play.php?catsmktba=2539>; Download the Qur'an, erişim: 21 Mart 2020, <https://downloadthequran.com/>; Global Qur'an, "Qur'an pdf in all languages", erişim: 22 Mart 2020, <https://globalquran.com/download/pdf/>; Qur'an Mercy, "Download Qur'an translation pdf", erişim: 22 Mart 2020, <https://quranmercy.com/download-quran-translation-pdf/>; Imam Reza, "The Centre for Translation of the Holy Qur'an", erişim: 18 Şubat 2020, <https://www.imamreza.net/old/eng/imamreza.php?id=1390>.

Biz bu çalışmayla gerek Türkiye’de, gerekse dünyada yapılmış olan tüm tam Kur’ân tercümelerini tespit ettiğimizi iddia etmiyoruz. Belki de bu çalışmada yer verilmeyen, zikredilmeyen daha başka Kur’ân tercümelere de vardır, hatta olma ihtimali yüksektir. Bilhassa Farsça, Urduca, Bengalce ve daha başka yerel dillere yapılmış bazı tercümelere tespit edememiş olabiliriz. İngilizce, Almanca, Fransızca, hatta Türkçe bazı tercümelere gözümüzden kaçmış olabilir. Dolayısıyla aşağıda vereceğimiz liste, daha da büyüyebilir, tercümelere sayısı daha da artabilir. Yine burada çok dikkat etmemize rağmen mükerrer tercümelere olabilir, özellikle bazı kurumlarca yayınlanan ve anonim olduğu belirtilen bazı tercümelere, yine burada zikrettiğimiz isimleri belli mütercimlere ait olabilir. Fakat eserin üzerinde herhangi bir isim bulunmayınca yeni bir tercüme gibi zikredilmiş olabilir...

Bu çalışmayı yaparken, hem Mucemmu'l-Melik Fehd, hem Diyanet İşleri Başkanlığı, hem de Ahmediye Cemaatinin tercüme faaliyetleri devam ediyor idi. Muhtemelen bu çalışma yayımlanmadan basılan eserler olabilir, kısa bir süre içerisinde yeni tercümelere zuhür edebilir. Çünkü bu kurumlar, pek çok dile Kur’ân’ı tercüme etmeyi istihdaf etmiş bulunmaktadırlar ve şu an bu yönde faaliyetleri devam etmektedir. 2020 yılı başı itibariyle yaptığımız tespitlere göre Ahmediye Cemaati 72,<sup>4</sup> Mucemmu'l-Melik Fehd, 74,<sup>5</sup> Diyanet İşleri Başkanlığı<sup>6</sup> da 27 civarında tercüme yapmıştır. Üç kurumun da aynı dilde tercüme yapması söz konusu olduğu gibi, bazen de farklı dillerde de yapmışlardır.

Araştırmayı yaparken ve muhtelif dillerdeki tercümelere tespit ederken ciddi zorluklarla karşılaştık. En büyük sıkıntılardan biri, çok sayıda tercüme üzerinde kimin yaptığına dair herhangi bir bilginin olmaması oldu. Bunların tamamını “anonim” diye işaretledik. Bazı tercümelere birden fazla baskıları olabilmektedir, biz bunların en eskisini, yani birinci baskısını bulup onu esas almaya çalıştık, ama her zaman birinci baskıyı tespit etme imkânımız olmamış olabilir, o yüzden yayın tarihleri konusunda bazı farklılıklar olabilir. Bazı tercümelere var ki, daha önce birkaç kez basılmış, sonra mesela Mucemmu'l-Melik Fehd veya Diyanet İşleri Başkanlığı yahut benzer bir kuruluş yeniden basmıştır. Bu durumlarda şayet o eserin daha önceki baskısına ulaşmışsak onu, ama böyle bir tespit yapamamışsak bu kurumların bastığını esas aldık. Bunlar gibi daha başka bazı zorluk yaşadık.

Anonim olanlardan kim tarafından yapıldığını bilmediklerimizi mütercimlerle ilgili bilgilere dâhil etmedik. Tek kişi mi, müşterek mi yapıldığı konusunda anonim olanları buraya katmadık. Şayet bir tercüme bir heyet tarafından yapılmış ve fakat heyetin başkanının adı verilmiş, diğerleri zikredilmemiş ise o tercümeyle ona isnad ederek ve sadece onun adını vererek zikrettik.

İnternet ortamında muhtelif dillerde kime ait olduğu, ne zaman yapıldığı gibi üzerinde hiçbir bilgi bulunmayan, Fatihâ’yla başlayıp Nas’la biten bazı tercümelere tespit ettik, ancak bunlara itibar etmedik ve burada verilen rakamlara onları dâhil etmedik.

Üzerinde düzenleyen olarak William Brown gibi kişilerin isminden ve hangi dilde olduğunu belirten ifadelerden başka hiçbir bilgi olmayan bazı tercümelere tespit ettik ki, bunlara da burada itibar etmedik. William Brown ve benzeri birkaç kişi daha bunlar sadece bir dilde değil, birkaç dilde bu işi yapmışlardır. O yüzden bunlara mütercim olarak yer vermedik.

<sup>4</sup> Bk. Cloud flare, “Ahmediyya translations of the Quran”, erişim: 01 Mart 2020, [https://cloudflare-ipfs.com/ipfs/QmXoypizjW3WknFijnKLwHCnL72vedxjQkDDP1mXWo6uco/wiki/Ahmediyya\\_translations\\_of\\_the\\_Quran.html#cite\\_note-translations-3](https://cloudflare-ipfs.com/ipfs/QmXoypizjW3WknFijnKLwHCnL72vedxjQkDDP1mXWo6uco/wiki/Ahmediyya_translations_of_the_Quran.html#cite_note-translations-3); al-Islam, “Published Translations of the Holy Quran by Ahmediyya Muslim Community (up to 30 September 2017)”, erişim: 07 Mart 2020, <https://www.alislam.org/quran/translations.pdf>.

<sup>5</sup> Mucemmu'l-Melik Fehd li tibaeti'l-Mushafi's-şerif, “Tercemâtu maâni'l-Kur'an”, erişim: 02 Nisan 2020, <https://qurancomplex.gov.sa/kfgqpc-quran-translate/>.

<sup>6</sup> Bayram Köseoğlu, “Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'an, Meal ve Tefsir ile İlgili Yayınları ve Kur'an Kültürümüze Katkısı”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2019): 822-823; TRT Haber, “Kur'an mealı 27 dil ve lehçeyle dünyada”, erişim: 02 Nisan 2020, <https://www.trthaber.com/haber/yasam/kuran-meali-27-dil-ve-lehceyle-tum-dunyada-357195.html>.

Türkçe, Urduca ve Farsça'da dikkat çekecek kadar çok mütercimnin tercümesinin ufak-tefek isim değişiklikleriyle yeniden basıldığını gördük. Üzerinde yaptığımız incelemede bunların farklı olduklarını anladıklarımızı ayrı ayrı zikrettik, ama aynı olduğunu farkettilerimizi ayrı ayrı vermedik.

Yine bu dillerde yapılan tefsir tercümelerini de vermedik. Mesela birçok dilde *Tefsîru'l-Celaleyn*, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, *Fî Zilâli'l-Kur'ân* gibi tefsirlerin tercüme edildiğini gördük, burada bunlara yer vermedik. Ama tercümede bunlardan yararlanıldığı belirtiliyorsa yer verdik.

### 1. Kur'ân'ın Tercümesi Yönünde İlk Girişimler

Kur'ân-ı Kerim, insanlığa iletilmek üzere indirilmiş bir kitaptır. Bu husus "Ey Peygamber! Rabbin tarafından sana indirilen ayetleri tebliğ et." anlamına gelen (يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ) şeklindeki Mâide suresi 67. ayette ifade edilmiştir. Hz. Peygamber, bu emrin gereği olarak gelen bütün ayetleri istisnasız insanlara bildirmiştir. Nitekim Hz. Peygamber Veda Hutbesinde ashabına peygamberlik görevini yerine getirip getirmediğini, tebliğ edilmesi gerekenleri tebliğ edip etmediğini sormuş, sahabe de bunları hakkıyla tebliğ ettiğine şatilik yapmışlardır.<sup>7</sup> Hz. Peygamber'in bu sözü, bütün Kur'ân vahiylerinin tebliğini kapsamaktadır. Esasen yukarıda verdiğimiz Mâide suresi 67. ayetin "Bunu yapmadığın takdirde elçilik görevini yerine getirmemiş olursun" anlamına gelen (وَأَنْ لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ) devamındaki ifadelerde buna dikkat çekilmiştir. Onun, 628 yılında yapılan Hudeybiye Barışından sonra dönemin büyük devletlerinin başkanlarına gönderdiği, içinde bazı ayetlerin de bulunduğu mektupları<sup>8</sup> da bu çerçevede değerlendirilebilir. Böylece Hz. Peygamber bir yandan ashabına Kur'ân ayetlerini eksiksiz bir şekilde tebliğ etmişken, diğer yandan devlet başkanlarına gönderdiği mektuplarda yer verdiği bu ayetlerin muhatapların diline tercümesine imkân vermekle onları Arapların dışındakilere de ilettiği.

Sahabe de Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kur'ân vahiylerini, "dil içi tercüme" diyebileceğimiz bir tarzda kendi çevrelerinde bulunanlara, uzak diyarlara gidenler de gittikleri yerlerdeki insanlara açıklayıp izah ederek ulaştırmaya çalışmışlardır. Bu noktada "tercümânü'l-Kur'ân" lakabına sahip olan<sup>9</sup> Abdullah b. Abbas'ın (ö. 68/687) bazı ifadeleri daha açık bir şekilde izah ederek kolayca anlaşılmasını sağlamakla bu konuda önemli bir fonksiyon icra ettiğini söyleyebiliriz. İslamiyet'in Hicaz bölgesini aşarak Suriye, Irak, İran coğrafyalarına; Mısır ve diğer Kuzey Afrika ülkelerine geçmesiyle, o bölgelerdeki din adamlarıyla yapılan tartışmalarda, merak edenlerin sorularına verilen cevaplar ve diğer vesilelerle Kur'ân'ın muhtevası az veya çok bu insanların diline aktarılmıştır.

Uzun bir dönem bu şekilde devam eden Kur'ân'ın tercümesi hareketi, hicrî dördüncü asırda Kur'ân'ın tamamının düzenli ve disiplinli bir şekilde Farsçaya tercümesiyle önemli bir gelişme katetmiş, Kur'ân'ın tercümesi hareketi yeni bir safhaya geçmiştir. Kaynaklar, Kur'ân'ın bir bütün halinde ilk kez Farsçaya tercüme edildiğinde ittifak etmişlerdir. Buna göre, Samanoğulları emiri Mansûr b. Nûh b. Nasr b. Ahmed b. İsmail Sâmânî (ö. 366/977)<sup>10</sup>, dönemin âlimlerinden, Kur'ân'ı Farsçaya tercüme etmelerini istemiş, onlar da uzun tartışmalar sonunda

<sup>7</sup> Bk. Buhari, "Hacc", 132.

<sup>8</sup> Bk. Muhammed İbn Sa'd ez-Zuhrî, *et-Tabakât el-kubrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, (el-Kâhire: Mektebetü'l-Hancı, 1421/2001), 1: 227; Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu'l-Kerem İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ebu'l-Fida Abdullah el-Kâdi, (Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1407/1987), 2: 97; eş-Şeyh Ebu'l-Abbas Ahmed el-Kalkaşandî, *Subhu'l-a'sâ*, (el-Kâhire: Dâru'l-kutub el-Mısriyye, 1340/1922), 6: 362-368; Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Alta Orijinal Diplomatik Mektubu*, trc. M.Yazgan, (İstanbul: Beyan Yayınları, 1990), 73-151; a.mlf., *Mecmûatu'l-vesâiki's-siyâsiyye li'l-ahd'n-nebeviyyi ve'l-hilâfeti'r-râside*, (Beyrût: Dâru'n-nefâis, 1405/1985), 99-111, 135-143.

<sup>9</sup> Bk. Ebubekir İbn Ebî Şeybe Abdullah b. Muhammed, *el-Musannefi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, (er-Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, 1409), 6: 383; Ahmed b. Hanbel, *Fedâilu's-sahâbe*, hk. Vasiyullah Muhammed Abbas, (Beyrût: Müessestü'r-risâle, 1403/1983), 2: 845; Ebu Cafer Muhammed İbn Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, (el-Kâhire: Dâru hecer, 1422/2001), 1: 84

<sup>10</sup> İbnu'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, 7: 367; İmâduddin Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, (el-Kâhire: Dâru hecer, 1417/1997), 7: 367.

“Biz her peygamberi, vahiylerimizi kolayca anlatıp açıklayabilmesi için kendi kavminin diliyle gönderdik” anlamına gelen (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا يَلْسَنُ قَوْمِهِ لِتَبَيِّنِ لَهُمْ) şeklindeki İbrahim suresinin 4. ayetini referans göstererek bu işe girişmiş ve kısa bir süre sonra Kur'ân'ın tamamını “kelimealtı/satırarası” diyebileceğimiz bir tarzda Farsçaya nakletmişlerdir.<sup>11</sup> Bu çeviride ayetlere, ayetleri oluşturan cümlelere, cümlelerin içindeki terkiplere toplu mana verilmemiş, bunlar düz cümleler halinde tercüme edilmiştir; sadece kalın mürekkeple yazılan ayet-i kerimenin her kelimesinin altına, Farsça karşılığı yazılmış, yani “kelime anlamlı” bir çeviri yapılmıştır.

Bu şekilde Farsçaya tercüme edilmesinin ardından Kur'ân aynı üslup ve aynı tarzda Türkçeye de çevrilmiştir.<sup>12</sup> Bu ilk Türkçe tercüme, zamanla istinsah edilerek çoğaltılmıştır. Orijinal nüsha günümüze gelmemiş, ancak müstenseh nüshalar zamanımıza ulaşmıştır. Bunların muhtelif örnekleri hem ülkemizin farklı kütüphanelerinde, hem de dünyanın değişik kütüphanelerinde mevcuttur.<sup>13</sup>

İlk örneğini Farsça ve Türkçede gördüğümüz Kur'ân'ın tercümesi hareketi, zamanla bölgedeki diğer dillerde de zuhûr etmiştir. Ayrıca bu tercüme giderek çeşitlenmiş ve zenginleşmiştir. Satırarası/kelimealtı tercüme yanında, düz cümleler halinde yapılan tercüme, bazı açıklama ve yorumlarla genişletilerek yapılan çeviriler söz konusu olmuştur. Böylece Fars ve Türk topraklarında başlayan Kur'ân'ın tercümesi hareketi, bilhassa 19. Yüzyılda ve daha sonraki yıllarda Hint alt kıtasında, başta Endonezya olmak üzere Güney Doğu Asya ülkelerinde, Çin, Japonya, Güney Kore gibi Uzakdoğu ülkelerinde ve Asya kıtasının diğer pek çok ülkesinde, ayrıca Avustralya kıtasında konuşulan dillerde de söz konusu olmuştur. Bugün Kur'ân, aşağıda vereceğimiz gibi Asya kıtasında konuşulan pek çok büyük dile, hatta küçük azınlıkların konuştuğu bazı dillere dahi tam olarak tercüme edilmiştir.<sup>14</sup>

Avrupa kıtası da Kur'ân tercümesi açısından büyük önem arz etmektedir. Avrupa kıtasının Kur'ân tercümesiyle tanışması Endülüs Devleti üzerinden olmuştur. Kaynakların belirttiğine göre bu dönemde De Cluny kilisesi papazı Venedikli Peter de Venerable (Petrus Venerabilis) (ö. 1156),<sup>15</sup> Kuzey İspanya'ya yaptığı bir seyahat esnasında<sup>16</sup> Robertus

<sup>11</sup> Habîb Yağmâî, “Mukaddime-i Musahhîh”, *Terceme-i Tefsîr-i Taberî*, trc: Heyet, ed. Habîb Yağmâî, (Tahran: 1356 ş), 1: 5; Abdulkadir İnan, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümeleri Üzerine Bir İnceleme*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1961), 7-8; Janos Eckmann, *Kur'an'ın Doğu Türkçesine Tercümeleri*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1975), 16; Ali Şevah İshak, *Mu'cemu musannafâtî'l-Kur'ani'l-kerim*, (er-Riyad: Dâru'r-Rifâî, 1404/1984), 2: 12; Zehra Reyahi Zemin, “Tarih-i Terceme-i Farsî Kur'an Kerim”, *Peyam Cavidan*, 6 (ts.): 134-140 (129-142).

<sup>12</sup> Bk. Z. Velidi Togan, “Londra ve Tahran'daki İslami Yazmalardan Bazılarına Dair”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 3/2 (1959-60), 135; a.mlf. *Kur'an ve Türkler*, (İstanbul: Kayı Yayınları, 1971), 19; M.Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, sad. O. F. Köprülü - N.Pekin, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1981), 163; Abdulkadir Erdoğan, “Kur'an Tercümelelerinin Dil Bakımından Değerleri”, *Vakıflar Dergisi* 1 (1938): 47; Eckmann, *Kur'an'ın Doğu Türkçesine Tercümeleri*, 16-17; J.D. Pearson, “Translation of the Kur'an”, *The Encyclopaedia of Islam*, (Leiden: 1981), 5: 430.

<sup>13</sup> Bk. Erdoğan, *Kur'an Tercümelelerinin Dil Bakımından Değerleri*, 47-51; Macit Yaşaroğlu, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercüme ve Tefsirleri Bibliyografyası, (Kur'an Tarihi ile beraber)*, (Ankara: DİB Yayınları, 1991), 117-125; Mustafa Özkan, “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yapılmış Kur'an Tercümeleleri”, *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, ed. B. Gökür v.dğr., (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2010), 520; Wilhelm Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, trc. M. F. Köprülü. (Ankara: 1984), 69-74; İnan, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümeleleri Üzerine Bir İnceleme*, 9-12; Ekmeleddin İhsanoğlu, “Medhalun ilâ târîhi tercemâti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm”, *el-Bibliyografya'l-âle miyye li tercemâti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm*, (İstanbul: IRCICA, 1406/1986), 19; Eckmann, *Kur'an'ın Doğu Türkçesine Tercümeleleri*, 17-18; Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, trc. Salih Tuğ, (İstanbul: İFAV Yayınları, 1993), 107-119.

<sup>14</sup> Asır asır yapılmış bazı Kur'an tercümeleleri için bk. Abdullah Saeed, *The Qur'an An Introduction*, (London-New York: Routledge, 2008), 120-139.

<sup>15</sup> Wikipedia, “Peter the Venerable”, erişim: 13 Aralık 2019, <https://www.wikizero.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpd2kvUGV0ZXJfdGhlX1ZlbnVvYWJsZQ>.

<sup>16</sup> Bk. James Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam*, (USA: Princeton University Press, 1964), 3-14.

Retenensis (Robert of Ketton)<sup>17</sup> adında birinden<sup>18</sup> içinde Kur'ân'ın da bulunduğu bazı dinî eserleri Latinceye tercüme etmesini istemiştir. O da Toleytola/Toledo şehrindeki *Corpus Toletanum* denen bir proje çerçevesinde<sup>19</sup> diğer bazı eserlerle<sup>20</sup> birlikte,<sup>21</sup> ana dili Arapça olan Muhammed adında<sup>22</sup> birinin desteğiyle<sup>23</sup> hazırladığı Kur'ân tercümesini 1143 yılında bitirip papaz Petrus'a sunmuştur.<sup>24</sup> Bu tercümenin, Kur'ân'ın içinde birçok hataların olduğu derleme bir kitap ve İslamiyet'in sapkın(!) bir din olduğunu göstermek; Hristiyanların nasıl bir düşmanla karşı karşıya olduklarını gözler önüne sermek amacıyla yapıldığı belirtiliyor.<sup>25</sup> Böylece Avrupa, Kur'ân tercümesiyle tanışmış, ilk kez bir Batı diline Kur'ân bir bütün halinde çevrilmiştir.

Robertus, Kur'ân'ı karalamak için tercümesinde büyük gayret göstermiştir. Bununla birlikte yine de tercüme okuyan bazı din adamlarının ondan etkilendiği görülmüştür. Bunun üzerine bu tercüme bir daha okunmamak üzere kütüphane raflarında unutulmaya terk edilmiştir. Üzerinden yüzyıllar geçmiş, tam 400 yıl kimse bu eseri okumamış, incelememiştir. Eser adeta "tabu" kabul edilmiş, dokunulmaz olmuştur.

Ancak 400 yıl sonra Theodore Bibliander (ö. 1564), Kilisenin izni ve onayıyla eseri elden geçirmiş, daha sert eleştiriler yaparak –tabir caizse- yeniden yazmış ve 1543 yılında İsviçre'nin Basel şehrinde bastırmıştır.<sup>26</sup> Böylece Avrupa kamuoyu bir kez daha Kur'ân tercümesiyle, hem de matbu haliyle karşılaşmış olmuştur. Ancak bu defa Kilise yapılan işe –pek sıcak bakmasa da, hatta bazı sıkıntılar çıkarıp sınırlandırmalar getirirse de- karşı çıkmamış, yayınlanmasına mani olmamıştır.<sup>27</sup>

Bu tercüme kısa bir süre içinde büyük ilgi görmüş ve başka dillere çevrilmiştir. Önce İtalyancaya, ardından İtalyanca tercümesi, Almancaya, daha sonra Almanca tercümesi de

<sup>17</sup> İsmiyle ilgili farklı kullanımlar için bk. *Christian-Muslim Relations A Bibliographical History*, ed. David Thomas-Alex Mallett. (Leiden-Boston: Brill, 2011), 3: 508; Library of Congress, "Robert of Chester, active 1143", erişim: 08 Mart 2020, <http://id.loc.gov/authorities/names/nr89009733.html>.

<sup>18</sup> Bk. Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam*, 62-65.

<sup>19</sup> Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam*, 24-36.

<sup>20</sup> Bunlar için bk. Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam*, 73-107; Hartmut Bobzin, "Latin Translations of the Koran A Short Overview", *Der Islam* 70/2 (2009): 194; Hüseyin Yaşar, "Avrupa'da İlk Kur'an-ı Kerim Tercümeleri ve İlk Kur'an-ı Kerim Baskıları", *Diyanet İlmî Dergi* 35/4 (1999): 101-102.

<sup>21</sup> Bu eserlerin Kur'an ve İslam hakkında oluşturduğu olumsuz algı için bk. Hüseyin Yaşar, "Avrupa'nın Kur'an-ı Kerim'le Tanışması", *Kur'an'ın Nüzulünün 1400. Yılı Anısına Kur'an Özel Sayısı*, tsh. İsmail Derin, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 800-803.

<sup>22</sup> Bk. Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam*, 68-70.

<sup>23</sup> Bu okuldaki mütercimler için bk. Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam*, 51-72.

<sup>24</sup> Bk. Bobzin, "Latin Translations of the Koran A Short Overview", 194; Daoud Mohammad Nassimi, *A Thematic Comparative Review of Some English Translations of The Qur'an*, (Doktora Tezi, The University of Birmingham, 2008), 48; Abdallah El-Khatib, "Lost in Translation: The Ideological Effects of the Translator and the Interpreter on the Qur'anic Text", *Aligarh Journal Of Quranic Studies*, 1/1 (Winter 2018): 2; Fahad M. Al-Malik, *Performative Utterances: Their Basic and Secondary Meanings with Reference to Five English Translations of the Meanings of the Holy Qur'an*, (Doktora Tezi, Durham University, 1995), 16; Merve Palanci, *İngilizce Kur'an Çevirilerinde Eşdeğerlilik Sorunu: M.A.S. Abdel Haleem ve Tarıf Khalidi Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2017), 22; Abdurrahman Sıdkı, "Batı Literatüründe Kur'an", *Din Öğretimi Dergisi* trc. Bilal Kemikli, 41-42 (1993): 107-108; Ahmed Saleh Elimam, *Marked Word Order in the Qur'an and its English Translations: Patterns and Motivations*, (Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2013), 10.

<sup>25</sup> Bobzin, "Latin Translations of the Koran A Short Overview", 196-197; Sıdkı, "Batı Literatüründe Kur'an", 108; Sine Demirkıvıran, "Ortaçağ'da Batıda Yapılan İlk Kur'an Çevirileri ve Çevirmenlerin Çeviri Stratejileri", *Akademik İncelemeler Dergisi* 9/1 (2014): 238-239; Yaşar, "Avrupa'da İlk Kur'an-ı Kerim Tercümeleri ve İlk Kur'an-ı Kerim Baskıları", 102.

<sup>26</sup> Al-Malik, *Performative Utterances: Their Basic and Secondary Meanings with Reference to Five English Translations of the Meanings of the Holy Qur'an*, 16.

<sup>27</sup> Bobzin, "Kur'an'ın Latince Tercümeleri: Kısa Bir Genel Bakış", 611-613; Yaşar, "Avrupa'da İlk Kur'an-ı Kerim Tercümeleri ve İlk Kur'an-ı Kerim Baskıları", 103.



Dancaya (Danimarkaca) aktarılmıştır.<sup>28</sup> Bu son tercüme, Bibliander'in hazırlamış olduğu Latince tercümenin, tercümesinin tercümesinin tercümesi olmuştur.

Uzun süre Avrupa kamuoyu bu eski Latince tercüme üzerinden Kur'ân'ı tanımaya ve anlamaya devam etmiştir. Ancak Mısır'da Fransa konsolosluk görevlisi olarak bulunan ve orada Arapçasını geliştiren Andre Du Ryer (ö. 1660), 1647 yılında Kur'ân'ı ilk kez Arapça aslından Fransızcaya çevirerek Avrupa'da yeni bir Kur'ân tercümesi meydana getirmiştir.<sup>29</sup>

Du Ryer'in bu Fransızca tercümesi de büyük ilgi görmüş, kısa sürede İngilizceye, Almancaya, İspanyolcaya, Rusçaya ve daha başka birçok Avrupa diline aktarılmıştır. Bu sayede Kur'ân tercümesi Avrupa kıtasında birçok dile tercüme edilmiştir. Bunun ardından gelen yıllarda daha pek çok kişi Kur'ân'ı Avrupa dillerine çevirmiştir.

Burada İngilizceye özel bir yer ayırmak gerekir. Çünkü İngilizce, İngiltere'nin muhtelif kıtalarında pek çok ülkeyi kendi yönetimi altına aldıktan ve kendi kültürünü, kendi dilini onlara öğrettikten sonra dünyada en çok bilinen ve konuşulan dil haline gelmiştir. Diğer yerlerde olduğu gibi Hint alt kıtasında da milyonlarca Müslüman, İngiliz tebaası olmuş, İngilizce öğrenir, konuşur, yazar hale gelmiştir. Bundan sonra o güne kadar Hristiyan İngilizlerin yaptığı Kur'ân tercümeleri yanında İngiliz sömürgesi devletlerde yaşayan Müslümanlar da Kur'ân'ı İngilizceye çevirmeye başlamışlardır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Muhammed Abdulkhakim Han (ö. 1917?) Hindistanlı bir müslüman olarak Kur'ân'ı İngilizceye çeviren ilk kişidir. Tercümesi 1905 yılında basılmıştır. Daha sonraki yıllarda birçok Müslüman, Kur'ân'ı İngilizceye tercüme edecektir.

Muhammed Abdulkhakim Han'ın tercümesinin, bir Müslüman tarafından İngilizceye yapılmış ilk tercüme olduğunda şüphe yok ise de, bir Batı diline yapılmış ilk tercüme olup olmadığı tartışmalıdır. Bu eseri, bir Müslüman tarafından bir Batı diline yapılmış ilk tercüme, Abdulkhakim Han'ı da bu işi yapan ilk Müslüman olarak kabul edenler vardır. Fakat Fatma Zaida adındaki bir hanımın 1861 yılında Kur'ân'ı Fransızcaya tercüme edip bastırıldığına bakarak,<sup>30</sup> bu bilginin doğru olmadığını söyleyebiliriz. Fatma Zaida hakkında yeterli derecede bilgi yoktur. Tercümesinin üstünde Bünyamin Ali Efendi adında birinden dul cariye olduğu belirtiliyor.<sup>31</sup> Fransızcası çok iyi olduğuna göre Fransız olduğu düşünülebilir. Portekiz'de bulunduğu sırada Kur'ân ve İslam'ın aleyhinde yazılan yazıları görünce, İslam'ı savunmak ve Avrupalılara doğru bilgi vermek üzere Kur'ân'ı Fransızcaya tercüme etmiştir. O zamanlar Fransızca, en çok konuşulan ve en popüler dil idi. Buradan hareketle bir Batı diline Kur'ân'ı tercüme eden ilk Müslüman'ın Fatma Zaida adındaki bu kadın, bir Müslüman tarafından bir Batı diline çevrilen ilk Kur'ân tercümesinin de onun *L'Alkoran! (Le livre par excellence) Traduction textuelle de l'arabe faite* adlı tercümesi olduğunu söyleyebiliriz. Muhammed Hamidullah, bu hanımın görünürde Müslüman olduğunu, tercümesine bakıldığında her ne

<sup>28</sup> Nassimi, *A Thematic Comparative Review of Some English Translations of the Qur'an*, 48; Bobzin, "Latin Translations of the Koran A Short Overview", 197; Yaşar, "Avrupa'da İlk Kur'an-ı Kerim Tercümeleri ve İlk Kur'an-ı Kerim Baskıları", 104.

<sup>29</sup> Nassimi, *A Thematic Comparative Review of Some English Translations of the Qur'an*, 48; El-Khatib, "Lost in Translation: The Ideological Effects of the Translator and the Interpreter on the Qur'anic Text", 2; Al-Malik, *Performative Utterances: Their Basic and Secondary Meanings with Reference to Five English Translations of the Meanings of the Holy Qur'an*, 17.

<sup>30</sup> Bk. Academician Edu, "Abdelkader El-Mokhtar Boutaleb, Fatma Zaida: Première femme à traduire le Coran en français? (Lisbonne, 1861)", erişim: 28 Mart 2020, [https://www.academia.edu/32600197/Fatma\\_Zaida\\_Premi%C3%A8re\\_femme\\_%C3%A0\\_traduire\\_le\\_Coran\\_en\\_fran%C3%A7ais\\_Lisbonne\\_1861\\_](https://www.academia.edu/32600197/Fatma_Zaida_Premi%C3%A8re_femme_%C3%A0_traduire_le_Coran_en_fran%C3%A7ais_Lisbonne_1861_).

<sup>31</sup> Rim Hassen, "From a Slave to a Translator: Conflicts and Mediation in Fatma-Zaïda's Translation of the Quran", *Literary Translation and Cultural Mediators in 'Peripheral' Cultures Customs Officers or Smugglers?* Ed. Diana Roig-Sanz, Reine Meylaerts, (London: Palgrave Macmillan, 2018): 211-234; Mdhamidullahfiles, Abdul Muzaffar (Muhammed Hamidullah), "Le Coran de 'Fatma Zaida' Le Centenaire D'un Mysterieux Ouvrage", 19-22, erişim: 22 Mart 2020, <https://mdhamidullah.files.wordpress.com/2015/11/coran-fatma-zaida.pdf>; Hodhganga Inflibnet, "Chapter Two The History of English Translations of the Quran", erişim: 05 Şubat 2020, <https://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/219441/5/06%20chapter%202.pdf>.

kadar notlarda ve önsözde İslam'ı müdafaa yönünde bazı ifadeler varsa da geri kalan kısımlarda Kur'an metnini karmaşık bir şekilde tercüme ettiğini, hatta tercümesini, Kur'an metnine tamamen yabancı bir metin haline getirdiğini, çoğu yerlerde surelerin ayetlerini, normal sırasından çıkarıp birbirine karıştırdığını, bazen başka bir surenin ayetlerine kattığını vs. anlatıyor.<sup>32</sup> Bütün bu bilgiler bu hanımın Müslümanlığı hakkında bazı şüpheler irad ediyorsa da isminin Fatıma Zaida olmasından hareketle onu Kur'an'ı gayr-ı Müslimlerin diline çeviren ilk Müslüman olarak değerlendirmek mümkündür. Fatma Zaida aynı zamanda Kur'an'ı tercüme eden ilk hanımdır. Ondan önce Kur'an'ı tercüme eden herhangi bir hanım tespit edemedik. Ancak özellikle 2000'li yıllardan sonra hanımların da Kur'an çevirilerine şahit oluyoruz.

Muhammed Abdulhakim Han'ın Kur'an'ı İngilizceye tercüme eden ilk Müslüman olduğundan bahsettik. O, aynı zamanda Hindistan coğrafyasında bu işi yapan ilk kişidir. Tercümesinin adı *The Holy Qur'an translated with short notes: Based on the Holy Qur'an or authentic traditions of the Prophet, or New Testament or scientific facts*'tır. Tercümede, ardından da anlaşıldığı üzere bazı otantik klasik eserlere dayanarak açıklamalar yapmıştır. Müellif Abdulhakim Han, İslam'ı ve Kur'an'ı iyi bilen biridir, esasen bu alanlarda muhtelif eserler telif etmiştir. Eserde oryantalistlerin iddialarına cevaplar vermiştir. Kadiyani akımına mensup olan mütercim, bu düşünce çerçevesinde tercümesini şekillendirmiştir.<sup>33</sup> Kidwâi, "Ahmadiyya and the Holy Quran distorting translations to support their claims"<sup>34</sup> adlı çalışmasında müslümanların yaptığı tercümeleri tasnif ederken, Muhammed Abdulhakim Han'ı, "non-Muslim" diyerek müslüman addetmediği Kadiyani grup içerisinde zikretmiyor.<sup>35</sup> Bununla birlikte tercümesinin başarısız olduğunu, İslam'a eleştiri yapmak isteyenlerin eline birçok firstlar verdiğini belirtiyor.<sup>36</sup> Abdulhakim Han'ın ardından hem Hint altkıtasından, hem de diğer bölgelerden çok sayıda müslüman, Kur'an'ı İngilizceye tercüme etmiştir.

### 1. KUR'ÂN DÜNYA DİLLERİNDE

Yaptığımız tespitlere göre 2020 yılı başına kadar Kur'an-ı Kerim dünyada yaygın olarak konuşulan 121 dile tam olarak tercüme edilmiştir. Bu dilleri, konuşuldukları ülkeleri, buldukları kıtaları; ayrıca bu dilin kaç kişi tarafından konuşulduğu, bu dillerde kaç tane tercüme yapıldığı hususlarını aşağıdaki gibi tablo halinde (tablo 1) verebiliriz:

No	Dil	Kıta	Ülkeler	Nüfus	Adet
1	Açece	Asya	Endonezya	4.000.000	1
2	Afarca	Afrika	Cibuti-Eritre-Etyopya	2.000.000	1
3	Afrikaansca-Afrikaans-Boer Dili	Afrika	Güney Afrika	6.000.000	3
4	Almanca-Germany-Deutsch	Avrupa	Almanya-Avusturya	120.000.000	48

<sup>32</sup> Abdul Muzaffar, "Le Coran de 'Fatma Zaide' Le Centenaire D'un Mysterieux Ouvrage", 19-22; "Chapter Two The History of English Translations of the Quran".

<sup>33</sup> Nassimi, *A Thematic Comparative Review of Some English Translations of the Qur'an*, 51; Palanci, *İngilizce Kur'an Çevirilerinde Eşdeğerlilik Sorunu: M.A.S. Abdel Haleem ve Tarif Khalidi Örneği*, 39; Raed Al-Jabari, *Reasons for the Possible Incomprehensibility of Some Verses of Three Translations of the Meaning of the Holy Quran into English*, (Doktora Tezi, UK University of Salford, 2008), 29.

<sup>34</sup> Anti-Ahmadiyya Qadiyaniyya, "A.R. Kidwai, Ahmadiyya and the Holy Quran distorting translations to support their claims", erişim: 04 Şubat 2020, [http://www.anti-ahmadiyya.org/en/modules.php?name=News&new\\_topic=7](http://www.anti-ahmadiyya.org/en/modules.php?name=News&new_topic=7).

<sup>35</sup> Ayrıca bk. Cyberistan, "English Translations of The Holy Qur'an An Annotated Bibliography by A.R. Kidwai", erişim: 22 Ocak 2020, <http://www.cyberistan.org/islamic/quranetr.htm>; Sound Vision, "A Survey of English translations of the Quran by A.R. Kidwai", erişim: 22 Ocak 2020, <https://www.soundvision.com/article/a-survey-of-english-translations-of-the-quran>.

<sup>36</sup> "A.R. Kidwai, "Ahmadiyya and the Holy Quran distorting translations to support their claims".

5	Amaziğçe-Amazigh-Tamaziht-Berberice	Afrika	Fas-Cezayir-Libya	30.000.000	2
6	Amharca (Habeşçe)	Afrika	Etiyopya	25.000.000	2
7	Arnavutça-Albanian	Avrupa	Arnavutluk	8.000.000	7
8	Asante-Ashanti	Afrika	Kongo-Nijer-Gana	9.000.000	1
9	Assamese	Asya	Hindistan-Bangladeş	15.000.000	3
10	Avarca-Dargva-Dağistan Dili	Asya	Rusya	1.000.000	1
11	Azerice	Asya	Azerbaycan-İran	25.000.000	10
12	Bacaan	Asya	Endonezya	4.000.000	1
13	Balti	Asya	Pakistan-Hindistan	400.000	1
14	Basa-Basaa-Cameroon	Afrika	Nijer-Kongo-Kamerun	300.000	1
15	Belarus	Avrupa	Belarus-Beyaz Rusya	9.000.000	1
16	Beluşi-Balochi	Asya	Pakistan-Hindistan-İran	8.000.000	4
17	Bengalce	Asya	Bangladeş-Hindistan	200.000.000	48
18	Boşnakça-Hırvatça-Sırpça	Avrupa	Bosna-Hersek	3.500.000	13
19	Brohice-Brahui	Asya	Hindistan-Pakistan-BAE	2.000.000	3
20	Brushaski	Asya	Pakistan-Hindistan	100.000	1
21	Buginese	Asya	Endonezya	5.000.000	1
22	Bulgarca	Avrupa	Bulgaristan	10.000.000	9
23	Burmaca	Asya	Burma-Myanmar	30.000.000	3
24	Chichewa (Chewa)	Afrika	Malawi-Zambiya	10.000.000	3
25	Çekçe	Avrupa	Çekya	12.000.000	4
26	Çince	Asya	Çin Halk Cumhuriyeti	1.500.000.000	15
27	Dagbani	Afrika	Gana	1.500.000	1
28	Danca	Avrupa	Danimarka	5.000.000	5
29	Dhivehi-Divehi-Maldivce	Asya	Maldivler	300.000	1
30	Diyula-Jula	Afrika	Burkina Faso	6.000.000	2
31	Dogri	Asya	Hindistan-Pakistan	5.000.000	1
32	Endonezce	Asya	Endonezya	30.000.000	19

33	Ermenice	Asya	Ermenistan	6.000.000	4
34	Esperanto	Avrupa	Yok	0	1
35	Farsça	Asya	İran-Afganistan-Tacikistan	100.000.000	138
36	Felemenkçe - Hollanda Dili	Avrupa	Hollanda-Belçika	25.000.000	27
37	Fijian	Okyanusya	Fiji Cumhuriyeti	800.000	1
38	Fince	Avrupa	Finlandiya	5.000.000	2
39	Fransızca	Avrupa	Fransa-Kanada	120.000.000	42
40	Fula dili	Afrika	Nijerya-Gine-Senegal	25.000.000	2
41	Gujaratça	Asya	Hindistan	55.000.000	13
42	Gurmuki	Asya	Pakistan	25.000.000	2
43	Gürcüce	Asya	Gürcistan	3.000.000	5
44	Herşen-Hevsa-Hausa	Afrika	Nijer-Nijerya	27.000.000	3
45	Hintçe	Asya	Hindistan	300.000.000	18
46	İbranice	Asya	İsrail	7.000.000	6
47	İgbo	Afrika	Nijerya	27.000.000	1
48	İngilizce	Avrupa- Amerika- Afrika- Avustralya	İngiltere-ABD-Kanada- Avustralya-Güney Afrika	400.000.000	171
49	İranun	Asya	Filipinler	350.000	1
50	İspanyolca	Avrupa- Amerika	İspanya	500.000.000	29
51	İsveççe	Avrupa	İsveç	9.500.000	8
52	İtalyanca	Avrupa	İtalya	63.000.000	14
53	Japonca	Asya	Japonya	125.000.000	9
54	Jawaca-Cavaca	Asya	Endonezya	95.000.000	3
55	Kannada	Asya	Hindistan	50.000.000	5
56	Katalanca	Avrupa	Andora -İspanya	4.000.000	3
57	Kazakça	Asya	Kazakistan	15.000.000	15
58	Keşmir	Asya	Hindistan	7.000.000	9
59	Kırgızca	Asya	Kırgızistan	5.000.000	7

60	Kikamba	Afrika	Kenya	4.000.000	1
61	Kikuyu	Afrika	Kenya	7.000.000	1
62	Kiriol	Afrika	Gine Bissau	1.500.000	1
63	Kiswahili	Afrika	Tanzanya-Kenya-Uganda	80.000.000	6
64	Korece	Asya	Güney ve Kuzey Kore	80.000.000	3
65	Kriol-Creole	Avustralya	Avustralya-Mauritius	4.000.000	2
66	Kürtçe	Asya	Türkiye-İrak-Suriye-İran	30.000.000	14
67	Latince	Ölü	Ölü	0	4
68	Lehçe (Polonyaca)	Avrupa	Polonya	45.000.000	9
69	Lingala	Afrika	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	15.000.000	1
70	Luganda/Ganda	Afrika	Uganda	8.000.000	2
71	Macarca	Avrupa	Macaristan	14.000.000	7
72	Makedonca	Avrupa	Kuzey Makedonya	2.000.000	1
73	Malagasy	Afrika	Madagaskar	20.000.000	2
74	Malayalam	Asya	Hindistan	37.000.000	37
75	Malayca	Asya	Malezya-Endonezya	30.000.000	15
76	Mandarinca	Asya	Endonezya	600.000	1
77	Mandince	Afrika	Senegal-Gambiya	1.400.000	2
78	Manipuri	Asya	Hindistan	2.000.000	1
79	Maranao	Asya	Filipinler	1.000.000	1
80	Marathi	Asya	Hindistan	85.000.000	4
81	Mauri	Okyanusya	Yeni Zelanda	370.000	1
82	Mende	Afrika	Sierra Leone	1.500.000	1
83	More-Moore-Mossi	Afrika	Burkina Faso	8.000.000	1
84	Nepalce	Asya	Nepal	12.000.000	2
85	N'ko	Afrika	Mali	35.000.000	2
86	Norveççe	Avrupa	Norveç	5.000.000	3
87	Odia-Oria	Asya	Hindistan	35.000.000	1

88	Ormo	Afrika	Etyopya-Kenya	25.000.000	1
89	Özbekçe-Uzbek	Asya	Özbekistan	30.000.000	5
90	Penjabi	Asya	Hindistan-Pakistan	125.000.000	18
91	Peştuca	Asya	Afganistan	25.000.000	13
92	Portekizce	Avrupa-Amerika	Portekiz-Brezilya	220.000.000	10
93	Rumence	Avrupa	Romanya	26.000.000	4
94	Rusça	Avrupa-Asya	Rusya	160.000.000	34
95	Samoaca	Okyanusya	Samoa Adaları	500.000	1
96	Sanskritçe	Asya	Hindistan	0	3
97	Saraiki	Asya	Pakistan	26.000.000	3
98	Shonaca	Afrika	Zimbabve-Mozambik	8.000.000	1
99	Sinhala	Asya	Seylan-Sri Lanka	17.000.000	2
100	Sintçe	Asya	Pakistan-Hindistan	25.000.000	33
101	Somalice	Afrika	Somali	16.000.000	1
102	Sundance	Asya	Endonezya	40.000.000	16
103	Tacikçe	Asya	Tacikistan	8.000.000	1
104	Tagalog	Asya	Filipinler	23.000.000	1
105	Tamilce	Asya	Hindistan	75.000.000	12
106	Tatarca	Asya	Rusya	6.000.000	7
107	Tayca	Asya	Tayland	30.000.000	7
108	Telugu	Asya	Hindistan	80.000.000	10
109	Tuvaluan	Okyanusya	Polinezya	10.000	1
110	Türkçe	Asya	Türkiye	83.000.000	324
111	Türkmençe	Asya	Türkmenistan	7.000.000	1
112	Ukraynaca	Avrupa	Ukrayna	36.000.000	1
113	Urduca	Asya	Pakistan	68.000.000	214
114	Uygurca	Asya	Çin Halk Cumhuriyeti	11.000.000	1
115	Vietnamca	Asya	Vietnam	96.000.000	2

116	Wolof	Afrika	Senegal-Gambiya	5.000.000	1
117	Yao	Afrika	Malawi-Mozambik	3.000.000	1
118	Yoruba	Afrika	Nijerya	40.000.000	7
119	Yunanca-Rumca	Avrupa	Yunanistan-Güney Kıbrıs	14.000.000	6
120	Zazaca	Asya	Türkiye	700.000	1
121	Zulu	Afrika	Güney Afrika	10.000.000	2
<b>121</b>	<b>Dil</b>	<b>5 Kıta</b>	<b>100 Ülke</b>	<b>5.990.330.000</b>	<b>1.626</b>
Tablo 1					

Tablodan anlaşıldığı gibi Kur'ân 5 kıtada 100 civarında ülkede konuşulan 121 dile tercüme edilmiştir. Burada "ülke"den kastımız, dilin ortaya çıkıp geliştiği ülkedir. Mesela İngilizce başta ABD, Avustralya gibi ülkeler olmak üzere daha başka bazı ülkelerde de konuşulmaktadır. İspanyolca, Portekizce, Fransızca da böyledir. Ancak biz bütün bu diller için kaynak ülkeler olan İngiltere, İspanya, Portekiz ve Fransa'yı zikrettik, diğer ülkeleri saymadık. Yapılan tercümelerin sayısı ise tespitlerimize göre 1.626'dır.

IRCICA'nın neşrettiği bibliyografyada 1980 yılına kadar 65 dilde 2.672 tercümenin tabedilip neşredildiği yazılıyor. Ancak bu sayı tam Kur'ân tercüme ve tefsirlerini kapsadığı gibi, Kur'ân'ın bir cüzünün, bir suresinin veya belli bazı ayetlerinin tercüme ve tefsirini işleyen eserleri de kapsıyor.<sup>37</sup> Biz ise burada sadece tam tercümeleri aldık, diğerlerini kapsam dışı bıraktık.

Kur'ân-ı Kerim, Afrika kıtasında 29 ülkede yoğun olarak konuşulan 30 dile tercüme edilmiştir. Bu, 515 milyondan fazla bir nüfusa tekabül etmektedir. Bu dillerde yapılan tercümelerin sayısı 57'dir.

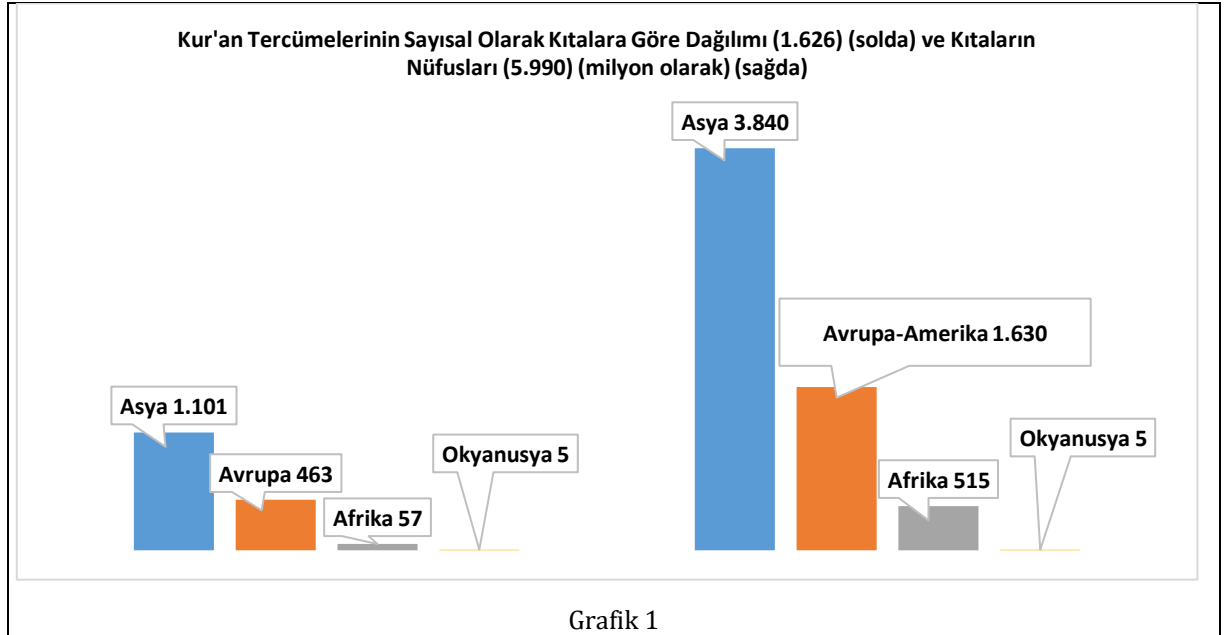
Asya kıtasına baktığımızda Kur'ân'ın bu kıtada bulunan 28 ülkede konuşulan 60 dile tam tercüme edildiğini görüyoruz. Bu dillerin bazılarında yalnızca 1 tercüme varken, bazılarında 100'lerle ifade edilecek kadar çok tercüme bulunmaktadır. Buna göre bu kıtada yapılan toplam tercüme sayısı 1.101'dir. Bu tercümelerin hitap ettiği toplam nüfus ise 3.800 milyondan fazladır.

Avrupa ve Amerika kıtalarını burada bir arada değerlendireceğiz. Çünkü Avrupa'da konuşulan diller aynen Amerika kıtasında da konuşulmaktadır. Bilindiği gibi Amerika kıtasında ABD ve Kanada'da genellikle İngilizce konuşulurken, Orta ve Güney Amerika ülkelerinde ağırlıklı olarak İspanyolca ve Portekizce konuşulmaktadır. Bu arada Arjantin ve Kanada'nın bir kısmının da dili Fransızcadır. Buna göre Kur'ân, Avrupa kıtasındaki 26 ülke ile Amerika kıtasındaki 19 ülkede konuşulan 27 dile tercüme edilmiştir. Yapılan tercümelerin sayısı 463 olup, tahminen 1,6 milyardan fazla nüfusa hitap etmektedir.

Avustralya, Yeni Zelanda ve diğer bazı küçük ülkelerde de ağırlıklı olarak İngilizce konuşulmaktadır. Bununla birlikte bazı yerel diller de kullanılmaktadır. İngilizceyi hariç tuttuğumuzda bölgede 4,5 milyon tarafından konuşulan bazı yerel dillere Kur'ân'ın tercüme edildiğini söyleyebiliriz. Burada 4 dilde 5 tercüme yapılmıştır. Bu tercümelerin sayısı az ise de Kur'ân'ın bölgede bilinirliğini sağlaması açısından önemlidir.

<sup>37</sup> Bk. Sunaga Emiko, "Learn in Urdu, Write in the Vernaculars: Translating Process of Commentary of Holy Quran in South Asia", *Tehseel: Islamic Research Academy* 1/1 (2017): 110.

Kur'ân tercümeleleriyle ilgili rakamları kıtalar bazında nüfusla da mukayesesine imkân verecek şekilde grafik 1'deki gibi verebiliriz:



Görüldüğü gibi en çok tercüme Asya kıtasında yapılmıştır. Bunu Avrupa-Amerika takip etmektedir. Afrika kıtası ise bundan sonra gelmektedir. Okyanusya'nın (Avustralya'nın) yerel dilleri konuşan nüfusu az olduğu için tercümelerin az olması da tabiidir. Bunları nüfusla kıyaslayarak da değerlendirmek mümkündür. Burada şunu da belirtelim ki, biz kıtaların nüfusunu verirken, ülkelerin nüfusunu değil Kur'ân'ın tercüme edildiği dillerin konuşulma durumunu esas aldık, Kur'ân'ın doğrudan çevrilmediği, basılmadığı ülkeleri zikretmedik ve nüfuslarını da dâhil etmedik.

Bütün bunlara bakarak şunu söyleyebiliriz: Kur'ân-ı Kerim dünyada insanların yaşadığı beş büyük kıtada, 100'den fazla ülkede kullanılan 121 dile tam olarak tercüme edilmiş, böylece 6 milyar civarında insanın istifadesine sunulmuştur. Kur'ân'ın 6 milyar insanın istifadesine sunulması, 6 milyar insana ulaştırdığı anlamına gelmez. 1,5 milyar nüfusa sahip Çin'de 15 adet Kur'ân tercümesi vardır. Bunların baskı adetleriyle ilgili araştırmamızda baskı adetlerinin nüfusa oranla son derece az olduğunu gördük. Bazılarının baskı sayıları 5-10 bin adet iken bazıları bundan daha fazla olabiliyor. Ama mesela 100 bin, 500 bin 1 milyon gibi baskı rakamları söz konusu değildir. Buna göre 1,5 milyarlık Çin'de muhtelif baskıları da dâhil olmak üzere Kur'ân tercümelerinin toplam olarak milyonları aştığını söylemek zordur. En çok baskı yapan, Suudi Arabistan'daki Mucemmu'l-Melik Fehd'in yayınladığı baskıdır ki, bunlar da sadece Hac veya Umre için gelenlere meccanen dağıtılmaktadır. Paralı baskıların tamamının satıldığını da söyleyemeyiz. Aynı husus İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Portekizce ve diğer diller için de geçerlidir.

Kıtalarla göre dünya dillerinde Kur'ân tercümeleri hususuna geçmeden önce bir ön bilgi vermesi açısından Kur'ân'ın en çok tercüme edildiği dilleri burada vermek istiyoruz. Tespitlerimize göre Kur'ân 324 adetle en fazla Türkçeye tercüme edilmiştir. Daha sonra 214 adetle Urduca, 171 adetle İngilizce ve 138 adetle Farsça gelmektedir. Diğer dillerin her birinde ise 100'den az tercüme yapılmıştır. Hollanda diğer ülkelere göre nüfusu daha az ve etkinliği daha dar alanda olmasına rağmen dikkat çekecek kadar çok tercümenin yapıldığı bir dildir. Gerçi Hollanda uzun süre oldukça kalabalık bir nüfusa sahip Endonezya'da etkin olmuştur, ancak bugün bu hâkimiyeti söz konusu değildir. Tespitlerimize göre Hollandalıların kullandığı dil olan Felemenkçeye Kur'ân 27 kez tercüme edilmiştir.



IRCICA'nın bibliyografyasında Urduca 770,<sup>38</sup> İngilizce 426,<sup>39</sup> Türkçe 304,<sup>40</sup> Farsça 172,<sup>41</sup> Fransızca 137<sup>42</sup> ve Bengalce 134<sup>43</sup> tercümeden bahsedilmektedir.<sup>44</sup> Bu farkın nedenine yukarıda temas etmiştik.

Görüldüğü gibi gerek Avrupa'da gerekse Asya'da Kur'ân'ın pekçok kez tercüme edildiği diller vardır. Şimdi bunları ve diğer dilleri daha yakından görelim:

### 1. BEŞ KİTADA KUR'ÂN TERCÜMELERİ

Kur'ân-ı Kerim, dünyada insanların büyük kalabalıklar halinde yaşadığı 5 kıtada konuşulan dillere tercüme edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in hangi kıtada, hangi ülkelerde hangi dillere ne kadar tercüme edildiğini uzun araştırmalarımız sonucu yapabildiğimiz tespitlere göre burada vereceğiz. Bunun için Kur'ân'ın ilk kez tercüme edildiği dilleri bağrında bulundurması açısından önce Asya kıtasını vermek istiyoruz.

#### 3.1 Asya Kıtasında Kur'ân Tercümesi

Bu başlık altında Asya kıtasında yapılmış Kur'ân tercümelerini vermek istiyoruz. Aslında Kur'ân'ın ilk tercüme edildiği dilden yani Farsçadan başlayarak ve kronolojik sıraya göre diğer dilleri vererek konuyu işleyebiliriz, ancak bütünlük arz etmesi açısından aynı dil gruplarını bir arada vermeyi, sıralamayı da en çok tercümenin yapıldığı ana dillere göre yapmayı daha uygun gördük. O yüzden önce Türkçe ve Türk dil ailesine mensup dillerle başlayacak, daha sonra diğer dil gruplarını vereceğiz. Esasen Türkçe, dünyada Kur'ân'ın bir bütün halinde tercüme edildiği ikinci dildir. Herhangi bir dil grubuna girmeyenleri de müstakil vereceğiz. Kur'ân'ın tercüme edildiği ilk dil olan Farsçayı da orada vereceğiz. Bizim dil grubundan kastımız, birbirine yakın, konuşanların az çok birbirini anladığı, aynı milletten olanların konuştuğu dillerdir; burada Dilbilimde yapılan teknik anlamdaki dil gruplandırmalarını kast etmiyoruz. Burada 5 ve daha fazla tercümenin olduğu diller ayrı ayrı verilecek, 5'in altındakiler ise bir arada toplu olarak zikredilecektir.

##### 3.1.1 Türkçe ve Türk Dil Ailesi

Kur'ân yukarıda da geçtiği üzere Farsçadan sonra bir bütün halinde ikinci olarak Türkçeye tercüme edilmiştir. İlk Kur'ân tercümesinden sonra ondan alınan nüshalar ve daha sonra yapılan tercümelemlerle çok sayıda Türkçe Kur'ân çevirisi meydana getirilmiştir. Anadolu coğrafyasında Türkçe tam tefsir, tam Kur'ân tercümesi, cüz, sure ve ayet tefsir ve tercümelemleri şeklinde binlerce ifade edilecek kadar çok eser vücuda getirilmiştir. Kütüphanelerimizde bunların pekçok örnekleri vardır. İlk tabedilen eser, tespit edebildiğimiz kadarıyla Ayntabi Mehmet Efendi'nin *Tefsir-i Tıbyan* adlı tefsir-tercüme arası bir özelliğe sahip olan eseridir.<sup>45</sup> Ayntabi bu eserini 1680'li yıllarda yazmış ise de, basımı 1842 yılında olmuştur. Eser Mısır-Bulak matbaasındaki ilk baskısından sonra defalarca tabedilmiştir.<sup>46</sup>

<sup>38</sup> Binark-Eren *World Bibliography, 1515-1980*, 523-687.

<sup>39</sup> Binark-Eren *World Bibliography*, 65-175.

<sup>40</sup> Binark-Eren *World Bibliography*, 447-522.

<sup>41</sup> Binark-Eren *World Bibliography*, 342-381.

<sup>42</sup> Binark-Eren *World Bibliography*, 178-212.

<sup>43</sup> Binark-Eren *World Bibliography*, 10-38.

<sup>44</sup> Ayrıca bk. Emiko, "Learn in Urdu, Write in the Vernaculars: Translating Process of Commentary of Holy Quran in South Asia", 110. Abdulhamit Birışık, "Urduca Kur'an Tercümelemlerinin Tarihi Gelişiminde Batı'nın Etkisi", *İslami Araştırmalar Dergisi* 16/3 (2003): 379-389.

<sup>45</sup> John Kingsley Birge, "Turkish Translations of The Koran", *The Muslim World* 28/4 (2007): 394.

<sup>46</sup> Bk. Ekmeleddin İhsanoğlu, "Introduction to the History of Translating the Meanings of the Holy Qur'an", *World Bibliography of Translations of the Meaning of the Holy Quran, Printed Translations, 1515-1980*, (İstanbul: IRCICA Yayınları, 1986), xxix-xxx; Orhan İyibilgin, *Ayntâbî'nin Terceme-i Tıbyân Tefsirinin Muhteva ve Metod Bakımından Değerlendirilmesi*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008), 23-27; Recep Arpa, *Ayntabi Mehmet Efendi'nin Tıbyan Tefsir ve Osmanlı Toplumundaki Yorum Değeri*, (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2005), 32-33; a.m.f., "İlk Matbu Türkçe (Osmanlıca) Tefsir: Tıbyan Tefsiri", *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları 1*, (2011): 247-249; Murat Kaya, *Tanzimât'tan II. Mesrûtiyet'e Kadar (1839-1908) Matbu Türkçe Kur'ân-ı Kerim Tercüme Ve Tefsirleri*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001), 63-65; Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 195-196; Düccane Cündioğlu, *Sözlü Kültürden Yazılı*

### 1.1.1.1. Türkçe/Anadolu Türkçesi

Tespitlerimize göre Kur'ân-ı Kerim dünyada en çok Anadolu'da yaşayan Türkler tarafından tercüme edilmiştir. Türkler bilhassa Cumhuriyetten sonra ama daha kapsayıcı bir ifadeyle söyleyecek olursak 1900'lü yılların başından itibaren, hatta dinî eserlerin matbaada basıldığı 1841'li yıllardan itibaren toplam 324 kez Kur'ân-ı Kerim'i Türkçeye tercüme edip basmışlardır. Bunların büyük kısmı (235 adet) Kur'ân'ın Türkçeye yapılmış tercümeleridir. Bu 235 tercümenin 18 tanesi anonimdir. Geriye kalan 217 tercümenin 196'sı tek kişi tarafından yapılmıştır. 14 tanesi 2'şer kişilik, 4 tanesi 3'er kişilik, 1 tanesi 5 kişilik ve 2 tanesi de 6'şar kişilik ekiplerce yapılmıştır. 217 tercümenin hazırlanmasında 253 kişi görev almıştır. Bunların 42 tanesi 1'den fazla eserde görev almışlardır. Bazıları 3 tane eserin hazırlanmasında yer almıştır. Bunları çıkardığımızda geriye 211 mütercim kalıyor. Bunlardan 1'i (Zeki Meğamiz) Hristiyan, diğerleri Müslümandır.<sup>47</sup> 210 müslüman mütercimin 5'i kendi tercümelerinden veya hayatları hakkında verilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Alevî, 3'ü Şîfîdir; geriye kalan 202 mütercim ise Ehl-i sünnettir.<sup>48</sup> Bu 202'nin içinde 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişiminden sonra yurtdışına kaçmalarından, mahkemelerin bu örgüte mensup veya onunla iltisaklı olduklarına dair verilen kararlardan ayrıca kendi beyanları ve basında yazılanlardan anlaşıldığı üzere Fetöcü olanlar bulunmaktadır. Yine tercümelerinde beyan ettikleri üzere Selefi anlayış üzere olan 2 mütercim vardır. Bir de vahiy aldığını iddia eden ayrıca kamuoyunda sahte peygamber olarak bilinen 2000'li yılların başında Amerka'ya giden ve orada ölen İskender Evrenosoğlu (ö. 2019) vardır. Yine bu mütercimlerin 6'sı bayan geri kalan 205'i erkektir.

Bu tercümelerden 79 tanesi büyük çoğunluğu (74 tanesi) Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942) olmak üzere, Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971), Ayntâbî Mehmet Efendi (ö. 1699) gibi zevata ait tercümelerin sadeleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Bunların 3 tanesi anonimdir. 23 tanesinin de mütercimini tespit edemedik. Geriye kalan 54 tercümenin 38'i tek kişi tarafından yapılmış iken, 11 tanesi 2'şer, 2 tanesi 3'er, 1 tanesi 4 ve 1 tanesi de 5 kişilik ekiplerce hazırlanmıştır. Buna göre bu 53 tercümenin hazırlanmasında 75 kişi görev almıştır. Bunların bir kısmı 1'den fazla tercümede görev almışlardır. Bunları çıkardığımızda geriye 63 mütercim kalıyor. Bunların hepsi Müslüman ve Ehl-i sünnete mensuptur.

10 adet ise Muhammed Esed (ö. 1992), Muhammed Hamidullah (ö. 2002), Ebu'l-Ala el-Mevdudi (ö. 1979) gibi zevata ait yabancı dillerde yazılıp oradan Türkçeye aktarılmış olanlardır. Bunlardan 1'i anonimdir. Geriye kalan 9 tercümenin 7'si tek kişi tarafından tercüme edilmişken, 2 tanesi de 2'şer kişilik ekiplerce tercüme edilmiştir. Bu 9 tercümenin hazırlanmasında 11 kişi görev almıştır. Bu 10 tercümenin 3 tanesi Kadiyanilere<sup>49</sup> aittir ve 3 kişi tarafından yapılmıştır. Bunlardan Muhammed Ali'nin (ö. 1951) tercümesini yapan Ender Gürol'un Kadiyanilerle bir alakasının olduğunu zannetmiyoruz. Sadece ücret mukabilinde bu

*Kültüre Anlam'ın Tarihi*, (İstanbul: Tıbyân yayınları, 1997), 250; Müjgân Cunbur, *Kur'ân-ı Kerim'in Türk Dilinde Basılmış Tercüme ve Tefsirleri*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1961), 123; Bınark- Eren, *World Bibliography*, 466-469.

<sup>47</sup> Çalışma boyunca bazı mütercimler, mütedeyyin olup olmadıklarına bakılmaksızın, isminden ve/veya memleketinden dolayı "Müslüman" diye tavsif edilmişlerdir. Bunların içerisinde Müslümanlıkla alakası olmayan, İslam dinini yaşamayan, hatta karşı çıkanlar da olabilir.

<sup>48</sup> Kadiyani-Ahmedi veya Şîfî yahut benzer bir mezhebe/yapıya sahip olduğu belirtilmeyen tüm mütercimler çalışma boyunca "Ehl-i Sünnet" diye gösterilmiştir. Fetöcü ve Selefi anlayışa sahip olanlar da bu cümleden zikredilmişlerdir. Bunların Ehl-i Sünnet anlayışına bağlı olup-olmadıkları, bu anlayışı yaşayıp-yaşamadıkları göz önünde bulundurulmamış; Şîfî veya Kadiyani-Ahmedi olmadıkları anlaşılın diye Ehl-i Sünnet oldukları belirtilmiştir.

<sup>49</sup> Çalışma boyunca "Kadiyani" derken, Hindistan-Pakistan'da zuhur edip bölgede geniş bir kitle tarafından benimsenen Kadiyanilik anlayışı ve daha sonra ondan ayrılarak benzer bir anlayışla yapılanan Ahmediye cemaati mensupları kast edilmiştir. Tercümede tercüme yapanların bu anlayışa sahip olduğu belirtilmişse Kadiyani-Ahmedi diye gösterilmişlerdir. Bu konuda herhangi bir bilgi verilmemiş olmakla birlikte bu cemaatlerin finanse ettikleri tercüme yapanlar da bu cemaatlerin mensupları gibi gösterilmişlerdir. Bunların bir kısmı böyle olmayabilir.

işi yaptığı kanaatindeyiz. Diğer 2 kişi ise bu cemaate mensuptur. Buna göre bu 11 kişinin 2'si Kadiyani geriye kalan 9'u Ehl-i sünnettir.

Bunları topladığımızda Türkler tarafından yapılmış 324 Kur'ân tercümesinin 45'i anonimdir. Bunları çıkardığımızda geriye 279 tercüme kalıyor. Bunların bir kısmının hazırlanmasında aynı kişinin birkaç kez görev aldığını biliyoruz. Bunları çıkardığımızda 279 tercümenin hazırlanmasında 285 kişi görev almış oluyor. Bunların 283'ü Müslümandır. Bu 283 Müslümanın da 274'ü Ehl-i sünnettir.

Bu rakamların içinde tefsir niteliğinde olan, daha kapsamlı eserler yoktur. Başka bir ifadeyle bunlar tercüme yönü ağır basan eserlerdir; tefsir yönü ağır basan eserler rakamlara dâhil edilmemiştir. Bunların sayısının da kabataslak olarak, 110'u başka dillerden Türkçeye tercüme edilmiş olanlar, 90'ı da Türkçe olarak telif edilmiş olanlar olmak üzere 200 civarında olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar da ilave edildiğinde Türkçe Kur'ân tercüme ve tefsiri yönünde yapılmış çalışmaların sayısı 530'a yaklaşmaktadır. Bunlara Osmanlılar döneminde yapılmış ve hâlen yazma olarak kütüphane raflarında duran yüzlerle ifade edilecek kadar çok tercüme ve tefsiri ilave etmiyoruz. Bunlar da hesaba katılırsa Anadolu coğrafyasında 800-900, hatta 1000 civarında Türkçe Kur'ân tercümesine dair eser söz konusu olmuş olur.<sup>50</sup>

Türkçe Kur'ân tercümelerinde 1990'lı yıllar, adeta bir sıçrama dönemi olmuştur. Ondan sonra sürekli tercümelerin sayısında bir artış söz konusudur. Tespitlerimize göre 1900'lü yılların başından, hatta dinî eserlerin matbaada basılmasına başlandığı 1840'lı yıllardan 1990'a kadarki 150 yıllık dönemde toplam 68 adet müstakil Kur'ân tercümesi basılmış iken, 1991'den 2019'un sonlarına kadarki 30 yıllık periyotta 246 adet basılmıştır. Basım tarihi tespi edilemeyen 10 tercüme hariç tutulmuştur.

Yine gerek münferiden, gerekse müşterek olarak Kur'ân'ı Türkçeye tercüme eden 285 mütercimden 6'sı kadındır. Bu, oran olarak %2.1'e tekabül ediyor. Asya kıtasında Kur'ân'ı tercüme etmiş olan 728 mütercim içinde en fazla Türkiye'den bayan Kur'ân mütercimleri yer almaktadır.

#### 1.1.1.2. Kazakça

Türk dil ailesi grubundan olan Kazakça da Kur'ân'ın çokça çevrildiği dillerdendir.<sup>51</sup> Tespitlerimize göre bu dilde 15 tercüme tabedilmiştir. Kazakistan'ın dili olan Kazakça ilk Kur'ân tercümesi 1920'li yıllarda Doğu Türkistan Kazaklarından olan Akıt Ülimji oğlu'dur. Bazı eserlerde ilk Kazakça tercüme olarak Ibn Asad Allah al-Hamidi tarafından yapılarak Rusya'da basılan ile Musa Carullah Bigiyef tarafından yapılan tercümeler gösteriliyorsa da bizim tespitimize göre bu iki tercüme Kazakça değil, Tatarcadır. Muhtemelen bu alimlerin Kazan'lı olmasından dolayı böyle zannedilmiştir. Daha sonra da Kazakça tercümeler yapılmaya devam etmiştir. En son tercüme 2015 yılında basılmıştır. Kazakça 15 tercümenin 10 tanesi tek kişi tarafından, 5 tanesi ise ortak yapılmıştır. Buna göre Kazakça Kur'ân tercümelerinde 22 kişi görev almıştır. Bunlardan Absattar Smanov ile Vahap Kaji Kıdırhanulı kendi adlarına

<sup>50</sup> Türkçe bazı Kur'ân tercümeleri için bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 447-552; Hikmet Koçyiğit, "1980-2017 Arası Telif ve Tercüme Matbu Türkçe Kur'ân Meâlleri Bibliyografyası", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2018): 11-40; İnan, *Kur'ân-ı Kerimin Türkçe Tercemeleri Üzerinde Bir İnceleme*, 9-21; Hidayet Aydar, *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, (İstanbul: Yeni Zamanlar Yayıncılık, 2014), 99-121; Mehmet Yüksel, *Çeviri Kuramı ve Problemleri Açısından Tanzimat'tan Günümüze Matbu Kur'an Meallerinin Önsözlerinin Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2011), 32-126; İlhami Günay, *Başlangıcından Bugüne Kur'an'ın Türkçe Tefsir ve Tercümesi*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 421-512; Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 195-212; Kaya, *Tanzimât'tan II. Meşrûtiyet'e Kadar (1839-1908) Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri*, 39-208; Muhammed Abay, "Türkçedeki Kur'an Meâllerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 10/19-20 (2012): 231-301; Susan Gunasti, *The Qur'an Between the Ottoman Empire and The Turkish Republic An Exegetical Tradition*, (New York: Rotledge, 2019), 35-60; Wikipedia, "List of translation of the Quran", erişim: 12 Şubat 2020, [https://en.wikipedia.org/wiki/List\\_of\\_translations\\_of\\_the\\_Quran](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_translations_of_the_Quran).

<sup>51</sup> Kazakça bazı tercümeler için bk. Jolaman Bulan, *Kur'an'ın Tercüme Problemleri ve Bazı Sürelerin Kazakça Örnek Meâli*, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012), 74-77; "List of translation of the Quran"; İsmail Çalışkan, "Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü (Kazakça ve Rusça Eserler)" *Marife* 15/2 (2015): 139-162.

hazırladıkları müstakil Kur'ân tercümesi yanında ayrıca ortak tercümelemlerde de görev almışlardır. Bunları çıkardığımızda geriye 20 kişi kalmaktadır. Bunların tamamı Kazak olup, Müslümandırlar ve Ehl-i sünnete mensupturlar. Ancak ortak bir tercümenin hazırlanmasında görev almış olan al-Hajj Hafız Ghulam Sarwar Hindistanlıdır. Ayrıca A. Omar başkanlığında hazırlanmış olan tercümede 10 kişinin görev aldığı belirtiliyor. Ancak biz burada sadece başkanı zikrettik ve onu da tek kişinin yaptığı tercüme gibi gösterdik.

### 1.1.1.3. Kırgızca

Yine Türk dil ailesi grubundan diğer bir dil olan Kırgızca'ya da 7 kez Kur'ân tercüme edilmiştir.<sup>52</sup> Kırgızca ilk Kur'ân tercümesi Kraçkovski'nin Rusça tercümesinin Kırgızca'ya aktarımı şeklinde olmuş ve 1991 yılında basılmıştır. En son basılanın tarihi ise 2013'tür. Kırgızca Kur'ân tercümelemlerinin 5 tanesi tek kişi tarafından, 2 tanesi ise ortak yapılmıştır. Ortak yapılanlardan biri, Ahmediye cemaatine ait olup 3 kişilik bir heyet tarafından yapılmıştır. Diğerleri ise 4 kişinin yaptığı bir tercüme olup İstanbul'da basılmıştır. Buna göre Kırgızca Kur'ân tercümelemlerinde 12 kişi görev almıştır. Bunlardan biri, Özbek, diğerleri ise Kırgız'dır. Tamamı Müslüman olan mütercimlerin 3'ü Kadiyani, diğerleri ise Ehl-i sünnete mensuptur. Ahmediye cemaatinin yaptırdığı 3 kişilik tercüme heyetinde K. Kasımbayeva adında bir bayan da bulunmaktadır.<sup>53</sup> Bu arada Mürsel Ahiskalı tarafından da yapılmış bir tercüme vardır, ancak sadece internette bulduğumuz bu eseri matbu olmadığı için burada zikretmedik ve Kırgızca tercümelemlerle ilgili rakamlara dahil etmedik.

### 1.1.1.4. Azerice

Türkçeyle çok büyük ölçüde örtüşen Azerbaycan dilinde de 10 adet tercüme bulunmaktadır.<sup>54</sup> Azerice Kur'ân tercümelemlerinin en eskisi Mir Məhəmməd Kərim Ağa'ya ait olup 1906 yılında basılmıştır. En yenisinin basım tarihi 2014'tür. Bunların 8'i tek kişi, 2'si de 2'şer kişi tarafından yapılmıştır. Bu arada Vasim Memmedaliyev'in ortak bir tercümesi olduğu gibi, aynı zamanda tek başına hazırladığı ve Diyanet İşleri Başkanlığının tabettiği bir tercümesi de vardır. O yüzden onu bir kez zikrettik. Bu 10 tercümenin hazırlanmasında görev alan 11 kişinin tamamı Azerbaycanlı ve Müslümandır. Müslümanların 7'si Ehl-i sünnet, 4'ü Şi'dir.

### 1.1.1.5. Tatarca

Tatarca da Türkçeyle çok yakın ilişkisi olan Türk dillerinden biridir. Bu dilde de 7 tercüme tespit ettik.<sup>55</sup> Bunların 6 tanesi tek kişi tarafından 1'i ise ortak yapılmıştır. En eskisi *Kur'ân Karim Ayatlarının Magnalarına Tatarca Anlatmalar Birçe* adıyla yapılmış olup,

<sup>52</sup> Kırgızca bazı tercümelemler için bk. Gülden Sağol Yüksekakaya, "Kur'an-ı Kerim'in Kırgızca Çevirileri", *Turkish Studies* 9/9 (Summer 2014): 31-37; Mürsel Ethem, "Kırgızca Meallerde Anlam-Bağlam İlişkisi (İyik Kuran cana Kırgızca Kotormosu Bağlamında Eleştirel Bir İnceleme)", *Uluslararası Orta Asya Sempozyumu Bildiriler Kitabı Göç, Yoksulluk ve Kimlik*, ed. Ercan Oktay - Metin Aksoy - Ömer Faruk Karaman, (Bişkek: Nazarbayev University, 2018), 554-564; Mürsel Ethem, "İyik Kuran: Maanilerinin Kırgızca Kotormosu Menen İsimli Mealin Tanıtımı ve Çeviribilim Açısından İncelenmesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55:2 (2014): 173-194; Mürsel Ethem Ahiskalı, "Kutsal Kur'an: Kırgızca Meal" İsimli Eserin Tanıtımı Ve Çeviribilim Açısından İncelenmesi", erişim: 04 Mart 2020, <https://murselahiskali.wordpress.com/2016/01/25/kutsal-kuran-kirgizca-meal-isimli-eserin-tanitimi-ve-ceviribilim-acisinden-incelemesi/>.

<sup>53</sup> Bu arada Mürsel Ahiskalı tarafından yapılmış bir tercüme vardır; sadece internette bulduğumuz bu eseri matbu olmadığı için zikretmedik ve Kırgızca tercümelemlerle ilgili rakamlara dahil etmedik.

<sup>54</sup> Bk. Erdoğan Pazarbaşı, "Azerbaycan'da Yaygın Kur'an Tercümelemleri", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1998): 103-118; Fethi Ahmet Polat, "Azerbaycan'da Yapılan Kuran Tercümelemleri ve Türkiye'de Neşredilen Meallerin Bu Tercümelemlere Etkileri -Memmedaliyev Tercümesi Örneği-", *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkuları Sempozyumu, 31 Mayıs - 1 Haziran 2007*, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları 2007), 441-460; Fethi Ahmet Polat, "Yirminci Yüzyıl Sonlarında Azerbaycan'da Yapılan Kuran Tercümelemleri-1", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2003): 73-96; Mehman İsmayilov, *20. Yüzyılda Azerbaycan'da Yapılan Kur'an Tefsiri ve Meal Çalışmaları*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002), 20-45; "List of translation of the Quran".

<sup>55</sup> "List of translation of the Quran"; Artur Azmukhanov, *Kazan Bölgesi Tefsir Çalışmalarından Tefsir-i Nu'mani Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012), 9-10; Güzel Şemsiyeva, "Tatar Телендәгәхәзерге Коръән Тәржемәләренәңтел Үзенчәлекләре (Tatar Türkçesindeki Günümüz Kur'an Tercümelemlerinin Dil Özellikleri)", *Turkish Studies* 9/3 (2014): 1387-1393.

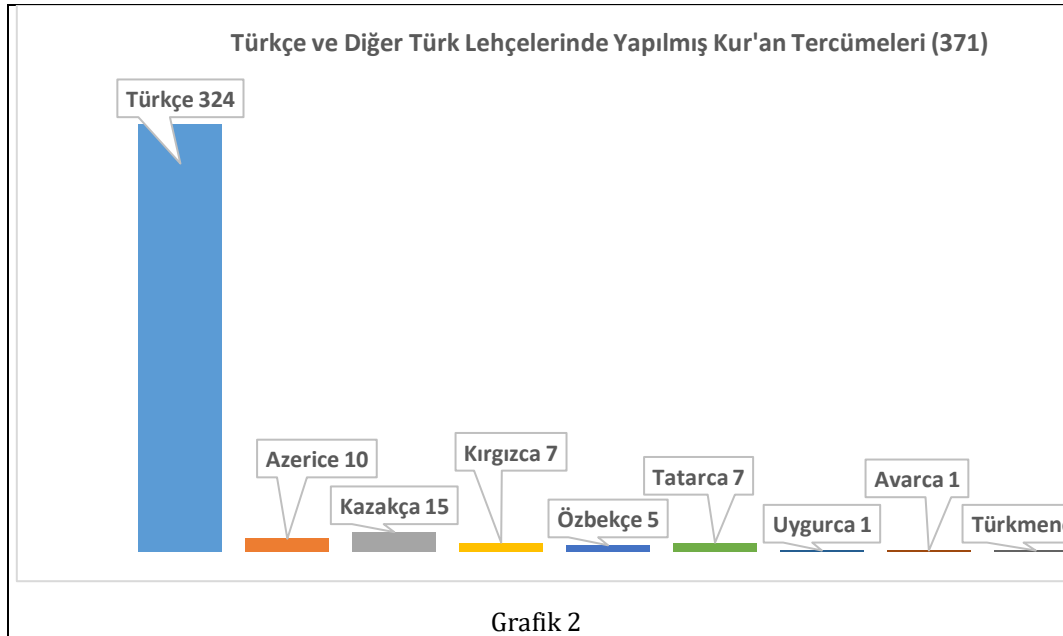
mütercimi belli değildir. O yüzden bunu anonim olarak belirttik. Mütercimi belli olanların ilki ise Şeyhulislam Esedullah el-Hamidî'ye ait olup 1906 yılında basılmıştır. Tespit ettiğimiz son Tatarca tercümenin basım tarihi 2015'tir ve Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığınca basılmıştır. Kur'ân'ı Tatarcaya çevirip basan 7 mütercim de Müslüman ve Ehl-i sünnete mensuptur.

#### 1.1.1.6. Özbekçe

Türk dillerinden biri olan Özbekçede de 5 tercüme yapılmıştır. Bunların ilki 1955 yılında Mahmud ibn Sayyid Nadhir al-Tarazi al-Madani tarafından yapılmıştır. En yenisi ise 2019 yılında basılan ve Muhammed Sadık Yusuf'a ait olandır. Özbekçe 5 tercümenin 1'i anonimdir ve Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığınca bir komisyona yaptırılmıştır. Diğer 4 tercümenin 3'ü tek kişi tarafından, 1'i ise ortak yapılmıştır. Bunların hazırlanmasında 7 kişi görev almış; bunların hepsi Müslümandır, 3'ü Ehl-i sünnet, 4'ü ise Kadıyanidir.

#### 1.1.1.7. Diğer Türk Dilleri

Türk dil ailesinden olan Avarca-Dargvaca (Dağıstan bölgesi) 1, Türkmençe 1 ve Uygurca 1 olmak üzere 3 tercüme daha mevcuttur.<sup>56</sup> Bütün bunları şöyle bir grafik ile gösterebiliriz (grafik 2):



Türkçe ve Türk lehçelerinde yapılmış tercüme dönemsellerine baktığımızda en çok tercümenin 2010-2015 yılları arasında yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde yapılmış 99 tercüme mevcuttur. Bunların 88 tanesi Türkiye'de Türkçe olarak yapılmıştır. 1940-1949 yılları arasında ne Türkiye'de ne de diğer Türk cumhuriyetlerinde herhangi bir tercüme yapılmamıştır.

Kur'ân'ı Türkçe ve Türk lehçelerine tercüme edenleri inanç boyutu itibariyle değerlendirdiğimizde bunların çok büyük kısmı Müslüman ve Ehl-i sünnet mensubudur. Bunların içinde Kemalist-Laik zihniyete sahip olanlar, Seküler dünya görüşünde olanlar, Fetöçüler, Selefilere gibi farklı anlayışlara sahip olanlar da vardır.

Mütercimlerin cinsiyeti açısından baktığımızda 7 kadın mütercim görüyoruz ki, bu sayının oldukça az olduğunu söyleyebiliriz. Bu 7 hanım mütercimin 6'sı Türkiye'dendir.

<sup>56</sup> "List of translation of the Quran".

### 1.1.2. Hint Alt Kıtası Dilleri

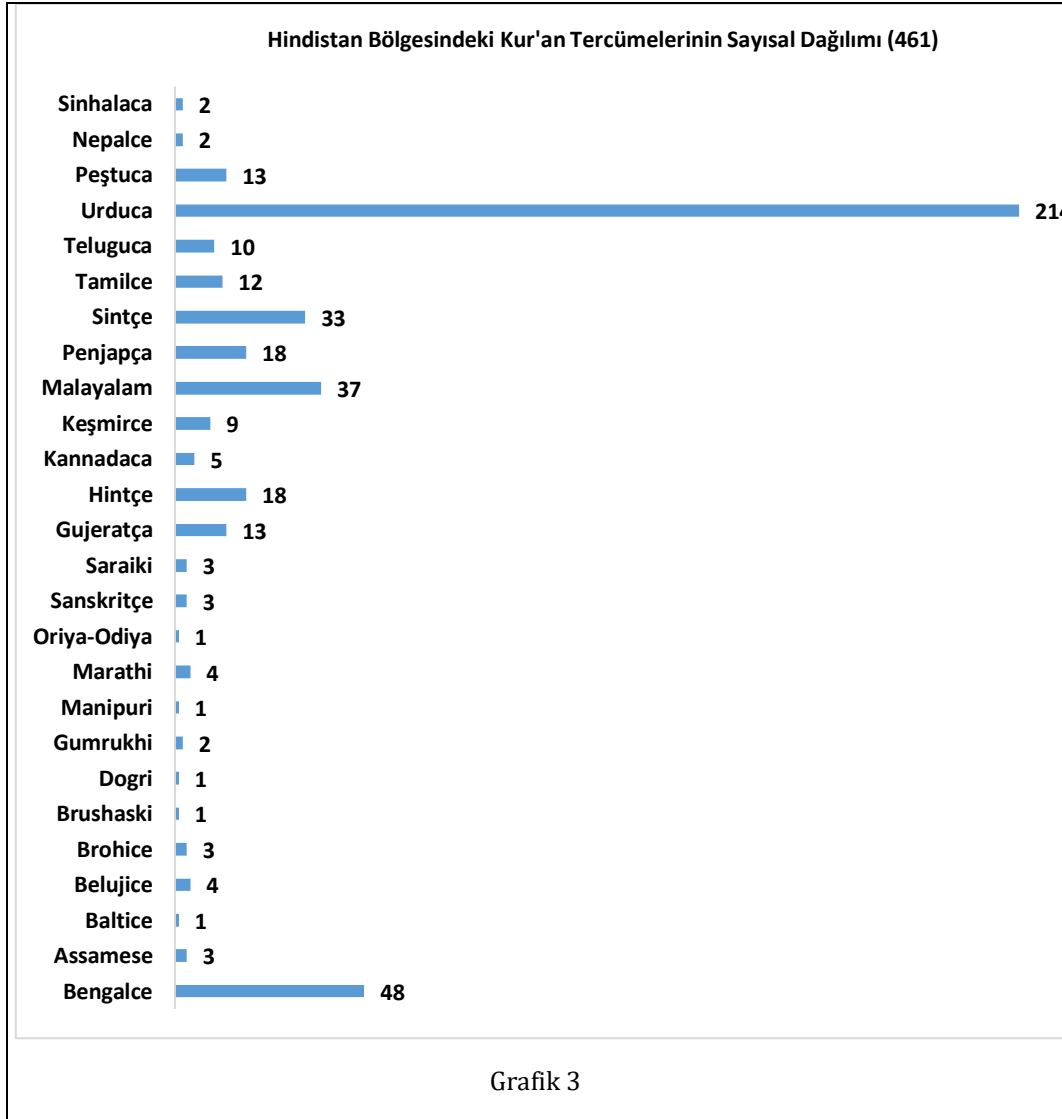
Hint alt kıtası çok farklı dil, din, etnik ve mezhepleri, çok çeşitli renk, desen ve motifleri, çok değişik yapıları bağrında bulunduran zengin bir kültür mozaiğine sahip bir bölgedir. Hint alt kıtası deyince Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'in yanı sıra aynı bölge içinde yer alan Nepal, Butan ve Sri Lanka gibi ülkeler kast edilmiştir. Kültürel ve inanç yönüyle, ayrıca coğrafi yakınlıkları sebebiyle Afganistan da bölgeye dâhil edilmiştir. Hint Altkıtasında 30 civarında resmi dil kullanılmaktadır. Sadece Hindistan'da 22 resmi dil vardır. Resmi olmayan çok sayıda dil de mevcuttur. Bölgede konuşulan dil ve lehçelerin sayısının 1600 civarında olduğu; sadece Hindistan'da 179 dil ve 544 kadar lehçe bulunduğu söylenmiştir.<sup>57</sup> Hindistan'da Resmi kurumlarda kullanılan dil İngilizce, bunun dışındaki en yaygın resmi dil ise Hintçedir.<sup>58</sup> Aşağıda buradaki dillerde yapılmış Kur'ân tercümelerinden bahsedeceğiz.

Bölgede yaygın olarak kullanılan dillerin çoğunda Kur'ân tercümeleleri yapılmıştır. Nitekim aşağıdaki grafikten (grafik 3) bunu anlamak mümkündür:

---

<sup>57</sup> Açık ders Ankara edu tr, "Hindistan'da Diller", erişim: 03 Mart 2020, [https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/94504/mod\\_resource/content/1/1-%20Hint%20Ari.pdf](https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/94504/mod_resource/content/1/1-%20Hint%20Ari.pdf).

<sup>58</sup> Sırrı Erinç, "Hindistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 1998), 18: 69-70; Abdulhamit Birışık, "Hint Alt Kıtasının İslami Tarihi", *Sabah Ülkesi*, 39 (2014): 19-20; Halide Rumeysa Küçüköner, "Hint Alt-Kıtasının Dini ve Kültürel Yapısının Şekillenmesinde Arilerin Rolü", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 10/2 (Mayıs-2018): 610-611.



Şimdi bunları daha yakından görelim:

#### 1.1.2.1. Urduca

Türkçeden sonra en çok tercüme 214 adet ile Urduca yapılmıştır.<sup>59</sup> Bunların da tercüme ağırlıklı eserler olmasına özen gösterilmiştir. Bizzat incelediklerimizden veya haklarında

<sup>59</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 523-687; Birişik, "Urduca Kur'an Tercümelerinin Tarihi Gelişiminde Batı'nın Etkisi", 380-389; Ahmed Han b. Ali Muhammed, "Târîhu tatavvuri tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ile'l-luğati'l-Urdiyye maa bibliyoğrafiyyeti't-tercemâti'l-kâmile ve'l-menşûre li maâni'l-Kur'âni'l-kerîm", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002),13-58; Muhammed Ecmel b. Eyyüb el-İslâhî, "Nazarât lûğaviyye fi ba'di't-tercemât el-Urdiyye li maâni'l-Kur'âni'l-kerîm", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002), 3-8; Cüneyd Ahmed Hâşimî - Semî' el-Hakk, "Tercemetu maâni'l-Kur'âni'l-kerîm fi şibhi'l-kârreti'l-Hindiyye beyne'd-davâbid ve't-tatbîk (et-terâcim el-Urdiyye nemûzecen)", *Ma'arif-İslami* 11/2 (2012): 122-144; Abdulhamit Birişik, *Hind Alt Kitasında Urduca Tefsirler ve Ehl-i Kur'an Ekolü* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1996), 45-370; a.mlf., "Kur'an Tercümesinde Hint Alt Kitası Örneğinden Yararlanma", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -eleştiriler ve öneriler-*, 24-26 Nisan 2003, İzmir, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 48-60; a.mlf., "Hint alt-kitasında İslâm araştırmalarının dünü bugünü:

verilen bilgilerden tefsir yönünün ağır bastığı anlaşılabilir buraya alınmamıştır. Bu arada belirtelim ki, büyük emek verdiğimiz halde yine de ulaşamadığımız, gözden kaçırdığımız veya tefsir zannedip almadığımız ya da tercüme olduğunu zannederek bu rakama dâhil etmiş olduğumuz, fakat aslında tefsir olan bazı eserler de olabilir. Bu yüzden bu rakamların mutlak ve kesin olduğunu iddia etmiyor, yaklaşık rakamlar olduğunu belirtmek istiyoruz. Tespitlerimize göre Urdu dilinde yapılmış en eski tercüme Şah Veliyullah Dihlevî'nin oğlu Şah Refiuddin'in (ö. 1833) 1776 yılında yaptığı tercümedir. Sonra kardeşi Şah Abdulkadir'in (ö. 1828) 1790 yılında yaptığı tercüme geliyor.<sup>60</sup> Basılmış olanlar açısından baktığımızda tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk tabedilen Urduca tercüme, 6 kişilik bir heyet tarafından hazırlanıp 1804 yılında basılmıştır. En son basıldığını tespit ettiğimiz eser ise Allamah Nooruddin-Abdul Mannan Omar-Amatul Rahman Omar tarafından ortaklaşa yapılan ve 2018 yılında basılan tercümedir.

Urduca 214 adet tercümenin 20'si anonim olduğu için onları bir yana bırakıyoruz. Geriye kalan 194 tercümenin 188'i tek kişi tarafından 6 tanesi ise ortak yapılmıştır. Bu tercüme hazırlanmasında 207 kişi görev almıştır. Bunların içinden Ahmed Ali Lahuri 3, Hasan Nizami Dehlevi Hoca da 2 ayrı tercüme hazırlamıştır. Bunları teke düşürdüğümüzde 194 tercüme hazırlayanların sayısı 204'e düşmektedir. Bu 204 kişinin 1'i Hindu, 4'ü Hristiyan, geriye kalan 199'u ise Müslümandır. Bunların da 194'ü Ehl-i sünnet, 2'si Kadiyani, 3'ü de Şiidir. Kur'ân'ı Urducaya çeviren 204 kişiden 202'si erkek, 2'si ise bayandır. Bayanlardan Mahmud'un-Nisa Begüm tek başına Kur'ân'ı tercüme etmişken, Amatul Rahman Omar ise bu işi kocası Abdulmennan Omar ve hocası Allamah Nooruddin ile birlikte yapmıştır.

### 1.1.2.2. Bengalce

Hint alt kıtasında Urduca'dan sonra Kur'ân'ın en çok tercüme edildiği dil Bengalcedir. Bengalce ilk tam Kur'ân tercümesi bir Brahman rahip olan Girish Chandra Sen (ö. 1910) tarafından yapılan ve 1881-1886 yılları arasında hazırlanıp basılan tercümedir.<sup>61</sup> İkinci tercüme ise bir Hristiyan olan William Goldsack'a (ö. 1957) ait olup 1908 yılında başlamıştır. Bengalce dilinde bir Müslüman tarafından yapılmış ilk Kur'ân tercümesi Abbas Ali'ye ait olup 1909 yılında tabedilmiştir. En son tercüme ise tamamı Bengalce olduğu için kim tarafından hazırlandığını anlayamadığımız 2019 yılında basılmış tercümedir. Bu dilde tespit edebildiğimiz kadarıyla 48 Kur'ân tercümesi vardır.<sup>62</sup> Bunların 5'i anonimdir. Anonimlerden biri Kadiyanilere aittir. Geriye kalan 43 tercüme, 43 kişi tarafından yapılmıştır. Bunların 2'si Brahman, 1'i Hristiyan, 1'i okunmadığı için tespit edilememiştir. Geriye kalan 39 kişi Müslümandır ve tamamı Ehl-i sünnettir. Bunların arasında herhangi bir bayan yoktur.

Kurumlar, ilmi faaliyetler, şahıslar, eserler", *Divan İlmî Araştırmalar* 17/2 (2004): 52-55; Ali Quli Qarai, *The Quran and Its Translators*, (CreateSpace, Publishing, 2014), 31-39; "List of translation of the Quran".

<sup>60</sup> İhsanoğlu, "Introduction to the History of Translating the Meanings of the Holy Qur'an", xxx.

<sup>61</sup> Bk. İhsanoğlu, "Introduction to the History of Translating the Meanings of the Holy Qur'an", xxxi.

<sup>62</sup> Bk. Ebubekir Muhammed Zekeriya, "Târîhu tatavvuri tercemeti maânî'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-luğati'l-Bengâliyye", *Nedvetu tercemeti maânî'l-Kur'âni'l-kerim: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmaul-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafî's-şerif, 1423/2002), 9-53; Mofakhkhar Hussain Khan, "A History of Bengali Translations of the Holy Qur'an", *The Muslim World* 72/2 (1982): 129-136; a.mlf., "Kur'an-ı Kerim'in Bengalce Tercümelerinin Tarihiçesi", Trc. Mustafa Dağlı, *Erciye Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983): 376-380; Binark-Eren, *World Bibliography*, 10-19; Muhammed Rûh el-Emîn - Mjuhammed Feyz el-Hakk, "Tercemâtu maânî'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-luğati'l-Bengâliyye (arz ve nakd)", *Mecelletu Tibyân li'dirâsâti'l-Kur'âniyye* 23 (1437/2016): 359-411; Sajid Shaffi, "Qur'an Translations in Indian Regional Languages: A Bibliography", *Algarh Journal of Quranic Studies* 1/1 (Winter 2018): 144-146 (143-155); "List of translation of the Quran"; Rasek hoon, "Tarih-i Tercem-i Kur'an der Asya", erişim: 23 Mart 2020, <https://rasekhoon.net/article/show/645903/%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DB%8C%D8%AE-%D8%AA%D8%B1%D8%AC%D9%85%D9%87-%D8%8C-%D9%82%D8%B1%D8%A2%D9%86-%D8%AF%D8%B1-%D8%A2%D8%B3%DB%8C%D8%A7>.



### 1.1.2.3. Sintçe

Hint alt kıtasının önemli dillerinden biri olan Sintçede 33 adet Kur'ân tercümesi mevcuttur.<sup>63</sup> Bunların 1'i anonimdir. Geriye kalan 32 tercümeden ilk basılan Sintçe tercüme Muhammed Siddiq b. Abdurrahman en-Nevrengi'ye (ö. 1902) ait olmaktadır ve 1867 yılında basılmıştır.<sup>64</sup> Son tespit ettiğimiz Sintçe Kur'ân tercümesinin tarihi 2013'tür. Büyük bir ihtimalle bundan sonra da Sintçe Kur'ân tercümeleri yapılmıştır, yapılmış olmalıdır, ancak biz sadece bunları tespit edebildik. Tabii ki bu zevata ait tercümelemlerin tekrarlanan baskıları vardır. Mesela Mucemmu'l-Melik Fehd, Molânâ Tâj Mahmûd Amrot'un (ö. 1929) tercümesini 2013 yılında basıp meccanen dağıtmıştır. İlk Sintçe Kur'ân tercümesinin hemen ardından 1870 yılında 2 adet daha basılmıştır. Daha sonra bu süreç günümüze kadar devam etmiştir. Elimizde bulunan ve mütercimleri belli olan 32 Kur'ân tercümesinin 30'u tek kişi tarafından yapılmış iken, 2 tanesi iki kişilik birer ekip tarafından ortak yapılmıştır. Dolayısıyla bu tercümelemlerde toplam 34 kişi görev almıştır. Bunların hepsi Müslümandır; 1'i Kadiyani diğer 33 kişi Ehl-i sünnete mensuptur.

### 1.1.2.4. Gujeratça

Hint alt kıtasına mensup dillerden biri olan Gujeratça da Kur'ân'ın en çok tercüme edildiği dillerdendir. Tespitlerimize göre bu dilde 13 adet tercüme yapılmıştır.<sup>65</sup> Bunların en eskisi Abd al Qadir ibn Lokman'a ait olup 1879 yılında basılmıştır.<sup>66</sup> Tespit ettiğimiz en yakın tercümenin basım tarihi ise 2017'dir. Bunlardan biri anonim olup Ahmediyye cemaati tarafından hazırlanıp basılmıştır. Bu anonim tercüme hariç tutacak olursak geriye kalan 12 tercümenin 11'i tek kişi tarafından, 1 tanesi ise ortak yapılmıştır. Bunların hazırlanmasında görev alan 13 kişinin tamamı Müslümandır; 1'i Şii, geriye kalanlar ise Ehl-i sünnete mensuptur.

### 1.1.2.5. Penjapça

Hint alt kıtasının diğer önemli bir dili Penjapçadır. İlki 1870 yılında basılan Hafız Mubarak Allah'a ait olan<sup>67</sup> olmak üzere bu dilde yapılmış 18 tercüme tespit ettik.<sup>68</sup> Birışık'ın belirttiğine göre Penjapça tercümelemlerin sayısı 60'tan fazladır.<sup>69</sup> Ancak bunların arasında tam olmayan, tefsir niteliğinde olan vs. de olmalıdır. Biz sadece tam olanları aldık. Bunların en yakın zamanda yapılanı ise 2017'de basılmıştır. Penjapça 18 tercümenin 1'i Kadiyaniler tarafından hazırlanmış olup anonimdir. Geriye kalan 17 tercümenin mütercimleri bellidir. Bunlardan 1 tanesi 2 kişi tarafından yapılmış, diğerleri tek kişinin hazırladığı tercümelemlerdir. Buna göre bu tercümelemlerin hazırlanmasında 18 kişi görev almıştır. Bunlardan iki kişi Sih inancına mensup, diğerleri ise Ehl-i sünnete mensuptur.

<sup>63</sup> Sine bazı tercümelemler için bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 402-414; Abdulkayyûm b. Abdulfâfir es-Sindî, "Dirâsetu ba'dî't-tercemât li maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ile'l-luğati's-Sindiyye", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi'ş-şerif, 1423/2002), 1-82; Abdul Haye Abro, "Sindhi Translations and Commentaries of the Qur'ân in the 19th and 20th Centuries", *Pakistan Journal of Islamic Research* 8 (2011): 61-68; N.A. Baloch "The first translation of the Holy Qur'an in the 'Sind-Hind' subcontinent: an examination of the unique reference to it in the light of historical evidence", *Islamic Thought Scient Creat* 4 (1992): 7-17; Shaffi, "Qur'an Translations in Indian Regional Languages: A Bibliography", 153-154; N.A. Baloch, "The first translation of the Holy Qur'an in the 'Sind-Hind' subcontinent: an examination of the unique reference to it in the light of historical evidence", *Islamic Thought Scient Creat* 4 (1993): 7-17; "List of translation of the Quran".

<sup>64</sup> İhsanoğlu, "Introduction to the History of Translating the Meanings of the Holy Qur'an", xxxii.

<sup>65</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 239-242; Shaffi, "Qur'an Translations in Indian Regional Languages: A Bibliography", 1146-147; Alukah, "Tercemetu'l-Kur'âni'l-kerîm fi luğati cenûbi'l-Hind Tamil, Kannada, Gujerati enmuzecen bi kalemi Sibğatullah el-Hedevî (Karila-Kannada)", erişim: 23 Mart 2020, <https://www.alukah.net/sharia/0/117890/>; "List of translation of the Quran".

<sup>66</sup> İhsanoğlu, "Introduction to the History of Translating the Meanings of the Holy Qur'an", xxxi.

<sup>67</sup> İhsanoğlu, "Introduction to the History of Translating the Meanings of the Holy Qur'an", xxxii.

<sup>68</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 317-331; Shaffi, "Qur'an Translations in Indian Regional Languages: A Bibliography", 152-153.

<sup>69</sup> Birışık, "Urduca Kur'an Tercümelemlerinin Tarihi Gelişiminde Batı'nın Etkisi", 379.

### 1.1.2.6. Peştuca

Afganistan'da konuşulan Peştucada yapılmış 13 tercüme tespit ettik. Birişik'in belirttiğine göre Peştuca tercüme sayısının sayısı 37'den fazladır.<sup>70</sup> Muhtemelen bu sayının içinde Kur'ân'ın tamamını kapsamayan tercüme de vardır. En eskisinin baskı tarihi 1861 yılına ait olup, mütercimi belli değildir. Müellifi bilinen en eski tercüme ise Mawlana Murad Ali'ye aittir. 1867 yılında yazılan eser 1906'da tabedilmiştir.<sup>71</sup> En yenisi ise 1993 yılında basılmıştır. Şüphesiz ki bundan sonra da Peştuca Kur'ân tercümesi basılmış olmalıdır, ancak bunlara dair bilgiye rastlamadık. 13 tercümenin 5'i anonimdir, bunlardan biri Ahmediye cemaatine aittir. Biri, Şah Veşiyullah ed-Dehlevî'nin Farsça tercümesinin Peştucaya aktarılmış halidir. Mütercimi belli olan 8 tercümenin 7'si tek kişi tarafından yapılmıştır, 1'i de müştereken hazırlanmıştır. Bu 8 tercümenin hazırlanmasında görev alan 9 kişinin tamamı Müslüman ve Ehl-i sünnete mensuptur.

### 1.1.2.7. Hintçe

Hindistan'da en çok konuşulan dillerden biri Hintçedir. Bu dilde tespitlerimize göre 18 tercüme vardır.<sup>72</sup> Bunların ilki 1915 yılında basılan Hristiyan Ahmad Shah Masihi'ye ait olandır.<sup>73</sup> En yakın zamanda basılanın tarihi ise 2014'tür. Bu 18 tercümenin 4'ü anonimdir. Bunların biri Ahmediye cemaatine, biri de Jamiat Ulama Hind adlı müessese tarafından yaptırılıp tabedilmiştir. Geriye kalan 14 tercümenin 13'ü tek kişi tarafından 1 tanesi ise müştereken yapılmıştır. Hintçe Kur'ân tercüme görev alan 15 kişinin 1'i Hristiyan, 1'i Budist, geriye kalan 13 kişi ise Müslümandır. Müslümanların 2'si Şii, diğerleri ise Ehl-i sünnettir.

### 1.1.2.8. Malayalamca

Hint alt kıtasına ait dillerden biri Malayalamdır (Milyabarca) ki, Kerala denen bölgede konuşulan bu dilde tespitlerimize göre 37 tercüme yapılmıştır.<sup>74</sup> En eskisinin basım tarihi 1877, en yenisinin ise 2016'dır. Bunların 2'si anonimdir. Geriye kalan 35 tercümeden 31'i tek kişi, diğer 5'i müşterek hazırlanmıştır. Bunların hazırlanmasında 42 kişi görev almıştır. Ancak K. V. Muhammed Musliyar'ın 2, Konniyur Raghavan Nair'in de 2 tercümesi vardır. Bunları teke düşürdüğümüzde mütercimlerin sayısı 40 olmaktadır. Bunların 2'si Hindu, 38'i ise Müslümandır. Müslümanların 1'i Kadiyani diğerleri ise Ehl-i sünnete mensuptur.

### 1.1.2.9. Teluguca

Hindistan bölgesinde çokça kullanılan Telugu dilinde 10 adet Kur'ân tercümesi yapılmıştır.<sup>75</sup> Bunlardan 1'i anonimdir ve Ahmediye Cemaatine hazırlanmıştır. Diğer 9

<sup>70</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 332-342; Birişik, "Urduca Kur'an Tercüme Tarihi Gelişiminde Batı'nın Etkisi", 379; "List of translation of the Quran".

<sup>71</sup> İhsanoğlu, "Introduction to the History of Translating the Meanings of the Holy Qur'an", xxxii.

<sup>72</sup> Ayrıca bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 247-249; Baloch NA, "The first translation of the Holy Qur'an in the 'Sind-Hind' subcontinent: an examination of the unique reference to it in the light of historical evidence", 7-17; "List of translation of the Quran"; "Tarih-i Tercem-i Kur'an der Asya".

<sup>73</sup> İhsanoğlu, "Introduction to the History of Translating the Meanings of the Holy Qur'an", xxxii.

<sup>74</sup> Ayrıca bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 311-312; Muhammed Eşref Ali el-Milyebârî, "Târîhu tatavvuri tercemeti manâni'l-Kur'âni'l-kerîm ile'l-luğati'l-Milyebârîyye (ihda'l-luğati'r-resmiyye bi'l-Hind)", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002), 30-81; Shaffi, "Qur'an Translations in Indian Regional Languages: A Bibliography", 147-148; Sakkeer Hussain P., *Development of Islamic Studies in Kerala During 18th Century to 20th Century*, (Doktora Tezi, India Aligarh Muslim University, 2010), 60-119; Unais P.K., "Tarjuman Al-Tafseer Al-Quran: Socio-Political Influences Of The First Arabi Malayalam Quranic Interpretation By Mayen Kuttî Elaya (Muhyuddin Bin Abdil Qader Keyî of Thalasseri)", erişim: 23 Mart 2020, file:///C:/Users/Hidayet%20Aydar/Downloads/TARJUMAN\_AL-TAFSEER\_AL-QURAN\_SOCIO-POLIT.pdf; Malayalam Quran Search, "Quran translations in Malayalam", erişim: 21 Mart 2020, http://www.malayalamquransearch.com/docs/?p=6; Shaffi, "Qur'an Translations in Indian Regional Languages: A Bibliography", 149-151; "List of translation of the Quran".

<sup>75</sup> Bk. Shaffi, "Qur'an Translations in Indian Regional Languages: A Bibliography", 144, 149, 151-155; Deoband Online, "Translating the Quran in Vedic Language", erişim: 05 Nisan 2020,

tercümenin en eskisi 1938 yılında bir Budist tarafından yapılmıştır. En yeni tercümenin tarihi ise 2016'dır. Bu dilde 9 tercümenin 9'u da birer kişi tarafından yapılmıştır. Bunların 9'u da Müslümandır; 1'i Kadiyani olup onun dışındaki 8 kişi Ehl-i sünnete mensuptur.

#### 1.1.2.10. Tamilce

Tamilce, Hindistan bölgesinde en fazla konuşulan dillerden biridir. Bu dilde tespit ettiğimiz 12 tercümenin<sup>76</sup> 1'i anonimdir ve Ahmediye Cemaatine hazırlanmıştır. Diğer 11 tercümenin 9'u 1'er kişi tarafından 2'si ise ortak hazırlanmıştır. Bunların en eskisi Habib Muhammad al-Qahiri'ye ait olup 1883 yılında basılmıştır.<sup>77</sup> Bu dilde yapılarak tespit ettiğimiz en yeni tercümenin tarihi ise 2002'dir. Bu 11 tercümenin hazırlanmasında 13 kişi görev almıştır. Tamamı Müslüman olan bu kişilerin hepsi Ehl-i sünnete mensuptur.

#### 1.1.2.11. Keşmirce

Hindistan ve Pakistan arasında bölünmüş olan Keşmir bölgesi başta olmak üzere bölgede konuşulan dillerden biri olan Keşmircede yapılmış 9 tercüme tespit ettik.<sup>78</sup> Bunların en eskisi 1973, en yenisi ise 2009 yılında yapılmıştır. Büyük bir ihtimalle 2009'dan beri yapılanlar da vardır, fakat araştırmalarımızda tespit edemedik. Bu 9 tercümenin 1'i anonimdir ve Ahmediye cemaati tarafından yaptırılmıştır. Geriye kalan 8 tercüme de birer kişi tarafından yapılmışlardır. Bunların 8'i de Müslüman ve 8'i de Ehl-i sünnete mensuptur.

#### 1.1.2.12. Kannadaca

Bu dilde 5 tane Kur'ân tercümesi tespit ettik.<sup>79</sup> 4 tanesi 1'er kişi, 1 tanesi ise 6 kişi tarafından yapılmıştır. En eskisi 1949, en yenisi ise 2015 tarihini taşıyor. Bu 5 tercümenin hazırlanmasında 10 kişi görev almıştır. Bunların hepsi Müslümandır. Ortak tercüme yapan 6 kişiyi Kadiyani olarak görebiliriz, çünkü bu tercüme onlara aittir. Diğer 1 tercüme de onlara aittir. Böylece 7 kişi Kadiyani olmaktadır. Diğer 3'ünün mütercimleri ise Ehl-i sünnettirlir.

#### 1.1.2.13. Diğer Hint Dilleri

Hint alt kıtasında konuşulan diğer dillere yapılmış tercümelere gelince, tespitlerimize göre Beluşice 4, Saraikice 3, Brohice 3, Assamesece 3, Sanskritçe 3, Marathice 4, Brushaski 1, Baltice 1, Gumrukice 2, Dogrice 1, Odiya-Oriaca 1, Manipuri 1, Neplace 2 ve Sinhalaca (Seylanca) 2 olmak üzere toplam 31 adet tercüme yapılmıştır.<sup>80</sup> Bunların en eskisi Sanskritçe yapılmış olandır. Mütercimi belli olmayan eserin basım tarihi 1897'dir. Bunların içinde basım tarihi en yeni olan ise Dogri dilinde 2017 yılında basılan Ahmediye cemaatine ait tercümedir. Bu 31 tercümenin 9 tanesi anonimdir. Bunların 5'i Ahmediye cemaatine ait olup Gumrukice, Marathice, Dogrice, Nepalce ve Sinhalaca (Seylanca) olarak basılmışlardır. Geriye kalan 22 tercümenin 18'i tek kişi, 4 tanesi ise ortak gruplar tarafından hazırlanmıştır. Bu 22 tercümenin hazırlanmasında 27 kişi görev almıştır. Bunların hepsi erkektir, 1'i Budist, diğer 26'sı Müslümandır. Müslümanların 20'si Ehl-i sünnet, 6'sı Kadiyanidir.

<http://www.deoband.net/blogs/translating-the-quran-in-vedic-language;> Binark-Eren, *World Bibliography*; 441-444; "List of translation of the Quran".

<sup>76</sup> Shaffi, "Qur'an Translations in Indian Regional Languages: A Bibliography", 154-155; "List of translation of the Quran"; Binark-Eren, *World Bibliography*, 437-440; "Tercemetu'l-Kur'âni'l-kerîm fî luğâti cenûbi'l-Hind Tamil, Kannada, Gujerati enmuzecen bi kalemi Sibğatullah el-Hedevisî (Karila-Kannada)".

<sup>77</sup> İhsanoğlu, "Introduction to the History of Translating the Meanings of the Holy Qur'an", xxxii.

<sup>78</sup> Bk. Shaffi, "Qur'an Translations in Indian Regional Languages: A Bibliography", 144, 149, 151-155; "Translating the Quran in Vedic Language"; Binark-Eren, *World Bibliography*, 281; "List of translation of the Quran".

<sup>79</sup> Bk. Shaffi, "Qur'an Translations in Indian Regional Languages: A Bibliography", 144, 149, 151-155; "Translating the Quran in Vedic Language"; Binark-Eren, *World Bibliography*, 280; "List of translation of the Quran"; "Tercemetu'l-Kur'âni'l-kerîm fî luğâti cenûbi'l-Hind Tamil, Kannada, Gujerati enmuzecen bi kalemi Sibğatullah el-Hedevisî (Karila-Kannada)".

<sup>80</sup> Bk. Shaffi, "Qur'an Translations in Indian Regional Languages: A Bibliography", 144, 149, 151-155; "Translating the Quran in Vedic Language"; Binark-Eren, *World Bibliography*, 8, 39-40, 313-314, 395, 415-416; Mofakhkhar Hussain Khan, *The Holy Qur'an in South Asia: A bio-bibliographic study of translations of the Holy Quran in 23 South Asian languages*, (Dhaka: Bibi Akhtar Prakasani, 2001), 25-15; Qarai, *The Quran and Its Translators*, 12-27; "List of translation of the Quran".

Bazı web sitelerinde 2009 yılında üniversite öğrencisi olan ve o zamanlar 21 yaşında olan Razia Sultana adında bir bayanın Kur'ân'ı Sanskritçeye tercüme ettiği yazılmış idi. Bu hanımın babası Prof. Mohammad Suleiman'ın Kur'ân'ı Hintçeye çevirdiğini, babasının yaptığı bu çeviriyi kendisinin Sanskritçeye tercüme edeceğini belirtmiştir.<sup>81</sup> Fakat yaptığımız araştırmalarda bu tercümenin yapıldığına ve basıldığına dair bir bilgiye rastlamadık.

Hint bölgesinde yapılmış Kur'ân tercümelerinin dönemsel dağılımına baktığımızda ilginç bir şekilde en çok tercümenin 1850-1899 yılları arasında yapıldığını görüyoruz. Daha sonra en çok tercüme 1990-1999 yılları arasında yapılmıştır. Bu arada oldukça çok sayıda (69 adet) tercümenin basım tarihlerinin belli olmadığını da belirtelim. Hint bölgesindeki Kur'ân tercümelerinin dönemsel dağılımına bakılınca 2000'li yıllardan sonra özellikle de 2016-2019 yılları arasında Kur'ân tercümelerinin sayısında ciddi bir düşüş olduğu görülür. Her ne kadar biz tespit edememişsek de bu dağılıma bakarak bu dönemlerde de eski dönemlerde olduğu gibi daha fazla sayıda Kur'ân tercümesinin yapılmış olabileceğini söyleyebiliriz.

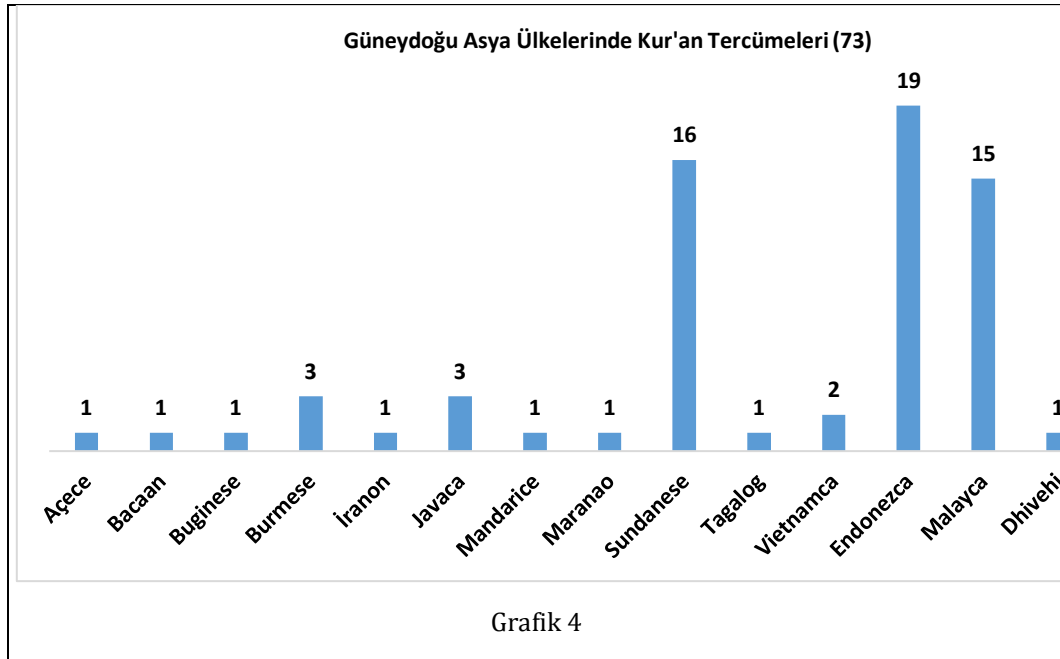
Hindistan bölgesindeki Kur'ân mütercimlerinin İnançlara göre dağılımına bakınca 448 mütercimnin %90'ınının Ehl-i sünnet olduğunu görüyoruz.

Hindistan bölgesinde Kur'ân'ı tercüme eden 448 kişiden sadece 2 tanesi bayandır. Biri (Mahmudu'n-Nisa Begüm) müstakil tefsir yapmış, diğeri (Amatul Rahman Omar) ise 3 kişilik bir grupla birlikte Kur'ân'ı tercüme etmiştir.

### 1.1.3. Güneydoğu Asya Bölgesi Dilleri

Bu ifadeyle Endonezya, Malezya, Filipinler, Burma, Taylant, Vietnam gibi ülkelerin de olduğu bölgeyi kast ediyoruz.

Şimdi bu ülkelerdeki dillere yapılmış Kur'ân tercümelerini görelim (grafik 4).



<sup>81</sup> Bk. "Translating the Quran in Vedic Language"; Two circles, "Razia Sultana to translate Quran into Sanskrit", erişim: 05 Nisan 2020, [http://twocircles.net/2009may22/razia\\_sultana\\_translate\\_quran\\_sanskrit.html](http://twocircles.net/2009may22/razia_sultana_translate_quran_sanskrit.html); AlulBayt (a.s) New Agency, "Razia Sultana to translate Quran into Sanskrit", erişim: 05 Nisan 2020, <https://en.abna24.com/service/central-asia-subcontinent/archive/2009/06/16/159375/story.html>.

Grafikten de anlaşıldığı üzere bölgede en çok tercüme Endonezya'da en yaygın dil olan Endonezcede yapılmıştır. Bölgedeki dillere yapılan Kur'ân tercümeleriyle ilgili detaylar aşağıda verilmiştir.

### 1.1.3.1. Endonezya Bölgesi Dilleri

Kur'ân tercümesi açısından zengin bir diğer bölge Endonezya bölgesidir. Endonezya'da en yaygın yerel diller Endonezce, Cavaca ve Sundanse gibi diller iken, ayrıca İngilizce, Hollandaca gibi diller de konuşulmaktadır. Bunların yanında 700'den fazla dil ve lehçe kullanılmaktadır.<sup>82</sup>

#### 1.1.3.1.1. Endonezce

Endonezce yapılmış 19 tercüme tespit ettik.<sup>83</sup> Bunların en eskisi 1928 yılında tabedilmiş, günümüze doğru tabedilen en yakın tercümenin basım tarihi ise 1981'dir. Bundan "son 40 yıllık dönemde Endonezcede Kur'ân tercümesi yapılmamıştır" sonucu çıkar ki, böyle bir şeyin olması pek de makul gözüküyor. Ne var ki onca araştırmamıza rağmen bunlardan başkasına ulaşamadık. 8 tanesi anonim olduğu için biz daha çok diğer 11 tercüme üzerinde duracağız. Bu 8 anonim tercümenin 2 tanesi Ahmediye Cemaati, 1'i de Mucemmu'l-Melik Fehd tarafından basılmıştır. Geriye kalan 11 tercümenin 9'u tek kişi, 2 tanesi de ortak yapılmıştır. Buna göre 11 tercümede 14 kişi görev almıştır. Bunların tamamı Endonezyalı, Müslüman ve Ehl-i sünnet mensubudurlar.

#### 1.1.3.1.2. Sundanesece

Bu bölgedeki etkili dillerden biri olan Sundanesece'de yapılmış 16 Kur'ân tercümesi tespit ettik.<sup>84</sup> Bunların 6 tanesi anonimdir. Anonimlerin 1'ini Ahmediye Cemaati, 1'ini Mucemmu'l-Melik Fehd, 1'ini Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, 1'ini de The Institution of Tilawatil Qur'an Development (LPTQ) of West Java Province basmıştır. Bu son 2'sinin aynı olma ihtimali de vardır, ancak biz ayrı ayrı verdik. Geriye kalan 10 tercümenin 9'u tek kişinin yaptığı tercüme iken, 1 tanesi üç kişilik bir ekip tarafından yapılmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bunların en eskisi 1927 yılında basılan Muhammad Kurdi'ye ait *Raudat al-Irfan* adlı tercümedir. Bundan sonra da tercüme yapmaya devam etmiştir. Bizim tespit edebildiğimiz son tercümenin basım tarihi 2018'dir. Bu 10 tercüme için 12 kişi hazırlamıştır. Bunların hepsi Endonezyalı Müslüman kişilerdir ve hepsi Ehl-i sünnete mensupturlar.

### 1.1.3.2. Malayca

Tespitlerimize göre, Endonezya-Malezya bölgesinde etkin dillerden biri olan Malayca 15 Kur'ân tercümesi tabedilmiştir.<sup>85</sup> Bunların en eskisi Abdurraûf el-Fansûrî Singkil'in (ö.

<sup>82</sup> Wikipedia, "Languages of Indonesia", erişim, 22 Mart 2020,

[https://en.wikipedia.org/wiki/Languages\\_of\\_Indonesia](https://en.wikipedia.org/wiki/Languages_of_Indonesia); Fact and Details, "Languages of Indonesia", erişim, 22 Mart 2020, [http://factsanddetails.com/indonesia/People\\_and\\_Life/sub6\\_2b/entry-3973.html](http://factsanddetails.com/indonesia/People_and_Life/sub6_2b/entry-3973.html).

<sup>83</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 252-266; Peter G. Riddell, "Menerjemahkan Al-Qur'an ke Dalam Bahasa-Bahasa di Indonesia", *Sadur Sejarah Terjemahan di Indonesia Dan Malaysia*, ed. Henri Chambert-Loir, (Jakarta: Universitas Padjadjaran, 2009), 397-415; Majid Daneshgar, "The sturdy of Qur'an interpretation in the Malay-Indonesian World: a select bibliography", *The Qur'an in the Malay-Indonesian World Context and Interpretation*, ed. Majid Daneshgar-Peter G. Riddell-Andrew Rippin, (London-New York: Routledge, 2016), 7-22; Hidayet Aydar, "Endonezya'da Tefsir Hareketi ve Endonezya Dilinde Yazılmış Tefsirler", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 6 (2015): 13-43; "List of translation of the Quran", [https://en.wikipedia.org/wiki/List\\_of\\_translations\\_of\\_the\\_Quran](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_translations_of_the_Quran) (Erişim: 12.02.2020).

<sup>84</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 426-427; Ervan Nurtawwab, "The Tradition of Writing Qur'anic Commentaries in Java and Sunda", *Suhuf 2/2* (2009): 163-195; a.mlf, "Qur'anic translations in Malay, Javanese and Sundanese: a Commentary or Substitution?", *The Qur'an in the Malay-Indonesian World Context and Interpretation*, Ed. Majid Daneshgar-Peter G. Riddell-Andrew Rippin, (London-New York: Routledge, 2016): 39-57; Jajang A Rohmana, "Sundanese Translations of the Quran in West Java: Characteristics and the Limits of Translation", *Academic Journal of Islamic Studies 2/2* (2017): 163-200; a.mlf, "The Future of Sundanese Commentaries on The Qur'an in Indonesian Archipelago", *Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR)* 137 (2018): 271-278; "List of translation of the Quran".

<sup>85</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 297-310; Nurtawwab, "Qur'anic translations in Malay, Javanese and Sundanese: a Commentary or Substitution?", 39-57; Ekmel Huzeyri Abdurrahman, "Tercemtu'l-Kur'ani'l-kerim

1693) 1884 yılında İstanbul'da tabedilen tercümesidir. En yenisinin basım tarihi 1989'dur. Büyük bir ihtimalle bundan sonra da Malayca Kur'an tercümeleleri basılmıştır, ancak biz sadece bunlara ulaşabildik. 14 Kur'an tercümesinin 5'i anonimdir, bunlardan 1'i Ahmediye Cemaatine aittir. Geriye kalan 10 tercümenin 9'u tek kişi, 1'i iki kişi tarafından yapılmıştır. Dolayısıyla 11 kişi tercüme işinde görev almıştır. Bunların hepsi Müslümandır, biri Kadiyani diğer 10'u Ehl-i sünnete mensuptur.

### 1.1.3.3. Tayca

Taylandlıların kullandığı dil olan Tayca da muhtelif Kur'an tercümeleleri yapılmıştır. Biz bu dilde yapılmış 7 adet tercüme tespit ettik.<sup>86</sup> Tayca en eski Kur'an tercümesinin tarihi 1968, en yenisinin basım tarihi ise 2008'dir. 7 tercümenin 2'si anonimdir. Bunlardan biri Mucemmu'l-Melik Fehd tarafından basılmış, diğeri ise Ahmediye cemaati tarafından tabedilmiştir. Diğer 5 tercümenin her biri müstakil bir kişi tarafından yazılmıştır. Taylandlı olan bu 5 kişinin tamamı Müslümandır. Bunların 3'ü Budist iken Müslüman olmuş Taylandlılardır. Bu 5 Müslümanın 1'i Şii, 1'i Kadiyani, diğerleri ise Ehl-i sünnettir.

### 1.1.3.4. Bölgedeki Diğer Dilleri

Endonezya ve diğer Güneydoğu Asya ülkelerinde konuşulan diğer dillere yapılmış tercümelere gelince tespit edebildiğimiz kadarıyla Açece 1, Bacaan 1, Buginesse 1, Mandarice 1, Javaca 3, Burmaca 3, İranon 1, Maranao 1, Tagalog 1, Dhivehi 1 ve Vietnamca 2 olmak üzere toplam 15 tercüme yapılmıştır.<sup>87</sup> Bunların en eskisi 1958, en yenisi ise 2016 yılında basılmıştır.<sup>88</sup> Bu 15 tercümeden 8 tanesi anonimdir ki bunların 2'sini Ahmediye Cemaati, 1'ini de Mucemmu'l-Melik Fehd basmıştır. Geriye kalan 9 tercümenin 8'i tek kişi, 1'i ise 2 kişi tarafından hazırlanmıştır. Buna göre bu tercümelelerin hazırlanmasında emeği geçen 10 kişinin hepsi Müslümandır. Müslümanların 7'si Ehl-i sünnet, 3'ü ise Kadiyanidir.

Dönemsel Dağılıma göre baktığımızda Güneydoğu Asya bölgesindeki tercümelelerin basım tarih aralıkları açısından en çok tercüme 1970-1979 yılları arasında yapılmıştır. 2006'lı yıllardan sonra Kur'an tercümelelerinin sayısında bir düşüş vardır. Tespit edememişsek de dönemsel dağılıma bakarak bu dönemlerde daha fazla tercümenin yapılmış olabileceği söylenebilir.

İnanç dağılımı açısından Güneydoğu Asya bölgesinde Kur'an'ı tercüme edenlere bakacak olursak Ehl-i sünnet mensuplarının sayısının diğerlerine göre çok daha fazla

ile'l-luğati'l-Malayviyye: Nazra âmme fi't-tarih ve'l-hasâis ve'l-esâlib (Translating the Holy Koran into the Malay Language: A General Overview on The History, Characteristics and Styles)", *Mecelletu'd-dirâsâti'l-luğaviyye ve'l-edebiyîye* 2 (2014): 127-146; Peter Riddell, "Earliest Quranic Exegetical Activity in the Malay-Speaking States", *Archipel, Année* 38/1 (1989): 107-124; Riddell, "Menerjemahkan Al-Qur'an ke Dalam Bahasa-Bahasa di Indonesia", 397-415; Daneshgar, "The sturdy of Qur'an interpretation in the Malay-Indonesian World: a select bibliography", 7-22; "List of translation of the Quran".

<sup>86</sup> Mustafa Abdullah, "Qur'anic Interpretation in Thailand", *The Qur'an in the Malay-Indonesian World Context and Interpretation*, ed. Majid Daneshgah-Peter G. Riddell-Andrew Rippin, (London-New York: Routledge, 2016), 61-82; Abdullah b. Mustafa Nomosuk, "el-Ehtâ' el-akadiyye fi't-tercemât et-Taylandiyye li maâni'l-Kur'âni'l-kerim", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002), 6-54; Binark-Eren, *World Bibliography*, 445-446; "List of translation of the Quran".

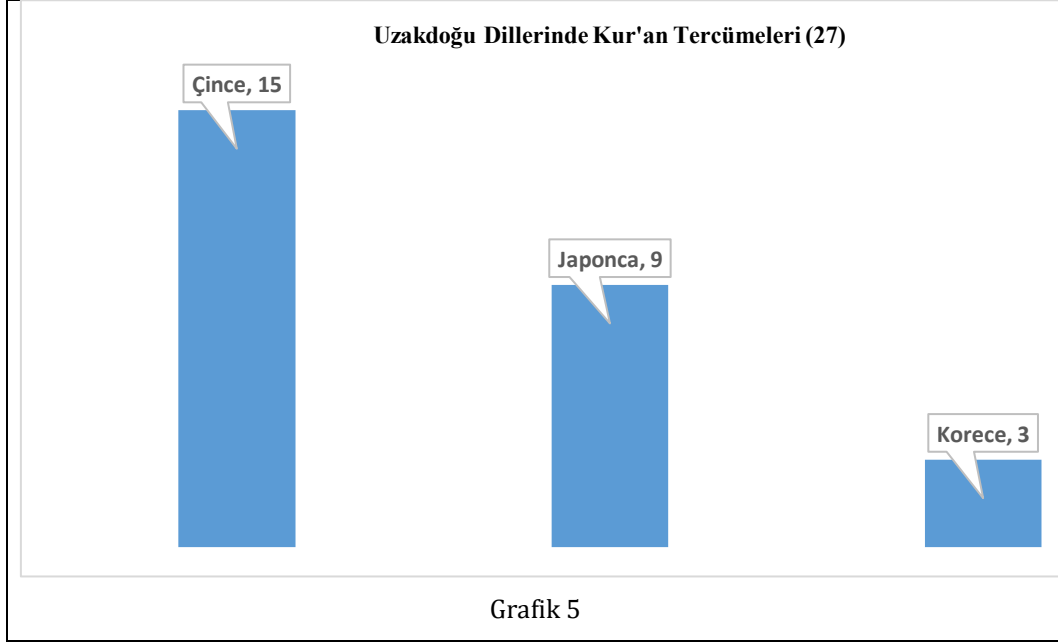
<sup>87</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 41, 44, 278-279, 315; Nurtawab, "Qur'anic translations in Malay, Javanese and Sundanese: a Commentary or Substitution?", 39-57; Peter G. Riddell, "Malay Court Religion, Culture and Language Interpreting the Qur'an in 17th Century Aceh", *Texts and Studies on the Qur'an*, ed. Gerhard Bowering-Bilal Orfali-Devin Stewart, (Leiden-Boston: Brill, 2017), 12: 3-17; a.mlf., "Variations on an Exegetical Theme: *Tafsir* Foundations in the Malay World", *Studia Islamika* 21/2 (2014): 259-292; a.mlf., "Menerjemahkan Al-Qur'an ke Dalam Bahasa-Bahasa di Indonesia", 397-415; Daneshgar, "The sturdy of Qur'an interpretation in the Malay-Indonesian World: a select bibliography", 7-22.

<sup>88</sup> Bk. Eryan Nurtawab, *Discourse on Translation in Hermeneutics: Its Application to the Analysis of Abdurra'ûf's Turjumân al-Mustafid*, (M.A. Thesis, Degree in Islamic Studies, Syarif Hidayetullah State Islamic University, Jakarta, 2007), 21-50; Peter G. Riddell, "Qur'an Translation: Discourse, Texture and Exegesis, Hussein Abdul-Raof Curzon, Richmond, 2001, xiv & 297pp", *Journal of Qur'anic Studies* 4/1 (2002): 87-90; "List of translation of the Quran".

olduğunu görüyoruz. Bu oran %90 civarındadır. Bölgede Kur'ân'ı tercüme edenlerin hepsi erkektir.

#### 1.1.4. Uzakdoğu Dilleri

Uzakdoğu deyince Çin, Japonya ve Kore'yi kast ediyoruz. Bölgede yapılmış olan 27 tercümenin 15'i, yani yarsından çoğu Çinceye yapılmıştır (grafik 5).



##### 1.1.4.1. Çince

Asya kıtasında ve aynı zamanda dünyada en büyük nüfusa sahip ülke olan Çin Halk Cumhuriyetinin dili olan Çinceye gelecek olursak, biz bu dilde yapılmış 15 ayrı tercüme tespit ettik.<sup>89</sup> Bunların en eskisi 1927 yılında basılan ve bir Budist olan Lǐ Tiězhēng Li Tiezheng'a ait olan tercümedir.<sup>90</sup> En son tespit ettiğimiz tercüme ise 2016 yılında basılmış, ancak yazıları tamamen Çince olduğu için kim tarafından hazırlandığı tespit edilememiştir. Çince Kur'ân tercümelerinin 2'si anonimdir; bunlardan biri bir komisyon tarafından Türkiye'de, diğeri yine bir komisyon tarafından Suriye'de basılmıştır. 1'i tarafımızdan okunamadığı için hakkında bilgi verilmemiştir. Geriye kalanların 11'i birer kişi tarafından, 1'i ise 3 kişi tarafından hazırlanmıştır. Çince 12 Kur'ân tercümesinin hazırlanmasında 14 kişi görev almıştır. Bunların 5'i Budist, 9'u Müslümandır. Müslümanların tamamı Ehl-i sünnettir.

##### 1.1.4.2. Japonca

Uzakdoğu'nun en önemli ülkelerinden olan Japonya halkının dili olan Japoncada 9 tercüme yapılmıştır.<sup>91</sup> Tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk Japonca tercüme 1920 yılında

<sup>89</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 45-50; Abdullah Kasım Suu Cii Yuu An es-Sîn, "Târîhu tatavvuri tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ile'l-luğati's-Sîniyye", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmau'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002), 35-63; Ivo Spira, *Chinese Translations of the Qur'an: A Close Reading of Selected Passages*, (MA Thesis, Oslo University, 2005), 16-167; Nur Ahmet Kurban, "Geçmişten Günümüze Çince Kur'ân Çalışmaları Üzerine", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/1 (2012): 89 -118; Wen-chin Ouyang, "The Qur'an and Identity in Contemporary Chinese Fiction", *Journal of Qur'anic Studies* 16/3 (2014): 62-83; Qarai, *The Quran and Its Translators*, 14; "List of translation of the Quran".

<sup>90</sup> İhsanoğlu, "Introduction to the History of Translating the Meanings of the Holy Qur'an", xxxii.

<sup>91</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 274-277; Yoesra El Damahoury, *Translation of The Quran From Arabic to Japanese: A Study of Translation Techniques Usage in Translating Cultural References*, (Leiden: Leiden

İngilizceden yapılmış bir çeviri olarak basılmıştır.<sup>92</sup> Ulaşabildiğimiz son Japonca Kur'ân tercümesinin tarihi 2011'dir. Japonca tercümenin 6'sı tek kişi tarafından, 3'ü ise ortaklaşa yapılmıştır. Bu tercümelere görev alan 15 mütercim 8'i Budist, 7'si ise Müslümandır. Bu 7 Müslüman mütercim 1'i Kadiyani, 1'i Şii, 5'i de Ehl-i sünnettir.

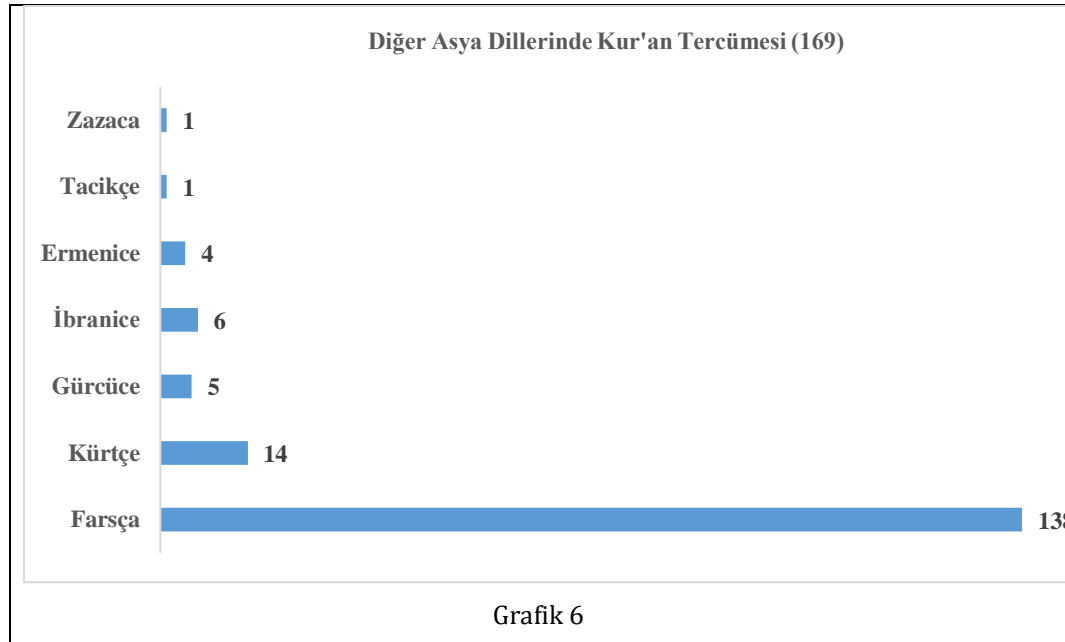
#### 1.1.4.3. Korece

Diğer bir Uzakdoğu ülkesi dili Kore halkının konuştuğu Korece olup bu dilde de 3 adet tercüme yapılmıştır.<sup>93</sup> Bunların 2'si tek kişi tarafından 1'i 3 kişiden oluşan bir heyet tarafından yapılmıştır. 5 mütercim 4'ü Müslüman, 1'i Budisttir. Müslümanların 1'i Ehl-i sünnet, 3'ü Kadiyanidir.

Buna göre en çok tercüme 1980-1989 yılları arasında yapılmıştır. Kur'ân'ı tercüme edenlerin %41'i gayr-i Müslimdir.

#### 1.1.5. Diğer Asya Dilleri

Burada diğer Asya dilleri derken, yukarıda verdiğimiz kategorilerin dışında kalan ve aralarında ortak özellikleri olmayan dilleri kast ediyoruz. Bunlar da Farsilerin, Kürtlerin, Yahudilerin, Tacik, Gürcü ve Ermenilerin yaşadığı bölgelerdeki dillerdir (grafik 6).



Bu dillerde yapılmış olan tercümelere ilgili detaylar ise şöyledir:

University, 2015): 5-64. Archive alManar, "13 Terceme mine'l-Kur'an ile'l-luğati'l-Yâbâniyye ba'de 80 âmen mine'l-cuhdi'l-mustemir", erişim: 22 Mart 2020, <http://archive.almanar.com.lb/article.php?id=231059>; Haruko Sakaedani, "Nichi-A Taiyaku Kuruân: < Fu > Yakukai to Seitō-Jū-Dokuju Chūkai", *Journal of Qur'anic Studies* 18/3 (2016): 131-134; Ely Triasih Rahayu, "Sonkeigo Expressions in Japanese Translation of The Quran", *Madania* 21/2 (Desember 2017): 145-156; "List of translation of the Quran"; Research Gate, "Ashraf Abd El-Kader M. Al-Kuraidi, Reviewing Japanese Translations of the Holy Quran", erişim: 12 Mart 2020, [https://www.researchgate.net/publication/330738137\\_Reviewing\\_Japanese\\_Translations\\_of\\_The\\_Holy\\_Quran](https://www.researchgate.net/publication/330738137_Reviewing_Japanese_Translations_of_The_Holy_Quran)

<sup>92</sup> İhsanoğlu, "Introduction to the History of Translating the Meanings of the Holy Qur'an", xxxiii.

<sup>93</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 282; Tşuvi Yung Kiil (Hamid), "Tecribetî fi tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-luğati'l-Koriyye", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim: takvîmun li'l-mâdi ve tahfizun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafî's-şerif, 1423/2002), 1-33.



### 1.1.5.1. Farsça

Farsça, Kur'ân'ın hem küçük bir suresinin, hem de tamamının çevrildiği ilk dildir. Biz Farsçaya yapılmış, tercüme olan veya tercüme yönü ağır basan matbu 138 eser tespit ettik.<sup>94</sup> Bu rakam, gerek İran İslam Cumhuriyeti'ne bağlı olan bazı resmi kurumların sitelerinde, gerekse serbest sitelerde, Farsça Kur'ân tercümeleri hakkında bilgi veren eser, makale, tebliğ ve benzeri çalışmalarda yaptığımız araştırmalarda tespit edebildiğimiz bir rakamdır. Bunlar Kur'ân'ın tamamını kapsayan tercümelere aittir. 2000'li yıllardan sonra Farsça az tercüme tespit edebildik. Farsça Kur'ân tercümelerinin önceki yıllarda daha fazla yapılmış olmasına bakarak 2000'li yıllardan sonra da daha fazla yapılmış olabileceğini söylemek mümkündür. Belki yapılacak başka bazı araştırmalarda daha fazla eser tespit edilebilir. Birışık'ın haber verdiği gibi Farsça tercümelerin sayısı 300'den fazladır.<sup>95</sup> Muhtemelen bu sayının içinde tam olmayan Kur'ân tercümeleri de vardır.

Yukarıda işaret ettiğimiz 138 tercümenin 20 tanesi anonimdir. Geriye kalan 118 tercüme her biri birer kişi tarafından yapılmış tercümelere aittir. Ancak 1 tanesinin hazırlanmasında 5 kişi görev almıştır. Buna göre Farsça 118 Kur'ân tercümesini 122 kişi hazırlamıştır. Tamamı Müslüman olan bu mütercimlerden sadece 1 tanesi Kadiyani, 3 tanesi de Ehl-i sünnete mensuptur, diğerleri Şiidirler. Tespit edebildiğimiz kadarıyla İran'da 3 hanım Kur'ân'ı Farsçaya çevirmiştir; bunlardan biri Ma'sume Yezdan Penah, diğeri Sara Şemizi, son hanım mütercim ise Tahire Safarzade'dir. Bu tercümelerin içinden en eski olan, başka bir ifadeyle ilk basılan, 1716 tarihini taşıyıp Abu al-Fadl Rashid al-Din Maybudi'ye ait tercümedir. En son basılan ise Sünni bir kişi olan Muhammed Gül Gemşadzehi'ye aittir.

### 1.1.5.2. Kürtçe-Zazaca

Kur'ân'ın tercüme edildiği Kürtçede 14 Kur'ân tercümesi tespit ettik.<sup>96</sup> Bunların basım yılı itibarıyla en eskisi 1994 yılında basılan Abdullah Varlı'ya ait tercümedir. Tespit

<sup>94</sup> Bazı Farsça Kur'ân tercümeleri için bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 342-382; Abdülgafûr b. Abdilhak el-Belûşî, "Târîhu tetavvuri tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ila'l-luğati'l-Fârisiyye", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002), 4-65; Habîbullah Ziyâî, *et-Tevkîd fi tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ile'l-luğati'l-Fârisiyye*, (Doktora Tezi, el-Câmiatu'l-İslâmiyye el-Alemiyye Pakistan, 2000-2001), 33-61; Mohammad Jafar Yahaghi, "An Introduction to Early Persian Qur'anic Translations", *Journal of Qur'anic Studies* 4/2 (2002): 105-109; Muhammed Cafer Yahaghi, "İlk Dönem Farsça Kur'ân Tercümelerine Giriş", *Trc. Mustafa Özel, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2010): 399-403; Qarai, *The Quran and Its Translators*, 24; Seyfullah Efe, "Kur'ân'ın Farsça Tercümeleri ve İlk Farsça Tefsirler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/1 (2013): 221-237; Seyyid Emir Mahmud Envar, "Nigâhî be seyr terceme ve tefsir-i Kur'an-i Kerim be Fârisî", *Mecelle-i Danişked-i Edebiyat ve Ulum-i İnsani Danişgah* 36 (Bahar 1382): 36-54; Abdollah Radmard, "Teâmül-i Sebeki Tefsirhây-i Fârisî Devreti Selçukiyân der Zibân-ı ve Edeb-i Fârisî (Tahlil Sebeki Ravdu'l-Cinân ve Ravhu'l-Cenân)", *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Selçuklularda Bilim Ve Düşünce Bildiriler/Proceedings 19-21 Ekim 2011 Konya Cilt -1 İslami İlimler*, ed. Mustafa Demirci - Ali Temizel - M. Ali Hacıgökmen - Sefer Solmaz, (Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları, 2013), 17; *Alya Karame- Travis Zadeh*, "The Art of Translation: An Early Persian Commentary of the Qur'ân", *Journal of Abbasid Studies* 2 (2015): 119-195; Travis Zadeh, *The Vernacular Qur'an Translation and Rise of Persian Exegesis*, (London: Oxford University Press, 2012), 253-301; "List of translation of the Quran"; Danişname-i Cihan İslam, "Terceme-i Kur'an", erişim: 22 Mart 2020, <https://rhc.ac.ir/article/Details?id=10790>; Wikishia, "Fihrist Tercemehayi Farisi Kur'an", erişim: 22 Şubat 2020, [http://fa.wikishia.net/view/%D9%81%D9%87%D8%B1%D8%B3%D8%AA\\_%D8%AA%D8%B1%D8%AC%D9%85%D9%87%E2%80%8C%D9%87%D8%A7%DB%8C\\_%D9%81%D8%A7%D8%B1%D8%B3%DB%8C\\_%D9%82%D8%B1%D8%A2%D9%86](http://fa.wikishia.net/view/%D9%81%D9%87%D8%B1%D8%B3%D8%AA_%D8%AA%D8%B1%D8%AC%D9%85%D9%87%E2%80%8C%D9%87%D8%A7%DB%8C_%D9%81%D8%A7%D8%B1%D8%B3%DB%8C_%D9%82%D8%B1%D8%A2%D9%86); "Tarih-i Terceme-i Kur'an der Asya"; Alukah, "Tercemetu maâni'l-Kur'ân el-Fârisiyye fi Şibhi'l-kâreti'l-Hindiyye ve'l-Pakistaniyye li Muhammed Selim Halid", trc. Heyfa Şakiri, erişim: 23 Mart 2020, <https://www.alukah.net/sharia/0/83536/>.

<sup>95</sup> Birışık, "Urduca Kur'an Tercümelerinin Tarihi Gelişiminde Batı'nın Etkisi", 379.

<sup>96</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 283-284; Muhsin b. Muhammed Sabır Cevâmîr, "Târîhu tatavvuri tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ile'l-luğati'l-Kurdiyye", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002), 1-37; Haşim Özdaş, "Kürtçe Meâl-Tefsir Gelişim Süreci (Kurmançî Örneği)", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 8/1/15 (2016): 340-357; a.m.f., *Kur'an'ın Kürtçe Çevirilerinde Karşılaşılan Problemler "Meala Firüz Şerha Qur'ana Piroz" Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2015), 8-43.

edebildiğimiz kadarıyla en eski tam tercüme budur. En yenisi ise 2014 yılında basılan Fikri Bozkurt (Amedî) adlı kişinin tercümesidir. Kürtçe Kur'ân tercümeleri Türkiye'de yapıldığı gibi Irak ve İran'da da yapılmaktadır. Tespitlerimize göre 14 tercümenin 7'si, yani yarısı Türkiye'de yapılmıştır. 3 tanesi İran, üç tanesi de Irak'ta yapılmıştır. Kamran Alî Bedirhan (1978), Suriye'de başladığı Kürtçe çevirisini, daha sonra gidip yerleştiği Fransa'da sürdürmüş, tercüme, *Ji Tefsîra Quranê* adıyla tercüme yönü ağır basan bir eser olarak 1998 yılında İsveç'in Stockholm kentinde basılmıştır. Bu 14 Kur'ân tercümesinin 11 tanesi müstakil, tek kişi tarafından yapılmış tercüme iken, 3 tanesi müştereken yapılmıştır. Buna göre Kürtçe Kur'ân tercümelerinde 20 kişi görev almıştır. Ancak Abdülkerim Bingöl ile Muhammed H. Feyzi 2'şer tercümede görev almışlardır. Bunların sayısını teke düşürdüğümüzde mütercim sayısı 18'e düşmektedir. Bu 18 mütercimin tamamı Kürt'tür, Ehl-i sünnet anlayışına mensup Müslümanlardır.

Kürtçeye yakın benzerliği sebebiyle Zazacayı da burada vermek isetritz ki, tespitlerimize göre Zazaca 1 tercüme mevcuttur.

#### 1.1.5.3. Gürcüce

Tespitlerimize göre Gürcülerin dili olan Gürcüce 5 tercüme yapılmıştır.<sup>97</sup> Bunların ilki ve en eskisi İlia Çavçavadze'ye (ö. 1907) ait olup 1900 yılında basılmıştır. Son Gürcüce meal ise 2016 yılında İran'ın desteğiyle basılmıştır. Bu 5 mütercimin 3'ü Hristiyan, 2'si ise Müslümandır. Bunların da biri Ehl-i sünnet, biri de Şiidir.

#### 1.1.5.4. İbranice

İbranice de Kur'ân'ın tercüme edildiği önemli Ortadoğu dillerinden biridir.<sup>98</sup> Bu dilde ilk tercüme 1857 yılında Almanya'da basılmıştır. Son İbranice Kur'ân terümesinin tarihi 2019 olup Mucemmu'l-Melik Fehd tarafından basılmıştır. Bunların dışında 4 tercüme daha vardır. Bu 6 tercüme için 6 mütercim yapılmıştır. Bunların 4'ü Yahudi, 2'si Müslümandır ve Ehl-i sünnete mensupturlar.

#### 1.1.5.5. Asya Kıtasındaki Diğer Diller

Tespiterimize göre yukarıdakilerden ayrı olarak Asya kıtasında Ermenice 4 ve Tacikçe 1 olmak üzere 5 adet tercüme yapılmıştır.<sup>99</sup> Bunların en eskisi 1904 yılında basılan Ermenice tercümedir. En yenisi ise 2015 yılında basılan yine Ermenice tercümedir. Bunların sayısı - aralarında Yavuz Aydın'ın hem Doğu, hem de Batı Ermenicesine yapılmış çeviri de dâhil olmak

<sup>97</sup> Bk. International Quran News Agency, "Quran Translated into Georgian", erişim: 17 Mart 2020, <https://iqna.ir/en/news/2232113/quran-translated-into-georgian->; "List of translation of the Quran".

<sup>98</sup> Bu dilde yapılmış olan bazı tercüme için bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 245-246; Muhammed Halife b. Hasan Ahmed, "Târîhu't-tercemât el-İberiyye el-hadîse li maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: Dirâse nakdiyye", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: Takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafî'ş-şerif, 1423/2002), 1-42; Yasin Meral, "İki Yeni İbranice Kur'an Çevirisi Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 60/2 (2019): 395-411; a.mlf., "Bir Müslüman Tarafından Yapılan İlk İbranice Kur'an Çevirisi: Subhi Ali el-Adevi, ha-Kur'an be-Laşon Aher, Hayfa: Merkez Beyyînât, 2015, 527 s.", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 57/2 (2016): 143-155.

<sup>99</sup> Bunların bir kısmı için bk. Emiko, "Learn in Urdu, Write in the Vernaculars: Translating Process of Commentary of Holy Quran in South Asia", 110-116; Sunaga Emiko, "Characteristich of the Qur'anic Interpretations in the Urdu Language: from Shah Wali Allah to Maudûdî", *Kyoto Working Papers on Area Studies* 124 (G-COE Serie122), (Kyoto: Kyoto University, 2011), 3-10; Ali Asani, "Muslim Literatures in South Asia *The Muslim Almanac*", *The Institute of Ismaili Studies* 2006, 1-12; Hidayet Aydar, "Uygurlarda Kur'an Çalışmaları", *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 28 (Kış 2004): 156-163; Erol Topal, "Yeni Uygur Türkçesi Kur'an-ı Kerim Tercümesinde Soyut Varlıklar", *The Journal of Academic Social Science Studies* 74 (2019): 157-(155-164); Gurcu-org, "Kur'an-ı Kerim'in Gürcüce Meali ve Gürcüce İslami yayınlar", erişim: 21 Mart 2020, <http://www.gurcu.org/kur-an-i-kerim-in-gurcu-meali-ve-gurcu-islami-yayinlar-icerigi-280.html>; AGOS, "Patrikhane'ye bin adet Ermenice Kur'an-ı Kerim meali hediye edildi", erişim: 21 Mart 2020, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/12736/patrikhane-ye-bin-adet-ermenice-kur-an-i-kerim-meali-hediye-edildi>; Zaza Edebiyatı, "Bingöllü Hoca Zazaca (Meal) Tefsir Yazdı", erişim: 15 Mart 2020, [https://zazaedebiyati.tr.gg/sayfa\\_-24.htm](https://zazaedebiyati.tr.gg/sayfa_-24.htm); Anadolu Ajansı, "Zazaca Kur'an-ı Kerim Meali Basıldı", erişim: 13 Mart 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/zazaca-kuran-i-kerim-meali-basildi/138737>; Binark-Eren, *World Bibliography*, 6-7; "List of translation of the Quran".

üzere- 4'tür. Mütercimleri sayarken Yavuz Aydın'ı 1 kez sayacağımıza göre bunların sayısı 4 olmaktadır. Bu 4 mütercim 2'si Hristiyan, 2'si de Müslümandır ve ikisi de Ehl-i sünnettir.

Bu dillerde en çok tercüme 1960-1969 yılları ile 1850-1899 yılları arasında yapılmıştır. 2000'li yıllardan sonra tercüme sayısında ciddi bir azalış vardır. Tarih içerisinde Kur'ân tercümesine büyük önem vermiş olan İran coğrafyasının da dahil olduğu bu kategoride bu kadar az sayıda tercümenin yapılmış olmasının tespiti bazı şüpheler uyandırmaktadır. İnsan, bilhassa Farsça daha fazla tercümenin yapılmış olması gerektiğini düşünüyor. Türkçeyle mukayes ettiğimizde Türkçe'de 2000'li yıllardan sonra Kur'ân tercümelerinde büyük bir artış yaşanmışken, 200'e yakın Kur'ân tercümesi hazırlanıp basılmışken, Farsçada bu sayının az olması, toplam 17 civarında Kur'ân tercümesinin hazırlanmış olması dikkat çekicidir.

İtikâdî yönden mütercimlere baktığımızda tercüme büyük kısmı İran'da yapıldığı için daha fazla Şiî mütercim görmekteyiz. Şiîler Kur'ân'ı Farsça tercüme etmede başarılı iken diğer dillere tercüme etme noktasında yetersiz kalmışlardır. Bu bölgede de sadece 3 kadın mütercim vardır ki, bunların 3'ü de İranlıdır.

Avrupa dillerinde Kur'ân tercümelerine geçmeden önce burada Asya kıtasındaki tercümele ilgili bazı bilgileri derli-toplu olarak vermeyi uygun gördük. Buna göre Kur'ân ilk kez 18. Asırda tabedilmiştir.

Asya kıtasında Kur'ân en fazla 2010-2015 yılları arasında basılmıştır. 2016-2019 yılları arasında sayının diğer periyotlara göre azaldığı görülüyor. Belki de bu dönemde basılan Kur'ân tercüme henüz tam olarak litertüre girmemiş olabileceği için bu sayı az olmuştur.

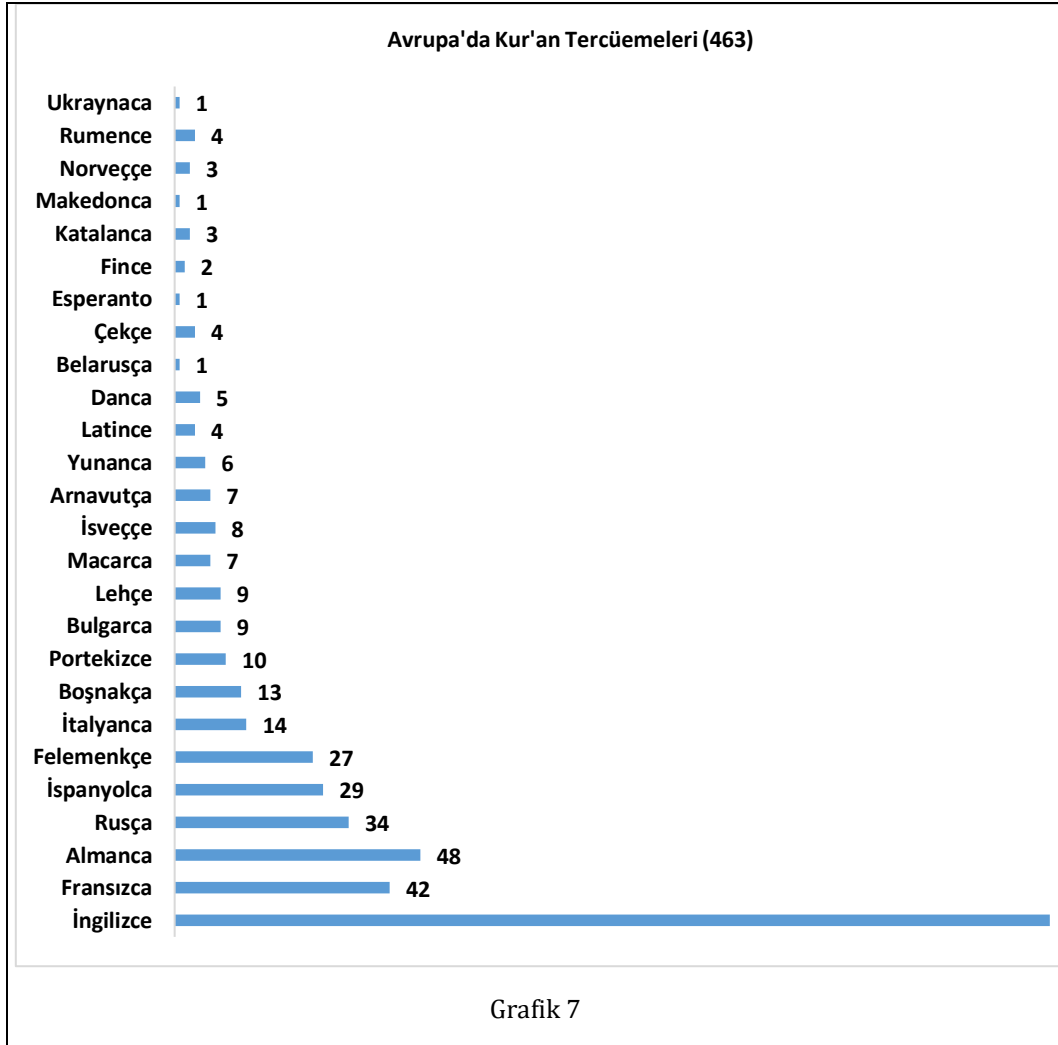
İnanç yönünden baktığımızda 1025 Kur'ân müterciminin 819'u, yani %80'i Ehl-i Sünnet mensuplarınca yapılmıştır.

Bu mütercimlerin 12'si bayandır. Bunlar çoğunluğu Türkiye'den olmak üzere Türk Dünyası, Hindistan ve İran bölgesindedirler.

## 1.2. Avrupa'da ve Amerika'da Kur'ân Tercümesi

Burada Avrupa ve Amerika kıtalarını bir arada değerlendireceğiz. Çünkü Amerika kıtasında neredeyse tamamıyla Avrupa dilleri olan İngilizce, İspanyolca, Portekizce, Fransızca gibi diller konuşulmaktadır.

Tespitlerimize göre Avrupa'da 27 dilde 463 adet Kur'ân tercümesi yapılmıştır. Bunların bölgede konuşulan dillere göre dağılımı şöyledir (bk. grafik 7):



### 1.2.1. İngilizce

Görüldüğü üzere Kur'ân Avrupa'da en çok İngilizceye tercüme edilmiştir. İngilizce Kur'ân'ın en erken dönemde tercüme edildiği Avrupa dillerinden biridir. Tespitlerimize göre Kur'ân-ı Kerim'i İngilizceye çeviren ilk kişi Alexander Roos'tur (ö. 1654). Roos, Kur'ân'ı Fransızca'ya çeviren ve 1647 yılında bastıran Andrey du Ryer'in (ö. 1660) tercümesini 1648 yılında Fransızcadan İngilizceye aktarmıştır. Bu, İngilizcedeki ilk Kur'ân çevirisidir.<sup>100</sup> Daha sonra pek çok kez Kur'ân muhtelif kişilerce İngilizceye tercüme edilecektir. En son olarak 2018 yılında basılan 3 tercüme tespit ettik.

Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla Kur'ân'ın Türkçe ve Urduçadan sonra dünyada en fazla tercüme edildiği üçüncü dil İngilizcedir. İngilizce Batı dilleri arasında ise Kur'ân'ın en çok

<sup>100</sup> J. D. Perason, "Appendix: Bibliography of Translations of the Qur'an into European Languages", *Arabic Literatur to the End of the Umayyad Period*, ed. A.F.L. Beeston - T.M. Johnstone - R.B. Serjeant - G.R. Smith, (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), 507; İhsanoğlu, "Introduction to the History of Translating the Meanings of the Holy Qur'an", xxxvi; Nassimi, *A Thematic Comparative Review of Some English Translations of the Qur'an*, 49; Al-Malik, *Performative Utterances: Their Basic and Secondary Meanings with Reference to Five English Translations of the Meanings of the Holy Qur'an*, 17; Elimam, *Marked Word Order in the Qur'an and its English Translations: Patterns and Motivations*, 11-12; Mordechai Feingold, "The Turkish Alcoran: New Light on the 1649 English Translation of the Koran", *Huntington Library Quarterly* 75/4 (2013): 476; "Chapter Two: The History of English Translations of the Quran".

tercüme edildiği dildir. Bu dilde yapılmış ve tabedilmiş 171 adet Kur'ân tercümesi tespit ettik.<sup>101</sup> Bunların büyük bir kısmı Müslümanlar tarafından yapılmıştır. Ama başta İngilizler olmak üzere başka milliyetlere mensup gayr-i Müslimler de Kur'ân'ı İngilizceye tercüme etmişlerdir.

Tespitlerimize göre Kur'ân'ın İngilizceye yapılmış olan çevirilerinden 2 tanesi anonimdir. Bunu çıkardığımızda geriye 169 tercüme kalıyor. Bunların 20 tanesi müşterek yapılmış çalışmalar olduğuna göre geriye kalan tercümelemlerin 149'u tek kişi tarafından yapılmış çevirilerdir. Bu 169 çeviride toplam 211 kişi görev almıştır. Türk olup Kur'ân'ı İngilizceye çevirmiş olan Ali Özek-Nurettin Uzunoğlu-Tevfik Rüştü Topuzoğlu-Mehmet Maksudoğlu, bunlar biri The Holy Qur'an with English Translation adıyla 1992, diğeri de The Majestic Qur'an An English Rendition of its Meaning adıyla 2000 yılında yapılmış iki çeviride görev aldıkları için, bunları bir kez zikredeceğiz. Bir de Muhammed Ahmed adında bir kişi de müstakil tercümesi yanında bir de kızıyla hazırladığı tercümede ismi geçmiştir. Dolayısıyla onu da bir kez zikretmek gerekiyor. Buna göre 206 mütercimden bahsedebiliriz. Bunların 173'ü Müslümandır.<sup>102</sup> Her ne kadar bazı araştırmacılar yaptıkları tasniflerde Kadiyanileri İslam dairesinin dışında tutmuşlarsa<sup>103</sup> da biz burada onları da İslam dairesi içinde zikrettik. Buna göre 173 Müslümanın 142'si Ehl-i sünnet diyebileceğimiz Müslümanların büyük çoğunluğunu oluşturan gruptandır. 19'u Şia, 12'si de Kadiyani-Ahmedi cemaatindedir. Bir tane de sapık vardır. Bu kişi Malachi Z. York (Dwight York As Sayyid Al Imaam Issa Al Haadi Al Mahdi) gibi farklı isimler kullanan biridir. Her ne kadar Müslüman görünüyorsa da aslında gayr-i meşru işler yapan, ayrıca taciz ve tecavüz yapmakla ün salmış, bundan dolayı ABD'de hapse atılmış bir kişidir. O yüzden biz onu burada Müslümanlara dâhil etmek istemedik. Geriye kalan 33 kişinin 30'u Hristiyan, 2'si Yahudi ve 1'i de Hindu'dur.

Tespitlerimize göre Kur'ân'ı İngilizceye çeviren ilk Müslüman, The Holy Quran translated with short notes adıyla Kur'ân'ı İngilizceye çeviren Muhammed Abdülhakim Khan (ö. 1905) adındaki Kadiyani alimdir.<sup>104</sup> Her ne kadar 1899 tarihini taşıyan İngilizce bir Kur'ân tercümesinden bahsediliyorsa da bunun kime ait olduğu belli değildir. O yüzden biz ilk kişi

<sup>101</sup> Bazı İngilizce Kur'ân tercümeleri için bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 65-175; Abdullah Abdurrahman el-Hatib, "el-Cuhûdu'l-mebzûle fi tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ile'l-luğati'l-İnciliziyye min âmm 1649 ilâ 2000 m.", *Câmiatu Katar Mecelletu kulliyeti's-şerîa ve'd-dirasâti'l-İslâmiyye* 29 (2011): 75-128; Perason, "Appendix: Bibliography of Translations of the Qur'an into European Languages", 507-512; Hayat Faqeer, *A Survey of Quran Translations in English (1649-2014 AD)*, (y.y., 2017): 3-20; Bruce B. Lawrence, *The Qur'an in English A Biography*, (New Jersey: Princeton University Press. 2017), 175-187; A.R. Kidwai "Translating the Untranslatable: A Survey of English Translations of the Qur'an", *Journal of Quranic Research and Studies* 1/2 (2006): 5-25; Hayat Faqeer, "A Survey of Quran Translations in English (1649-2014 AD)", *Qur'an Translation Studies* 27 (October 2017): 1-43; Vecih b. Hamed Abdurrahman, "Vakfetun maa ba'di't-tercemât el-İngilizziyye li maâni'l-Kur'âni'l-kerîm", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Münevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002), 469-508; Adil b. Muhammed Ata İlyas, "Tecribeti maa takvîmi tercemâti maâni'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-luğati'l-İngilizziyye", *Nedvetu inâyeti'l-Memleketi'l-Arabîyyeti's-Suûdiyye bi'l-Kur'âni'l-kerim*, (el-Medine el-Münevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1421): 1-35; Nassimi, *A Thematic Comparative Review of Some English Translations of The Qur'an*, 16-94; Rim Hassen, "English Translation of the Quran by Women: The challenges of "Gender Balance" in and through Language", *MonTI* 3 (2011): 211-230; Ashfaq Ahmed, "English Translations of the Holy Quran in the Sub-Continent", *Abha'th* 2/5 (2017): 1-9; Ahmed Zeki Hammâd, "Nazarât fi cuhûdi tercemti maân'l-Kur'âni'l-kerim el-luğatu'l-İnciliziyye nemûzecen", *el-Mu'temeru'l-âlemi el-evvel li'l-bâhisine fi'l-Kur'âni'l-kerim ve ulûmihi cuhûdu'l-umme fi hidmeti'l-Kur'âni'l-kerim ve ulûmihi*, 10 Cumadi'l-evvel 1432h/14 Ebril 2011 *el-Memleketu'l-Mağribiyye-Fas*, (er-Rabat: Merkezu'd-dirasâti'l-Kur'âniyye, 2013): 7-26; Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 156-177; İshak, *Mu'cemu musannafâti'l-Kur'âni'l-kerim*, 2: 23-28; "List of translation of the Quran".

<sup>102</sup> Bunlardan bazıları için bk. Perason, "Appendix: Bibliography of Translations of the Qur'an into European Languages", 509-512;

<sup>103</sup> Bk. "A.R. Kidwai, Ahmediyya and the Holy Quran distorting translations to support their claims"; Perason, "Appendix: Bibliography of Translations of the Qur'an into European Languages", 512.

<sup>104</sup> Bk. Nassimi, *A Thematic Comparative Review of Some English Translations of the Qur'an*, 51; Palanci, *İngilizce Kur'an Çevirilerinde Eşdeğerlilik Sorunu: M.A.S. Abdel Haleem ve Tarîf Khalidî Örneği*, 39; Al-Jabari, *Reasons for the Possible Incomprehensibility of Some Verses of Three Translations of the Meaning of the Holy Quran into English*, 29.

olarak Abdulhakim Han'ı kabul etmek durumundayız. Bu zat Kur'ân'ı vefat etmeden kısa bir süre önce İngilizceye tercüme etmiş ve 1905 yılında Hindistan'da bir cilt halinde basmıştır. Ondan sonra daha pek çok Müslüman, Kur'ân'ı İngilizceye çevirmiştir.

Kur'ân'ın İngilizceye tercüme edilmesinde Hindistan-Pakistan bölgesindeki Müslümanların, bilhassa Kadiyani-Ahmedi cemaatinin büyük rolü ve önemli bir yeri vardır. Tespitlerimize göre Kur'ân'ı tercüme edenler arasında 82 kişi bu bölgedendir. 6 Bangladeşliyi ve 1 de Afganistanlıyı eklersek Hint alt kıtasında Kur'ân'ı İngilizceye çevirme işinde görev alanların sayısı 88 olmaktadır. Oransal olarak bu, 173 Müslüman mütercim arasında %51'e tekabül ediyor. Yani Kur'ân'ı İngilizceye çevirenlerin yarısı bu bölgenin insanıdır. Son dönemlerde diğer Müslüman beldelerden de birçok kişi Kur'ân'ı çeviriyorsa da bilhassa 1980'li yıllara kadar Kur'ân'ı İngilizceye tercüme edenlerin neredeyse tamamı Hint alt kıtasındadır.

Kur'ân'ın İngilizceye tercümesinde 17 kadın görev almıştır. Bunların 5'i (1 - Jamal un-Nisa bint Rifai, 2 - Taheereh Saffarzade, 3 - Ma'sume Yezdan Penah, 4 - Lale Bakhtiyar, 5 - Aliya Atalay) tek başına müstakil olarak Kur'ân'ı tercüme etmişlerken, 11 tanesi de bu işi ortak yapmışlardır. Umm Muhammed (Emily Assami)-Amatullah J. Bantley-Mary M. Kennedy adındaki üç Amerikalı mühtedi hanım birlikte Kur'ân'ı çevirmişlerdir. Shehnaz Shaikh-Kausar Khatri adındaki iki bayan da Kur'ân'ı birlikte tercüme etmişlerdir. Diğerlerinin ortakları ise erkeklerdir. Bunlar da ya babaları ya da kocalarıdır.

### 1.2.2. Fransızca

Yukarıda<sup>105</sup> Fransızca ilk Kur'ân tercümesinin uzun süre Mısır'da elçilik görevlisi olarak çalışan bu arada iyi derecede Arapça öğrenen Andrey du Ryer (ö. 1660) tarafından 1647 yılında yapıldığından bahsetmiştik.<sup>106</sup> O güne kadar Avrupa'da yapılan tercüme, 1142-1143 yılında yapılmış olan ve fakat 1543 yılında Theodor Bibliander'in yeninden elden geçirerek bastırıldığı Latince tercümeden yapılıyor iken, ilk kez Du Ryer, Kur'ân'ı Arapça aslından Fransızcaya aktarmıştır.<sup>107</sup> Daha sonra Avrupa'da başka dilleri konuşan birçok kişi bu tercümeyi kendi dillerine çevirmişlerdir.

Du Ryer'den sonra da Kur'ân Fransızcaya tercüme edilmeye devam etmiştir. Bunların tespit edebildiğimiz en son örneği ihtida etmiş bir Fransız olan Maurice Gloton Obaidullah tarafından yapıp 2014 yılında basılmıştır. Bugün elimizde 42 adet matbu Fransızca Kur'ân tercümesi mevcuttur.<sup>108</sup> Bunlardan 1'i anonimdir. Diğer 41 tanesinden 38'i tek kişi tarafından

<sup>105</sup> Bk. Dipnot 30.

<sup>106</sup> Ayrıca bk. Muhammed Bab eş-Şeyh, "Tercemetu Andre Du Ryer li maâni'l-Kur'âni'l-kerim: Kirâetun fi'l-menhec ve'l-makâsıd", *el-Mecelle* 5/1 (2017): 47-48; Wikipedia, "Andre du Ryer", erişim: 12 Mart 2020, [https://fr.wikipedia.org/wiki/Andr%C3%A9\\_du\\_Ryer](https://fr.wikipedia.org/wiki/Andr%C3%A9_du_Ryer); Arcadian Library, "Alastair Hamilton-Francis Richard, André du Ryer and Iriental Studies in Seventeenth Century France", erişim 12 Mart 2020, <http://www.arcadian-library.com/study-series-no-1.php>.

<sup>107</sup> Bk. Yaşar, "Avrupa'nın Kur'an-ı Kerim'le Tanışması", 807; a.mlf., "Avrupa'da İlk Kur'an-ı Kerim Tercümeleleri ve İlk Kur'an-ı Kerim Baskıları", 107.

<sup>108</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 178-212; Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 145-153; Murad Hofmann, "Tercemetu maâni'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-luğati'l-Almaniyye", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim: Takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, trc. Nedim b. Muhammed Ata İlyas, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002), 1-14; Perason, "Appendix: Bibliography of Translations of the Qur'an into European Languages", 512-513; "List of translation of the Quran"; Husâm Subât, "İstî'râdun târîhiyyun li tercemâti maâni'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-Fransiyye", *Tercemâtu maâni'l-Kur'âni'l-kerim a'mâlu'l-mu'temer ed-duveli el-evvel ellezi ukide fi Trablus-Lübnan yevmey 28 ve 29 Kânunu'l-evvel (Descembre) 2015 bi riâyeti Dâri'l-fetvâ fi Trablus ve's-şimal ve Tanzîmu ittihâdi'l-mütercimîne'l-Arab ve Câmîatu'l-Cinân Lübnan ve Ma'hedi Buliğlut Umman*, ed. Bessâm Berke-Husâm Subât, (Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2016), 63-99; İshak, *Mu'cemu musannafâti'l-Kur'âni'l-kerim*, 2: 22-23; Hisam Subat, "İstî'râdun târîhiyyun li tercemâti maâni'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-Fransiyye", *Tercemetu maâni'l-Kur'âni'l-kerim a'mâlu'l-mu'temer ed-devli el-evvel ellezi ukide fi Trablus-Lübnan yevmey 28-29 Kânunu'l-Evvel (Disembir) 2015 bi Riayeti dâri'l-fetvâ fi Trablus ve's-Şimâli ve Tanzim İttihâdi'l-Mütercimîne'l-Arab ve Cemâati'l-Cinân (Lbnan) ve Bulğlut Ummân*, ed. Bessâm Bereke-Husam Subat, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2017), 70-96; Muhammed Mansûrî, "Menâhicu'l-Musteşrikîne'l-Fransiyyîn fi't-Tercemeti'l-Kur'âniyye", *Dialogue Méditerranéen* 11/12 (Mars 2016): 124-148;

yapılmış iken, 3 tanesi ortak olarak yapılmıştır. Bu tercümelere 44 kişi görev yapmıştır. Bunların 13'ü Hristiyan, 1'i Yahudi iken, 30'u Müslümandır. Müslümanların 26'sı Ehl-i sünnet, 3'ü Şii, 1'i de Kadiyanidir. William B. Brown adında birinin internet ortamında düzenlemesini yaptığı Fransızca bir Kur'ân tercümesi daha vardır. Bu zat, daha başka birçok dilde de aynı işi yapmıştır. Dolayısıyla onu bir mütercim, yaptığını da müstakil bir tercüme olarak değerlendirmedik ve sayılara katmadık.

Bu 44 mütercimin 3 tanesi bayandır. Bunlardan biri Fatma Zaida'dır (ö. 1861). Bu hanım, bir cariyedir. Böyleyken Kur'ân'ı Fransızcaya tercüme etmiştir. Bunu da İslam'ı ve Kur'ân'ı haksız yere ve cahilce eleştirenlere cevap vermek ve İslam'ı savunmak için yapmıştır. Bu tercüme tespit edebildiğimiz kadarıyla bir bayanın yapmış olduğu en eski Kur'ân tercümesidir.

Fransız asıllı olan Denise Masson ile Mısırlı olan Zainab Abdulaziz de Kur'ân'ı Fransızcaya çevirmiş bayanlardır.

Kur'ân'ın Fransızca çevirilerinde Kuzey Afrikalı Müslümanların ciddi bir ağırlığı vardır. Nitekim 41 adet matbu tercümenin 17 tanesi yani %41'i Fas, Cezayir ve Tunuslu mütercimlere aittir.

### 1.2.3. Almanca

Almanca, Kur'ân'ın en çok tercümenin yapıldığı dillerden biridir. Kaynaklarda belirtildiğine göre Almanca ilk Kur'ân tercümesi Salomon Schweigger (ö. 1622) tarafından yapılmış ve 1616 yılında basılmıştır.<sup>109</sup> Bu tercümenin aslı, 1141-1142 yılında yapılmış olan Latince Kur'ân tercümesidir. Bundan sonra da Almanca Kur'ân tercümelere artan bir hızla çoğalarak devam etmiştir. Tespit edebildiğimiz en yakın tarihli tercüme ise Hartmut Bobzin'in 2010 yılında basılan tercümesidir. Bugün elimizde 48 adet Almanca Kur'ân tercümesi mevcuttur.<sup>110</sup> Bunların 10'u anonimdir. Geriye kalan 38 tercümenin 33'ü tek kişi tarafından, 5 tanesi ise ortak yazılmıştır. Bu tercümelere vücut bulmasında 45 kişi görev almıştır. Bu 45 kişinin 34'ü Alman, diğerleri ise başka milliyetlere mensuptur. Yine bu 45 kişinin 28'i Hristiyan, 17'si de Müslümandır. Müslümanların 16'sı Ehl-i sünnet, 1'i de Kadiyanidir. Anonim olan tercümelere 2 tanesi Kadiyanilere aittir.<sup>111</sup>

Kur'ân'ı Almancaya çevirenler arasında 5 bayan vardır; bunlardan daha sonra Müslüman olan Fatima Heeren Sarka tek başına Kur'ân'ı çevirmişken, yine daha sonra Müslüman olan Fatima Grimm (Helga Lili Wolff)-Halima Frills-Eva-Maria El-Shabassy de birlikte Kur'ân'ı Almancaya çevirmişlerdir. Mustafa Mahir adında birinin eşi de kocasıyla birlikte Kur'ân'ı Almancaya çevirmiştir. Ancak bu bayanın adı verilmemiştir.

Muhammed Hayruddin Mahmud el-Bikâî, "Tercemâtu maâni'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-luğati'l-Fransiyye Rene Khawam, Andre Chouraqui ve Jacques Berque nemûzecen", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevver: Mucemmaul-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi'ş-şerif, 1423/2002), 1-31.

<sup>109</sup> İhsanoğlu, "Introduction to the History of Translating the Meanings of the Holy Qur'an", xxxv.

<sup>110</sup> Bazı Almanca Kur'an tercümelere için bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 213-235; Perason, "Appendix: Bibliography of Translations of the Qur'an into European Languages", 514-516; Ahmad von Denffer, "History of the Translation of the Meanings of the Qur'an in Germany up to the Year 2000 A Bibliographic Survey", *Mecelletu'l-buhûs ve'd-dirâsât el-Kur'âniyye* 3 (2010): 5-61; Meryem Özmen, "Almanca Kur'an Tercümelere Tarihi", Trc. Ömer Faruk Altıntaş, *Perspektif* 16/192 (2010): 22-23; Sine Demirkavıran, *Die Bedeutung Epochaler Merkmale Im Hinblick Auf Die Übersetzungstrategien -Koranübersetzungen In Deutschland Bis Zum 20. Jahrhundert*, (Yüksek Lisans Tez, Sakarya Üniversitesi, 2013), 22-94; Mahmud el-Ali Huseynât, "Tercemetu maâni'l-Kur'âni'l-kerim fi Almanya ed-devâfi' ve'l-ehdâf", *el-Mu'temer el-âlemî el-evvel li'l-bâhisîne fi'l-Kur'âni'l-kerim ve ulûmihi fi mevdûi cuhûdi'l-ummeti fi hidmeti'l-Kur'âni'l-kerim ve ulûmihi*, (er-Rabat: Merkezu'd-dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2013): 393-415; İdâât, "Abdüsselam Haydar, Tercemâtu'l-Kur'ân ile'l-Âlmâniyye", erişim: 22 Mart 2020, <https://www.ida2at.com/translations-quran-into-german/>; "List of translation of the Quran"; Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 129-137; İshak, *Mu'cemu musannafâti'l-Kur'âni'l-kerim*, 2: 28-29.

<sup>111</sup> Hüseyin Yaşar, "Kâdiyânilerin Almanca Kur'an Tercümelere Üzerine Bazı Düşünceler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2003): 193-225.

#### 1.2.4. Rusça

Rusça ilk matbu Kur'an tercümesi Demetrius Kantemir'e ait olup 1716 yılında basılmıştır. Bu tercüme de diğer bazıları gibi Andre Du Ryer'in Fransızca Kur'an tercümesinin Rusçaya aktarımından ibarettir. Aynı yıl Pötr Posnikov Vasilyeviç'in tercümesi de tabedilmiştir. Bu da yine Du Ryer'in tercümesini Rusçaya tercüme etmiştir. Bunların ardından Rusça tercüme yapılmaya devam etmiştir. Tespit edebildiğimiz en yakın tarihli tercüme Nazım Zeynalov'a ait olup 2015 yılında basılmıştır. Bu ikisi arasındaki tercüme adedi tespit edebildiğimiz kadarıyla 34'tür.<sup>112</sup> Bunların 3'ü anonimdir. Geriye kalan 31 tercümenin 24'ü tek kişi tarafından, 7'si ise müşterek yapılmıştır. Bu 31 tercümenin hazırlanmasında 42 kişi görev almıştır. Bunların 31'i Rus asıllı veya Rusya'ya yerleşmiş Türk Cumhuriyetlerine mensup insanlardır. 5 kişi de Azerbaycan, Ukrayna ve Tacikistanlı mütercimlerdir. Diğerleri farklı milliyetlerdendir. Bu 42 mütercimin 22'si Hristiyan, 20'si ise Müslümandır. Müslümanların 14'ü Ehl-i sünnet, 4'ü Kadıyani, 2'si de Şiidir.

Rusça Kur'an tercümelelerinde 6 bayan görev almıştır. Bunlardan daha sonra Müslüman olan İman Valeriya Parohova<sup>113</sup> ile oryantalist Betsy Yakovlevna Shidfar (ö. 1993) müstakil birer tercüme yapmış iken, diğer 4'ü erkeklerle birlikte Kur'an'ı tercüme etmişlerdir.

#### 1.2.5. İspanyolca

İspanyolca, Kur'an'ın oldukça erken sayılabilecek dönemlerde tercüme edildiği bir dil olmakla birlikte, bu dilde yapılan ilk tercümeleler tabedilmeyip hâlen yazma halinde durdukları için buraya alınmamışlardır. Tabedilmiş en eski İspanyolca Kur'an tercümesi tespitlerimiz göre Jose Gerber de Robles'e ait olup 1844 yılında basılmıştır.<sup>114</sup> Daha sonraki yıllarda muhtelif tercümeleler yapılmıştır. En yakın tarihli tercüme ihtida eden Jafer Raul Gonzalez Bornez'e ait olup 2007 yılında basılmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bugüne kadar 29 kez Kur'an İspanyolcaya çevrilip tabedilmiştir.<sup>115</sup> Bunların 6 tanesi anonim olduğu için biz geriye kalan 23 tercüme üzerinde duracağız. Bunlardan 1931 yılında bir kez J.B.B. (Juan Bergua Bautista), yine aynı yıl bir kez J.B.B.O (Juan Bautista Bergua Olavarrieta), yine aynı yıl bir kez O.B.B.J (Olavarrieta Bergua Bautista Juan) ve ayrıca yine aynı yıl bir kez Bergua Olavarrieta-

<sup>112</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 389-394; Perason, "Appendix: Bibliography of Translations of the Qur'an into European Languages", 518-519; Mürsel Ethem, *Rusça Kur'an-ı Kerim Çevirileri (Tanımı ve Analizi)*, (İstanbul: Gece Kitaplığı, 2017), 47-157; Elmir Rafael Kuliyeç, "el-Ahtau'l-akadiyye fi ba'di't-tercemât li maâni'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-luğati'r-Rusiyye", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002), 1-69; İsmail Shovkhalov, *Kur'an-ı Kerim'in Rusça Tercümeleleri (Mâna Doğruluk Bakımından Değerlendirilmesi)*, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 23-102; Faima İsrailova, *Rusça Kur'an Çevirilerine Karşılaştırmalı Bir Bakış*, (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2015), 61-72; a.mlf. "Rusya'da Kur'an Çalışmaları", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/17 (2013): 37-57; Mursal Atamov, *Rus Dilinde Yayınlanan Kur'an-ı Kerim Çevirilerinin Çeviribilim Açısından İncelenmesi (Başarılı Bir Rusça Kur'an Çevirisinin Oluşturulmasına Katkı)*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013), 38-98; Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 193-194; "List of translation of the Quran".

<sup>113</sup> Bk. Şohimardan Orunbekov, Ыйык Куранды Орус Тилине Которгон Эң Алгачкы Мусулман Аял: Иман Валерия Порохова (Kur'an-ı Kerim'i Rus Diline Tercüme Eden İlk Müslüman Kadın: İman Valeriya Parohova), *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2017): 120-127.

<sup>114</sup> İhsanoğlu, "Introduction to the History of Translating the Meanings of the Holy Qur'an", xxxv.

<sup>115</sup> Perason, "Appendix: Bibliography of Translations of the Qur'an into European Languages", 519-520; Ali b. İbrahim Menûfi, "Dirase mukarene beyne selâsin min tercemâti maâni'l-Kur'ân'l-kerim ile'l-luğati'l-İspaniyye (Cortes-Vernet-Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif)", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002), 1-27; Seyfu'l-İslam b. Abdinnur el-Hilâlî, "Sebetu merâci' havle tercemâti maâni'l-Kur'âni'l-kerim es-sâdira fi İspanya: Hasîletu sittete kurûn", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002), 2-17; Muhammed Berade, *Dirâsetu tercemâti maâni'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-luğati'l-İspaniyye*, *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002), 5-40; Binark-Eren, *World Bibliography*, 417-425; "List of translation of the Quran"; Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 178-180; el-İdrîsî, *Târîhu Hareketi Tercemeti Maâni'l-Kur'âni'l-Kerim min Kibeli'l-Muteşrikine ve Devâfîuhâ ve Hataruhâ (Hukmu Tercemeti'l-Kur'âni'l-Azîm*, 14-17.



Juhan Bantista adıyla basılan bir tercüme var ki, bütün bunlardan aynı kişilerin kast edildiği anlaşılıyor. O yüzden biz burada bütün bunları tek bir tercüme gibi gösterdik. Burada bu kişilerin tercümelerinde bu şekilde farklı kombinasyonlarda harfler kullanmasındaki garabete dikkat çekmek isteriz. Ayrıca daha başka dillerde de düzenlemeleri olan ve bu dilde de Kur'ân'ı düzenleyen Guillermo B. Brown adlı kişiyi de bir Kur'ân mütercimi olarak burada değerlendirmedik. Bu 23 tercümenin 18 tanesi tek kişi, 5'i ise ortak yapılmış çalışmalardır. Bu tercümelerde 29 kişi görev almış ki bunların tamamı İspanyol'dur. İnanç bakımından baktığımızda, bu 29 kişiden 21'inin Hristiyan, 8'inin de Müslüman olduğunu görüyoruz. Bu 8 Müslümanın 6'sı Ehl-i sünnet, 1'i Kadiyani, 1'i de Şii'dir. Kur'ân'ın İspanyolcaya tercümesinde görev alan 23 kişinin tamamı erkektir.

#### 1.2.6. Felemenkçe

Felemenkçe ilk Kur'ân tercümesi 1641 yılında tabedilmiştir. Barent Adriaensz Berentsma'ya ait olan tercüme Salomon Schweigger'in Almanca ve Andrea Arrivabene'nin İtalyanca tercümelerinden esinlenerek ve onlardan yararlanılarak yapılmıştır. Daha sonra devam eden tercüme işi günümüze kadar gelmiştir.<sup>116</sup> Bugün elimizde 27 adet Felemenkçe Kur'ân tercümesi mevcuttur.<sup>117</sup> Bunların 3'ü anonim olduğu için geriye kalan 24 tercüme üzerinde duracağız. Bunların 22'si tek kişi tarafından yapılmıştır. 2 tanesi ise ortak çalışmayla çıkarılmışlardır. Bu 24 tercümede 27 kişi görev almıştır. Bunlardan Rafiq Ahmed Fresh (Fris) 2 tercümede görev almıştır. Bu yüzden onu bir kere zikredeceğiz. Bu durumda mütercimlerin sayısı 26'ya düşmektedir. Bunların 17'si Hollandalı, içlerinde Türklerin de olduğu geriye kalan 9 mütercim ise diğer milletlerdendirler. Yine bunların 10'u Hristiyan'ken, 16'sı Müslümandır. Bunların da 12'si Ehl-i sünnet, 2'si Kadiyani, 2'si de Şii'dir. Kur'ân'ı Felemenkçe olarak düzenleyip internet ortamında ayrı ayrı hazırlamış olan Hadi Abdollahian ile William B. Brown bu sayılara dahil edilmemiştir.

Kur'ân'ı Hollandacaya çevirenlerin içinde bir bayan tespit ettik. Nasirah b. Zimmermann adlı hanım, tespit edebildiğimiz kadarıyla Danimarkalıdır. Muhtemelen ihtida etmiştir. Kadiyani-Ahmedi cemaatine mensuptur ve onlara ait bir tercümeden yararlanarak tercümesini yapmıştır.<sup>118</sup>

#### 1.2.7. İtalyanca

İtalyanca, Latinceyle beraber Kur'ân tercümesinin basıldığı en eski dildir. Tespitlerimize göre Andrea Arrivabene (Andreas Mocenigo) (ö. 1570) adındaki mütercime ait İtalyanca tercüme 1547 yılında basılmıştır.<sup>119</sup> Bu tercüme tamamıyla 1141-1142 yılında yapılmış olan Robertus Retinenses'in tercümesinden yararlanılarak yapılmıştır. İtalyanca olup en yakın zamanda basıldığını tespit ettiğimiz tercüme ise Hristiyanken Müslüman olan Hamza Roberto Picardo'ya ait tercümedir. Bu tercüme Mucemmau'l-Melik Feht tarafından 2010 yılında basılmıştır. Bu iki tercüme arasında İtalyanca olarak basıldığını tespit ettiğimiz 12

<sup>116</sup> Bk. Staff Science, "Later Dutch Quran translations", erişim: 27 Mart 2020, [https://www.staff.science.uu.nl/~gent0113/islam/koran\\_vertalingen\\_2.htm](https://www.staff.science.uu.nl/~gent0113/islam/koran_vertalingen_2.htm); Amesoq wixsite, "der Koran.online", erişim: 27 Mart 2020, <https://amesoq.wixsite.com/koran>; Christipedia, "Koran", erişim: 27 Mart 2020, <https://christipedia.m.miraheze.org/wiki/Koran>.

<sup>117</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 58-64; Perason, "Appendix: Bibliography of Translations of the Qur'an into European Languages", 506-507; Süfyan Sevri Sureycâr, "Mülâhzâtu tercemeti mâni'l-Kur'ân ile'l-luğati'l-Holandiyeye li'l-müştârik el-Holandî Fred Leemhuis", *Nedvetu tercemeti mâni'l-Kur'ânî'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmau'l-Melik Feht li tibâeti'l-Mushafî ş-şerif, 1423/2002), 1-23; El-Khatib, "Lost in Translation: The Ideological Effects of the Translator and the Interpreter on the Qur'anic Text", 2; Universiteitsbibliotheeq Utrecht, "An illustrated Qur'an translation from 1696", erişim: 07 Şubat 2020, <https://bc.library.uu.nl/illustrated-qur%E2%80%99-translation-1696.html>; Yaşar, "Avrupa'nın Kur'an-ı Kerim'le Tanışması", 808, dipnot 59; Al-Malik, *Performative Utterances: Their Basic and Secondary Meanings with Reference to Five English Translations of the Meanings of the Holy Qur'an*, 17; Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 155-156; "List of translation of the Quran".

<sup>118</sup> Bk. "Later Dutch Quran translations".

<sup>119</sup> İhsanoğlu, "Introduction to the History of Translating the Meanings of the Holy Qur'an", xxxv.

tercüme daha vardır.<sup>120</sup> Bu 14 tercümenin biri anonimdir ve Kadiyani cemaatine mensup kişi(ler) tarafından tercüme edilmiş olmalıdır. Geriye kalan 13 tercümenin her biri tek bir kişi tarafından yapılmış tercümedir. Tercümelere yapanların hepsi İtalyandır. Diğer dillere yapılan tercümelere farklı olarak burada dikkat çeken husus, bu 13 tercümenin 12'sinin Hristiyanlar tarafından yapılmış olmasıdır. Sadece 1 tanesi Müslüman birine aittir ki o da yukarıda adı geçen mühtedi Hamza Roberto Picardo'dur. Hamza, Kadiyani veya Şii değildir. Daha başka dillerde de Kur'ân tercümesi düzenlemeleri olan Guillermo B. Brown'un düzenlemiş olduğu tercüme sayılara dahil etmedik.

### 1.2.8. Boşnakça

Boşnakça, Bosna-Hersekliiler yanında aynı zamanda Hırvat ve Sırp'ların da dilidir. Başka bir ifadeyle Hırvatça ve Sırpça ile Boşnakça arasında neredeyse hiç fark yoktur. O yüzden burada hepsini bir arada değerlendirdik. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu dillerde yapılmış basılmış olan ilk tercüme 1895 yılında basılan Hristiyan Miço Ljubibratić (Hercegovac)'a (ö. 1895) ait tercümedir. Son tercüme ise 2007 yılında basılmış olandır. Bu dillerde yapılmış tercüme sayıları 13 olup,<sup>121</sup> 1'i anonim, 3'ü ortak, diğer 9'u ise birer kişi tarafından yapılmış tercümeledir. Buna göre Boşnakça tercümeleminde 15 kişi görev almıştır. Bunlardan 1'i Hristiyan, diğerleri Müslümandır. Müslümanlardan 2'si Kadiyani, diğerleri ise Ehl-i sünnettirler.

### 1.2.9. Portekizce

Portekizce dünyada en fazla konuşulan dillerden biridir, ancak bu dilde, diğerlerine göre daha az Kur'ân tercümesi yapılmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla 10 adet Portekizce Kur'ân tercümesi vardır.<sup>122</sup> Bunların en eskisi O Alcorao, traducçao portugueza cuidadosamente revista adıyla hazırlanıp 1882 yılında basılan anonim tercümedir. En yenisi ise Helmi Nasr'a ait olup Mucemneau'l-Melik Fehd tarafından 2002 yılında basılmıştır. 10 tercümenin 3'ü anonimdir. Birinden yukarıda bahsettik, biri de Ahmediye cemaatine ait olup 1988 yılında basılmıştır. Diğer 7 tercüme 7 ayrı kişi tarafından yapılmıştır. Bu 7 kişinin 3'ü Portekizli, 1'i Brezilyalı, 2'si Lübnanlı, 1'i de Mısırlıdır. Yine bunların 3'ü Hristiyan, 1'i Dürzi, 1'i Maruni, 2'si de Müslümandır. 2 Müslüman da Ehl-i sünnete mensuptur.

<sup>120</sup> Bazı İtalyanca Kur'an tercümelemleri için bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 267-273; Perason, "Appendix: Bibliography of Translations of the Qur'an into European Languages", 516-517; Maria Teresa Chicote Pompanin, "L'Alcorano of Andrea Arrivabene An Iconographical Framework", *Church History and Religious Culture* 96 (2016): 130-154; Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 181-182; "List of translation of the Quran".

<sup>121</sup> Bk. Perason, "Appendix: Bibliography of Translations of the Qur'an into European Languages", 519; Ekrem Gülşen - İzzet Terzic, "Osmanlı Sonrası Bosna'da Yapılan Bazı Kur'an Tercümelemleri Üzerine", *Uslul İslam Araştırmaları* 18 (2012): 105-140; Academia.edu, "Translations of Books From Arabic In Six East European Countries After 1989 Results of six studies that answer the questions WHAT gets translated from Arabic? HOW it gets translated? WHO translates? Encounters program of Next Page is kindly supported by Foundation Open Society Institute (Zug), This work is licensed under Creative Commons, These were Bosnia and Herzegovina (Zehra Alispahic), Bulgaria (Nedelya Kitaeva), Hungary (Laszlo Tüske), Poland (Marcin Mihalsky), Serbia (Dragan Petrovic later on replaced by a more in-depth study by Dragana Djordjevic) and Slovenia (Barbara Skubic). Later on the researcher for Bosnia and Herzegovina repudiated so we included Slovakia as the sixth case-study 1-74", erişim: 22.03.2020. [https://www.academia.edu/10246315/Translations\\_of\\_Arabic\\_literature\\_into\\_Serbian\\_1989-2008](https://www.academia.edu/10246315/Translations_of_Arabic_literature_into_Serbian_1989-2008); Binark-Eren, *World Bibliography*, 396-401; "List of translation of the Quran"; Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 139-143; Hasan b. Ramazan Cilu, "Târîhu tatavvuri tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm fi mintkatai'l-Balkân", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemneau'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002), 12-19; Haksöz, "Hamza Türkmen, Eski Yugoslavya'da Kur'an Çalışmaları", erişim: 03 Mart 2020, <https://www.haksozhaber.net/okul/eski-yugoslavyada-kuran-calismalari-260yy.htm>.

<sup>122</sup> Perason, "Appendix: Bibliography of Translations of the Qur'an into European Languages", 518; Hilmi b. Muhammed İbrahim Nasr, "Târîhu tatavvuri tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ile'l-luğati'l-Portugaliyye", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemneau'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002), 1-30; Binark-Eren, *World Bibliography*, 385-387; "List of translation of the Quran"; Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 192.

### 1.2.10. Bulgarca

Bulgarca tercümelere gelecek olursak en eskisi 1930, en yenisi 2009 yılında basılmış olan 9 adet tercüme tespit ettik.<sup>123</sup> Bunlardan biri, Ahmediye cemaati mensuplarınca yapılmış olan anonim bir tercümedir. Diğer 8 tercümenin tamamı birer kişi tarafından yapılmıştır. Bunların 5'i Hristiyan, 3'ü ise Müslümandır ve Ehl-i sünnete mensuptur.

### 1.2.11. Lehçe

Polonyalıların konuştuğu Lehçeye yapılmış 9 tercüme tespit ettik.<sup>124</sup> 2'si anonim olup, 1'i Ahmediye cemaatine aittir. 1'i Fetöcü Ali Ünal'ın İngilizce tercümesinin Lehçeye aktarımı olup, mütercimi tespit edemedik. O yüzden bunu Ali Ünal'ın adına atfen yazdık. Diğerleri Polonyalıların yaptığı çevirilerdir. Bu dilde tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk tercüme 1986 yılında basılmıştır. Tatar kökenli Polonyalı Müslüman Musa Çaxarxan Czachorowski'ye ait olan son tercüme ise 2018 yılında basılmıştır. Bu tercümelemin hepsi birer kişi tarafından yapıldığı gibi diğer 5 tercüme de tek kişilerce yapılmışlardır. Dolayısıyla mütercimileri belli olan 7 tercümenin 3'ü Hristiyanlar, 4'ü de Müslümanlar tarafından yapılmıştır ki, bunların 4'ü de Ehl-i sünnettir.

### 1.2.12. Macarca

Tespitlerimize göre Macarca 7 adet Kur'ân tercümesi yapılmıştır.<sup>125</sup> Bunların ilki 1831 yılında basılan bir tercümedir. En son basılan Macarca tercümenin tarihi 2011'dir. Bu 7 tercümenin 5'i tek kişi, 2'si 2'şer kişi tarafından yapılmıştır. Bu 9 mütercimim 7'si Hristiyan, 2'si Müslümandır. Ayrıca bu 9 kişiden biri olan Halime Zsuzsanna Kiss, ihtida etmiş Müslüman bir Macar hanımdır.

### 1.2.13. İsveççe

Kuzey Avrupa'nın bir ülkesi olan İsveç diline de Kur'ân 8 kez tercüme edilmiştir.<sup>126</sup> Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu dilde yapılmış en eski Kur'ân tercümesinin tarihi 1815'tir. En yenisi ise 1998 tarihlidir. Bu 8 tercüme yapanların 6'sı Hristiyan, 2'si ise Müslümandır. Müslümanlardan 1'i Ehl-i sünnet, diğeri ise Kadiyanidir. Kadiyani olan bu kişinin adı Qanita Sadiqa olup, Kur'ân'ı İsveççeye tercüme eden tek bayandır.

### 1.2.14. Arnavutça

Yüzyıllardır Avrupa kıtasında Müslüman olarak yaşayan Arnavutluk halkının dili olan Arnavutçaya da Kur'ân tespitlerimize göre 7 kez tercüme edilmiştir.<sup>127</sup> Bunların en eskisi

<sup>123</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 42-43; Perason, "Appendix: Bibliography of Translations of the Qur'an into European Languages", 505-506; Alper Ahmedov, *Osmanlı Sonrası Bulgaristan'da Kur'an Çalışmaları*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul-2015); 16-111; Translations Of Books From Arabic In Six East European Countries After 1989, 1-74; "List of translation of the Quran"; Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 143-144; Cilu, "Târîhu tatavvuri tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm fi muntakatai'l-Balkân", 26-28; Qarai, *The Quran and Its Translators*, 14.

<sup>124</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 382-384; Perason, "Appendix: Bibliography of Translations of the Qur'an into European Languages", 518; M. Maciej Konopacki, "Polonya'da Kur'an-ı Kerim Tercüme Tarihi Bibliyografya ile Birlikte (1)", Trc. İhsan Süreyya Sırma, *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi* 3 (1979): 411-417; "List of translation of the Quran"; Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 188-189.

<sup>125</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 250-251; Perason, "Appendix: Bibliography of Translations of the Qur'an into European Languages", 516; Ahmed Abdurrahman Ukfât, "Tercibetî fi tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ile'l-luğati'l-Macariyye", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafî's-şerîf, 1423/2002), 1-45; "Translations of Books From Arabic In Six East European Countries After 1989", 1-74; Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 190; "List of translation of the Quran".

<sup>126</sup> Dünya Bizim, "Zeynep Hafsa, Tarihten günümüze İsveççe Kur'an çevirileri", erişim: 03 Mart 2020, <https://www.dunyabizim.com/mercek-alti/tarihten-gunumuze-isvecce-kur-an-cevirileri-h23878.html>; Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 180-181; Binark-Eren, *World Bibliography*, 433-435; "List of translation of the Quran".

<sup>127</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 2-3; Cilu, "Târîhu tatavvuri tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm fi muntakatai'l-Balkân", 20-25; "List of translation of the Quran"; Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 137139; Perason, "Appendix: Bibliography of Translations of the Qur'an into European Languages", 505; Qarai, *The Quran*

1921, en yenisini 2013 yılında basılmıştır. Kur'ân'ı Arnavutçaya çeviren ilk kişi olan Ilo Mitke Qafëzezi Hristiyandır, diğerleri ise Müslümandır. Müslüman olan 6 kişiden 5'i Ehl-i sünnet, 1'i ise Kadiyanidir. Diğer bazı dillerde de Kur'ân tercümesi düzenleyip internet ortamında yayan William B. Brown'in düzenlediği Arnavutça Kur'ân tercümesi sayılara dâhil edilmemiştir.

#### 1.2.15. Yunanca

Yunanca da dünyanın en eski dillerinden biridir. Bu dile tespitlerimize göre 6 kez Kur'ân tercüme edilmiştir.<sup>128</sup> Yazma olanları hâriç tutacak olursak bunların en eskisi 1734 yılında basılmış olandır. En son basılan Yunanca Kur'ân tercümesinin tarihi 1997'dir. 6 tercümeden ikisi anonimdir ve biri Mucemmu'l-Melik Fehd tarafından basılmıştır. Diğer 4 mütercimim 3'ü Hristiyan, 1'i ise Müslümandır. Müslüman olan bu kişi Kadiyani cemaatine mensuptur. Bu 4 mütercimden biri olan Mme Minas Zografou-Meranajou bayandır. Buna göre Yunanca Kur'ân mütercimlerinden biri bayandır.

#### 1.2.16. Latince

Kur'ân'ın tercüme edildiği ilk Avrupa dili olan Latince tercümelemlerin bir kısmı yazma olarak durduğu için burada onlardan bahsetmeyeceğiz. Tespit edebildiğimiz kadarıyla matbu 5 Latince tercüme vardır.<sup>129</sup> Latince olup basılan en eski tercüme Nikolaus von Kues'e ait olup 1461 yılında basılmıştır. Ancak *Cribratio Alcorani* adlı bu eser, Kur'ân tercümesinden ziyade Kur'ân'a sert eleştirilerin yapıldığı bir eserdir. İsminin anlamı da Kur'ân'ın çürütülmesi, eleştirilmesi anlamına geliyor. O yüzden bu dilde tabedilmiş ilk eser olarak yukarıda sözünü ettiğimiz Theodore Bibliander'in (ö. 1564) *Lex Mahumet Pseudo Prophete* adlı eserini kabul ediyoruz. Eser 1543 yılında tabedilmiştir. En yeni Latince tercüme ise Ludovico (Louis) Maracci tarafından hazırlanmış 1698 yılında basılmıştır. Yaptığımız tespitlere göre Kur'ân'ı erken dönemlerde Latinceye tercüme edip bastırılanların 2'si Alman, 1' İtalyan, 1' İspanyol ve 1'i de İsviçrelidir. Bunların 5'i de Hristiyan'dır.

#### 1.2.17. Danca

Danimarkalıların kullandığı Dancada 5 Kur'ân tercümesi yapılmıştır<sup>130</sup> ki, bunların en eskisi Johannes Pedersen'a (ö. 1977) aittir. Pedersen'nin 1914 yılında yaptığı bu çeviri 1919 yılında basılmıştır.<sup>131</sup> En son tercüme ise Abdullah Şimşek tarafından yapılp 2014 yılında

and Its Translators, 12; Şevket b. Muharrem Kerasniş, "Nebzetun an tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-luğati'l-Elbâniyye", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim: Takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002), 1-13; Ismail Bardhi, "The Sayfahs of the Translation and Tafseer of the Noble Qur'an Into Albanian Language", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2018): 167-220; Zymer Ramadani, "Tarihte Yapılmış Arnavutça Kur'an Mealleri", *Marife* 1/2 (Güz 2006): 241-247.

<sup>128</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 236-238; Perason, "Appendix: Bibliography of Translations of the Qur'an into European Languages", 516; Manolis Ulbricht, *The First Translation the Quran (8th/9th century A.D) and its use in anti-Islamic work of Nicetas of Byzantium (9th c.) An analysis of the Greek Quran fragments and a commentary on Nicetas' "Refutation of the Quran" (Vat. Gr. 681)*, (Berlin: Freie Universitat, 2012), 1-5; Manolis Ulbricht, "et-Tercemetu'l-ülâ li'l-Kur'âni'l-kerim mine'l-karni 8/9 m fi Sical Nikitas el-Bizanti (el-karn 9 m) maa'l-İslam b'ismi 'tefnidi'l-Kur'ân", *Chronos Revue d'Historie de l'Université de Balamand* 25 (2012): 33-58; Tanık Mansur-Neha Abdülâlim Sâlim, "el-Bizantiyyûn ve tercemetu'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-Yûnâniyye fi'l-karni't-tâsi' el-mîlâdi: el-cuz'u's-selâsûn enmûzecen", *Journal of Medieval and Islamic History* 8(2013-2014): 83-130; "List of translation of the Quran"; Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 154-155.

<sup>129</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 285-294; Hartmut Bobzin, "Latin Translations of the Koran A Short Overview", 193; Hüseyin Yaşar, "Aydınlanma Döneminde Batı'da Kur'an Algısı (I)", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2006): 108 (105-126); Thomas E. Burman, *Reading the Qur'an in Latin Christendom, 1140-1560*, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2007), 12-14; Sıdkı, "Batı Literatüründe Kur'an", 107; Demirkaviran, "Ortaçağ'da Batıda Yapılan İlk Kur'an Çevirileri ve Çevirmenlerin Çeviri Stratejileri", 238-239; Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 183-187; "List of translation of the Quran".

<sup>130</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 55-57; Ziad Elmarsafi, "Translations of the Qur'ân into Western Languages", *Journal Compilation* 3/3 (2009): 430-439; Muhammed Hamidullah, *Aziz Kur'an - Çeviri ve Açıklama*, trc. Abdülâziz Hatip-Mahmut Kamık, (İstanbul: Beyan yayınları, 2003), 95; a.mlf., *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 143-144; "List of translation of the Quran".

<sup>131</sup> Semih Ceyhan, "Pedersen, Johannes", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 34: 219.

basılmıştır. Bu tercümelere yapanların 3'ü Hristiyan, 2'si ise Müslümandır. Müslümanlardan biri Ehl-i sünnet, diğeri Kadiyanidir. Tespitlerimize göre Kur'ân'ı Dancaya çevirenlerden biri Ellen Susanne Wulff adındaki Danimarkalı bayandır. Tercümesi 2006 yılında basılmıştır. Danca bir Kur'ân tercümesini düzenleyip internette yayan Hadi Abdollahian'ın tercümesi burada sayılara dâhil edilmemiştir.

### 1.2.18. Diğer Avrupa Dilleri

Diğer Avrupa dillerine toplu olarak bakacak olursak, tespitlerimize göre Romanya'da konuşulan Rumence 4, İspanya'da konuşulan Katalanca 4, Çekya'da konuşulan Çekçe 4, Norveç'te konuşulan Norveççe 3, Finlandiya'da konuşulan Fince 2, Avrupa'da icad edilmiş yapay bir dil olan Esperanto dilinde 1, Ukrayna'da konuşulan Ukraynaca 1, Makedonya'da konuşulan Makedonca 1 ve Belarus'ta konuşulan Belarusça da 1 tercüme yapılmıştır. Bunların toplamı 21 yapmaktadır<sup>132</sup> ve içlerinden 4 tanesi anonimdir. Anonim tercümelere 3'ü (2 Norveç, 1 Katalanca) Ahmediye cemaati mensupları tarafından yapılmıştır. Diğer anonim tercüme Rumencedir ve kime ait olduğu belli değildir. Bu 21 tercümenin en eskisi yukarıda geçen ve 1461 yılında basılan Nikolaus von Kues'e ait olmaktadır. Bu tercüme Latince ve Katalanca olmak üzere iki dil bir arada olarak hazırlanmıştır. Bunların içinden en son basılan ise 2015 yılında basılmış olan ve Ahmediye cemaatine mensup olan Norveççe anonim tercümedir. Geriye kalan 17 tercümenin hepsi birer kişi tarafından yapıldığı halde Fince 2 tercümeden biri, 3 kişi tarafından yapılmıştır. Dolayısıyla bu 17 tercümenin hazırlanmasında 19 kişinin hizmeti vardır. Bunların 13'ü Hristiyan, 6'sı da Müslümandır. 6 Müslümanın 4'ü Ehl-i sünnet, 2'si de Kadiyanidir. 2 anonim Kadiyani tercüme vardı, bunları da kattığımızda Kadiyanilerin sayısı 4'e çıkmış oluyor. Hadi Abdollahian tarafından Slovakça ve Ukraynaca hazırlanıp internet ortamında yayınlanmış olan tercümelere burada almadık.

Kur'ân tercümesinin basımı ilk kez Avrupa'da olmuştur ve matbaanın bulunup kitap basma işinin başladığı dönemlerde Kur'ân tercümesi de basılmıştır. İlk Kur'ân tercümelere 16. Asırda önce Latince, ardından Katalanca olarak tabedilmişlerdir. Arkasından 17, 18 ve 19. Asırlarda artan bir sayıda tabedilmeye devam etmiştir.

Kur'ân tercümelere Avrupa dillerinde en çok 1990-1999 yılları arasında basılmıştır. Bu 10 yıllık periyotta 57 adet Kur'ân tercümesi basılmıştır. Başka bir ifadeyle bu dönemde her yıl 5'ten fazla tercüme basılmıştır. 1980-1989 ile 2000-2005 yılları arasındaki dönemlerde de çokça basım yapılmıştır. Fakat 2016-2019 arasındaki 4 yıllık dönemde, önceki dönemlere kıyasla daha az tercüme yapılmıştır. Bunun anlamı şudur: Ya Batı kamuoyu Kur'ân tercümelere doymuştur, yeni tercümelere ihtiyaç hasıl olmamaktadır, bu yüzden sayı az olmuştur ya da bu dönemde daha fazla tercüme yapılmıştır, ama biz ulaşamamışızdır.

Kur'ân'ı Batı dillerine çevirenleri inançlarına göre dağıtacak olursak Kur'ân'ın en çok Ehl-i sünnet anlayışı üzere olan âlimler tarafından tercüme edildiğini görüyoruz. Sonra 184 kişiyle Hristiyanlar geliyor ki, bunların oranı toplam içinde %37'ye tekabül etmektedir.

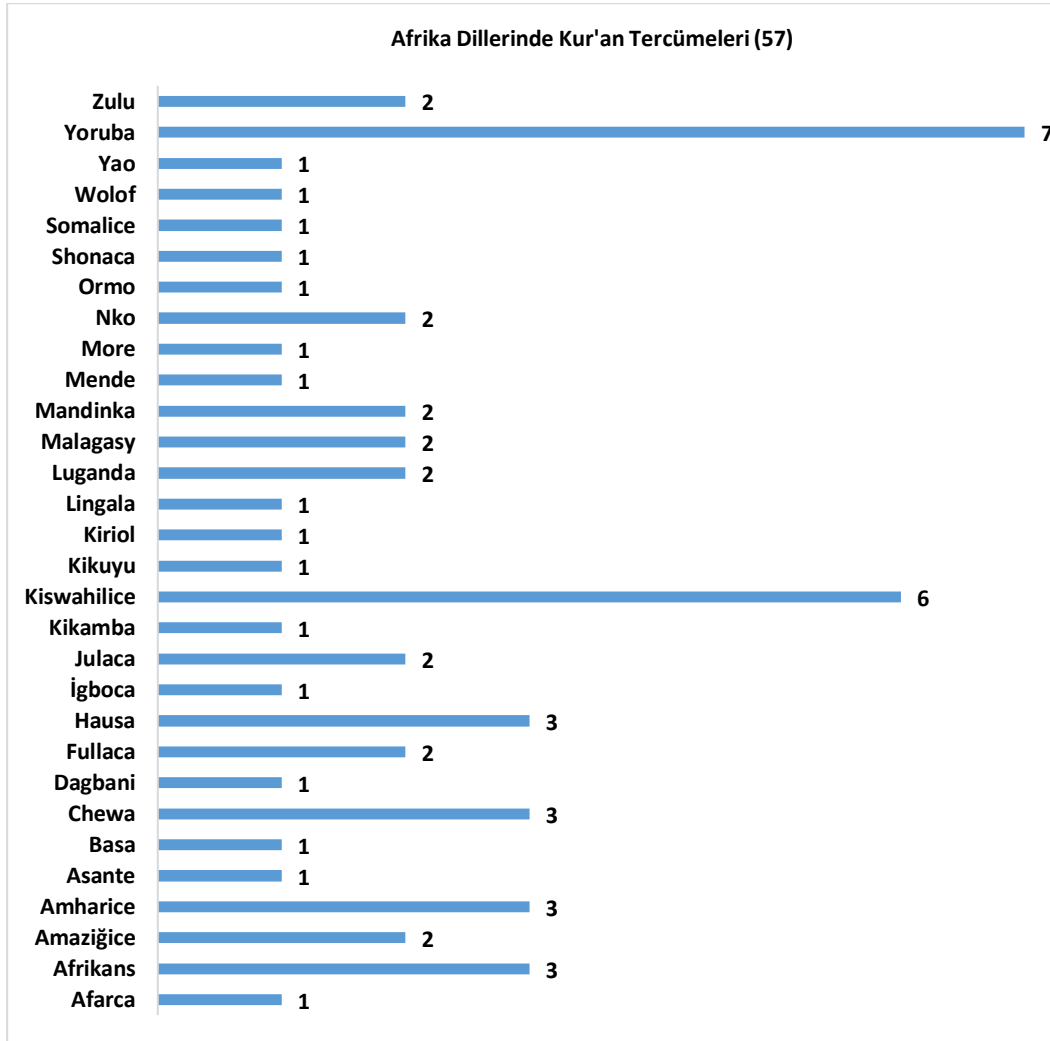
Cinsiyet dağılımı açısından bakınca kıtalar arasında en çok bayan Kur'ân mütercimi Avrupa dillerine yapan çevirmenler arasında çıkmıştır. Nitekim Kur'ân'ı Avrupa dillerine çevirme işinde görev alan 497 kişiden 36'sı bayandır. Bu, %7'lik bir orana tekabül etmektedir.

<sup>132</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 52-54, 176, 177, 316, 388; Translations of Books From Arabic in Six East European Countries After 1989, 1-74; "List of translation of the Quran"; Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 125-212; Zofie Uçar, "Kur'ân-ı Kerim'in Çekçe Meâlleri Üzerine Tespitler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/29 (2014): 812-815; Mikel de Epalza, *Catalan Translations of the Qur'ân*, (y.y., 1987), 101-114; Thomas E. Burman, "European Qur'an translations, 1500-1700", *Christian-Muslim Relations A Bibliographical History, Western Europe (1500-1600)*, Ed. David Thomas and John Chesworth-John Azumah-Stanislaw Grodz-Andrew Newman-Douglas Pratt, (Leiden-Boston: Brill. 2014), 6: 25-38; Perason, "Appendix: Bibliography of Translations of the Qur'an into European Languages", 512, 518; Hamidullah, *Aziz Kur'an*, 90-96, 118-131, 142; Mykhailo Jackubovych, "Ukrainian Translations of the Meanings of the Glorious Qur'ân: Problems and Prospects", *Journal of Qur'anic Research and Studies* 2/4 (2007): 29-54.

Oran olarak düşük olmakla birlikte diğer bölgelere göre burada sayının daha çok olduğunu söyleyebiliriz.

### 1.3. Afrika'da Kur'an Tercümesi

Afrika, 1 milyardan fazla insanın yaşadığı ve 700'den fazla dilin konuşulduğu büyük bir kıtadır. Kıtada tespitlerimize göre bazı dillerde 1'den fazla tercüme yapılmıştır, diğerlerinde ise 1'er tercüme mevcuttur (grafik 8).



Grafik 8

Şimdi bunları daha yakından görelim:

### 1.3.1. Yorubaca

Afrika dilleri içinde Kur'ân'ın en çok tercüme edildiği dil, 7 tercümeyle Yoruba dilidir.<sup>133</sup> Bu dilde yapılmış en eski tercüme M.S. Cole'ye ait olup 1906 tarihlidir.<sup>134</sup> En yenisinin basım tarihi ise 1998'dir ve Mucemmu'l-Melik Fehd tarafından basılmıştır. 7 tercümeden 1'i anonimdir. Bu anonim tercüme Ahmedî cemaatine mensup kişilerce yapılmıştır. Geriye kalan 6 tercümenin 4'ü tek kişi tarafından, 2 tanesi ise ortaklaşa yapılmıştır. Bu tercüme hazırlanmasında toplam 9 kişi görev almıştır ki, Nijeryalı olan ve tamamı erkek olan bu kişilerden 2'si Hristiyan'dır. Geriye kalan 7 kişi ise Müslümandır ve Ehl-i sünnete mensuptur.

### 1.3.2. Swahilce

Afrika'da konuşulan dillerden biri olan Swahilce (Kiswahilice) olarak da 6 tane tercüme yapılmıştır.<sup>135</sup> Bunların ilki Hristiyan bir kişi olan Godfrey Dale (ö. 1941) tarafından 1923 yılında yapılmıştır.<sup>136</sup> Bu dilde tespit ettiğimiz son tercüme 2016 yılında tabedilmiştir. Bir tanesi 2 kişi tarafından yapılmış, diğerlerini tek kişi yapmıştır. Diğer 6 mütercim ise Müslümandır; bunların 5'i Ehl-i sünnet, 1'i de Kadıyanidir.

### 1.3.3. Diğer Afrika Dilleri

Diğer Afrika dillerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla Hausaca 3, Afrikaanca 3, Lugandaca 2, N'ko dilinde 2, Zuluca 2, Amaziğce 2, Amharca (Habeşçe) 3, Mendece 1, Wolof dilinde 1, Mandinca 2, Fulaca 2, Afarca 1, İğboca 1, Basaca 1, Chicewa (Chewa) dilinde 3, Yaoca 1, Malagasy dilinde 2, Asantece 1, Kikuyu dilinde 1, Kikambaca 1, Kiriolca 1, Moore dilinde 1, Dyula (Jula) dilinde 2, Somalice 1, Lingala 1, Ormoca 1, Dagbanice 1 ve Shonaca 1 olmak üzere 44 tane tercüme yapılmıştır.<sup>137</sup> Bunların en eskisi 1950 yılında basılan Afrikaans dilindeki anonim tercümedir. En yenisi ise 2017 yılında Diyanet İşleri Başkanlığınca basılan Chicewa

<sup>133</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 688-689; Abdurrezzak Abdulmecid Alaro, "Târîhu tatavvuri tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ilâ luğati'l-Yoruba", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002), 1-67; Murtadha Ayinla Ahmad, *Tercemeti maâni'l-Kur'ân ilâ luğati'l-Yoruba (nakdun tahlîliyyun li nûshati mucemmei'l-Melik Fehd*, (Yüksek Lisans Tezi, el-Câmiatu'l-İslâmiyye el-Alemiyye, 2009), 42-52; Abdul Kabir Hussain Solihu-Abdulganiy Akorede Abdulhameed, "Christian Translations of the Qur'an into Yoruba and Their Historical Background", *Islam and Christian-Muslim Relations* 26/4 (2015): 465-481; Abdulğani Ekrîdî Abdulhamid, "el-Musteşrik el-kissîs İlicia Kola Akinlade ve menhecuhu fî tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ilâ luğati'l-Yorubâ", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002), 22-37.

<sup>134</sup> İhsanoğlu, "Introduction to the History of Translating the Meanings of the Holy Qur'an", xxxiv.

<sup>135</sup> Bk. Binark-Eren, *World Bibliography*, 428-432; Justo Lacunza-Balda, "Translations of the Quran into Swahili, and Contemporary Islamic Revival in East Africa", *African Islam and Islam in Africa Encounters Between Sufis and Islamists*, ed. Eva Evers Rosander-David Westerlund, (London: Hurst and Company, 1997), 95-126; "List of translation of the Quran"; John Chesworth, "The Quran in Swahili: Translations, tensions and teaching (An Example of the use of the Quran south of the Sahara)", *Koran in Franken Überlegungen und Beispiele für Koranrezeption in fremden Kontexten, Herausgegeben von Christian Mauder Thomas Würtz Stefan Zinsmeister*, (Würzburg: Ergon-Verlag GmbH 2016), 175-196; Godfrey Dale, "A Swahili Translation of the Koran", *The Muslim World* 14/1 (1924): 5-9.

<sup>136</sup> İhsanoğlu, "Introduction to the History of Translating the Meanings of the Holy Qur'an", xxxiv.

<sup>137</sup> Balda, "Translations of the Quran into Swahili, and Contemporary Islamic Revival in East Africa", 95-126; Muhammed Hamidullah, "Kur'an-ı Kerim'in Afrika Dillerindeki Tercümeleri", Trc. H.R., *İslam Düşüncesi* 2/8 (1969): 487-493; Perason, "Appendix: Bibliography of Translations of the Qur'an into European Languages", 505; Tal Tamari & Dmitry Bondarev, "Introduction and Annotated Bibliography", *Journal of Qur'anic Studies* 15/3 (2013): 1-55; Muhammed Laadmât, "Kitâbu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm bi'l-Emâziğîyye li Cuhâdî el-Hüseyn: Muhâveletun fî nakdi't-tercemeti ve tecvîdihâ, ed-Doktora el-Vataniyye, Kulliyetu'l-Adâb ve'l-Ulûmi'l-İnsâniyye, Sâysis, Fâs", *Mecelletu Asyanki* 12 (2017): 71-75; Halid b. İbrahim Beytla, "Târîhu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm fî Malawi", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002), 11-23; Abdussanet İmam Ahmed el-Etyûbî, "Tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ile'l-luğati'l-Emheriyye", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*, (el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002), 1-9; Binark-Eren, *World Bibliography*, 1, 4-5, 51, 243-244, 295; Hassan Ma'ayergi, "Translations of the meanings of the holy Qur'an into minority languages: the case of Africa", *Institute of Muslim Minority Affairs Journal* 14/1-2 (1993): 156-180.

dilindeki tercümedir. 34 tercümenin 15'i anonimdir ve bunların da 12'si Ahmediye cemaatinin Luganda, Kikuyu, İgbo, Mende, Hausa, Jula, Moore, Fulaca, Mandinka, Wolof, Kirio ve Yao dillerinde yaptırıp bastırıldığı tercümelere aittir. Geriye kalan mütercimleri belli 19 tercümenin 15'i tek kişi tarafından yapılmış iken, 4 tanesi ortaklaşa yapılmıştır. Bu 19 tercümenin hazırlanmasında 23 kişi görev almıştır ki bunların hepsi tespit edebildiğimiz kadarıyla Müslümandır. Bu 23 kişinin 18'i Ehl-i sünnet, 5'i de Kadiyanidir. Anonimlerden de 12'sinin Ahmedilere ait olduğunu eklersek Burada sözünü ettiğimiz Afrika dillerindeki 34 tercümenin 17'sinin, yani yarsının Kadiyanilere ait olduğunu görürüz. Bu 23 kişiden sadece biri (Ramavonirina Oliva Rahantamalala) bayandır, o da Kur'ân'ı Madagaskar'da konuşulan Malagasy diline çeviren 3 kişilik heyetin bir üyesidir.

Mucemmu'l-Melik Fehd yanında Kadiyaniler ve Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı da Afrika dillerine Kur'ân'ı tercüme işine daha çok önem vermektedirler.

Afrika dillerinde yapılmış Kur'ân tercüme çalışmaları en çok 2016-2019 ile 1990-1999 yılları arasında yapılmıştır. Bu arada 1910-1919, 1930-1949 arası dönemlerde Afrika dillerinde herhangi bir Kur'ân tercümesinin basılmamış olması dikkat çekiyor.

Afrikalı mütercimleri inanç değerlerine göre bir tasnife tabi tutacak olursak 48 mütercim 39'u yani %81'i Ehl-i sünnettir. Afrika dillerine Kur'ân'ı tercüme eden 48 kişiden yalnızca 1'i bayandır ve o da 3 kişilik bir heyetin içinde yer almıştır.

#### 3.4. Okyanusya'da Kur'ân Tercümesi

Okyanusya, bazı Güney Doğu Asya ülkelerini de kapsıyor olmakla birlikte biz burada kıtanın en büyük iki ülkesi olan Avustralya ve Yeni Zelanda'daki tercüme çalışmaları üzerinde duracağız. Bu iki ülkede yaşayan insanların büyük çoğunluğu İngilizce konuşmaktadır. Dolayısıyla İngilizce tercüme çalışmaları ilgili verdiğimiz bilgiler burası için de aynen geçerlidir. Ancak az da olsa bölgede konuşulan yerel diller vardır ve bunların bir kısmına Kur'ân tercüme edilmiştir. Bunlardan biri olan Fijice 1, Tuvaluan dilinde 1, Kriol (Creole) dilinde 2, Mauri dilinde 1 ve Samoaca 1 olmak üzere toplam 6 tercüme yapılmıştır. Bunların ilki 1979, sonuncusu ise 2016 yılında yapılmıştır. 6 tercümenin 3'ü anonimdir ve Ahmediye cemaati mensuplarınca yapıp Fijian, Tuvaluan ve Kriol dillerinde basılmışlardır. Geriye kalan 3 tercümeden de biri Kadiyanilere aittir ve Mauri dilinde yapılmıştır. Houssein Nahaboo tarafından yapılan Kriolce tercüme ise müstakil olup 1979 yılında tabedilmiştir. Son olarak Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığınca bir tercüme bastırılmıştır. 2016 yılında basılan tercüme Muhammed İbn Yahya Daniel Stanley tarafından Samoa Adalarında oturan halkın konuştuğu Samoaca hazırlanmıştır. Okyanusya kıtasındaki dillerde tercüme hazırlayan 3 kişi de Müslümandır, 2'si Ehl-i Sünnet, 1'i Kadiyanidir. Aralarında herhangi bir bayan yoktur.

#### DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Buraya kadar verdiklerimizden Kur'ân'ı tercüme faaliyetinin oldukça erken dönemlerde başladığı ve kısa bir süre içinde çoğalarak daha geniş alanlara yayıldığı anlaşılmaktadır. Farsça ile başlayan tercüme hareketi, Türkçeye devam etmiş, Kur'ân tercüme çalışmaları bu iki dilin etkin olduğu bölgelerde yayılmıştır. Doğuda Müslümanlar arasında Kur'ân tercümesi bu iki dilde devam ederken, 12. Yüzyılda Batıda, Latince Kur'ân tercüme çalışmaları zuhur etmeye başlamıştır. İslam'ı ve Kur'ân'ı ta'n etmek, refüze etmek maksadıyla yapılan tercüme, istenen sonucu vermeyince, hatta İslam'ın lehine bazı sonuçlar doğurabilecek durumlar hâsıl olunca papa tarafından okunması ve istimal edilmesi yasaklanmıştır. Ancak 4 asır sonra, yeniden elden geçirilip ta'n noktaları daha fazla öne çıkarıldıktan, daha ağır tenkitler yapıldıktan sonra basılmasına izin verilmiştir. Bu tercüme bundan sonra kısa süre içinde diğer bazı Avrupa dillerine aktarılmıştır; bu da Latince tercümenin önce İtalyancaya, daha sonra İtalyanca çevirinin Almancaya, ondan sonra da Almanca tercümesinin Dancaya (Danimarkaca) tercümesi şeklinde olmuştur. Bundan sonra Kur'ân aslı dili olan Arapçadan ilk olarak Fransızcaya tercüme edilmiş, Du Ryer'in bu tercümesi daha sonra birçok dile aktarılmıştır.



20. Yüzyılın başlarına kadar Kur'ân hep gayr-i Müslimlerce Batı dillerine tercüme edilmiştir. Ne yazık ki yüzyıllar boyunca hiçbir Müslüman, Kur'ân'ı herhangi bir Batı diline tercüme ihtiyacı duymamış, böyle bir girişimde bulunmamıştır. Yedi yüzyıl Endülüste hüküm süren Endülüslü Müslümanların, yanbaşılarında bulunan gayr-i Müslimlerin dili olan İspanyolcaya, İtalyancaya, Portekizceye, Katalancaya, ya da en azından Batının ilim ve din dili olan Latinceye Kur'ân'ı tercüme etmek şeklinde teşebbüslerine dair bir bilgiye rastlamadık. Aynı şekilde dört yüzyıldan fazla Balkanlarda ve Doğu Avrupada hüküm süren Osmanlıların da kendi tabiiyetleri altında bulunan Bulgarların, Yunanlıların, Sırpın, Hırvatların, Macarların, Rumenlerin ve diğer milletlerin, daha ilginç yüzyıllarca kendi içlerinde yaşayan Rumların, Ermenilerin ve diğer gayr-i Müslim azınlıkların diline Kur'ân'ı tercüme ettiklerine, böyle bir teşebbüste bulduklarına dair bir bilgi veya belgeye de şahit olmadık. Oysaki Batılılar, Kutsal Kitab'ı erken dönemlerde Osmanlıcaya ve Osmanlıların tebaası durumundaki farklı dilleri konuşan milletlerin diline tercüme etmiş ve daha sonra da tabederek yaygınlaşmasının önünü açmışlardır.<sup>138</sup> Bu ilginç noktaya bilhassa dikkat çekmek isteriz. Elbette bunun siyasi, sosyal, eğitim-öğretimden kaynaklanan bazı sebepleri olabilir. Belki bu husus üzerinde özel bir çalışma yapmak gerekir. Ancak sebebi ne olursa olsun, bize göre bunun yapılmamış olması bir eksikliklerdir. Kur'ân'ı bu insanların diline hem Arapçayı, hem tercümenin yapılacağı bu dillerden birini bilen, Müslüman, mütebedeyyin, sağlam bir akideye sahip ehil biri iyi bir şekilde tercüme etmiş olsaydı, bazı ufak-tefek problemlere sebep olabileceği düşünülebilse de, kanaatimize göre çok büyük faydalar sağlayacaktı. Fakat artık olan olmuştur, önemli olan bundan ders alabilmektir.

Peki ders alabilmiş miyiz? Ne yazık ki buna "evet" demek mümkün değildir. Batıda Endülüslüler ve Osmanlılar bunu yapmadıkları, Doğuda Orta Asya'da, Çin'de, Hindistan bölgesinde, Güneydoğu Asya ülkelerinde gayr-i Müslim bölgelerde hüküm süren Müslüman devletler ve topluluklar böyle bir girişimde bulunmadıkları gibi, dünyanın büyük bir değişim yaşadığı 20.yüzyıldan sonra da Müslümanlar böyle teşebbüslerde bulunmamışlardır. Yukarıda geçtiği üzere Hindistan'da İngiliz sömürgesi altındaki Kadiyani-Ahmedilerin yaptıklarını bir yana koyacak olursak yakın zamanlara, mesela 40-50 yıl öncesine kadar Müslümanların böyle bir şey yaptıklarına şahit olamıyoruz. Uzun süre Arap dünyasından kimse Kur'ân'ı Batılıların, daha genel bir ifadeyle gayr-i Müslimlerin diline çevirmemiştir; Türkler ve İranlılar da böyle bir girişimde bulunmamışlardır. Yakın bir zamana kadar Bangladeş, Endonezya, Malezya gibi ülkelerde -Müslümanlara kendi kitaplarını öğretmek için değil- bölgelerinde bulunan gayr-i Müslimlere Kur'ân'ı doğru bir şekilde tanıtmak ve ilâhî mesajı onlara sağlam bir yolla bildirmek amacıyla Kur'ân'ın tercümesi yönünde herhangi bir hareketin olduğunu bilmiyoruz.

İşin daha ilginç tarafı, Müslümanların, Arapça olduğu için anlamını bilemedikleri Kur'ân'ı kendi dillerinde okuyup öğrenmelerine fırsat vermek üzere tercüme etmek hareketi de çok büyük oranda İranlılar ve Türklerle sınırlı kalmış, diğer dillerde Kur'ân çevirisi çok uzun süre yapılmamış, 19. Yüzyılın sonları ve 20. Yüzyılın başlarında yapılan ilk çevirilere de bir takım kışkırtmalar ve yanlış bilgilendirmeler sonunda halk tarafından büyük tepkiler gösterilmiştir.<sup>139</sup> Kaynaklarda Urduca, Bengalce, Endonezyaca gibi dillerde yapılan Kur'ân tercümelerine, tercüme yapanları katletmeye, evlerini yakmaya yeltenecek kadar büyük tepkilerin gösterildiği zikredilmektedir.<sup>140</sup> Oysa yüzyıllarca Kur'ân'ın kendi dillerinde tercüme ve tefsir edildiği Türkler ve Farisiler böyle bir tepki göstermemişlerdir. Sadece Osmanlı'nın son dönemleri ile Cumhuriyetin başlarında bazı tercümelerin kötü niyetlerle yapıldığı kabul edilerek bir takım tepkiler gösterilmişse de bu tepkiler, bizatihi Kur'ân'ın Türkçe tercüme ve tefsirine değil, bunun bazı art niyetlerle yapıyor olmasına yönelik olmuştur. Ne yazık ki yakın

<sup>138</sup> Mesela Kürtçe Kutsal Kitap çevirileri için bk. Mesut Arslan, *Dı Dewra Osmaniyan De Weşangeriya Kitêbên Kurdî (1844-1923)*, (Teza Lisansa Bilind, Zanîngeha Mardîn Artukluşê, Mêrdîn 2014), 129-141.

<sup>139</sup> Ayrıca bk. Günay, *Başlangıcından Bugüne Kur'an'ın Türkçe Tefsir ve Tercümesi*, 455-457.

<sup>140</sup> Khan, "Kur'an-ı Kerim'in Bengalce Tercümelerinin Tarihçesi", 374-376; Ömer Rıza Doğrul, *Kur'an Nedir*, (İstanbul: 1967), 86; Cündioğlu, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlam'ın Tarihi*, 249; Aydar, *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, 127-128.

zamanlarda dahi bazı Afrika dilleri ile Balkan ülkelerindeki Müslümanların dillerine yapılan tercümelere cüz'î de olsa bazı tepkiler gösterilmiştir.

Yirminci yüzyılın başından itibaren Kur'ân-ı Kerim Müslümanlar tarafından, gayr-i Müslimlerin konuştuğu muhtelif dillere pek çok kez tercüme edilmiştir. Müslümanlar ayrıca Kur'ân'ı çok erken dönemlerde kendi dillerine çevridikleri gibi, bunların matbaada basım işini de 1880'li yıllardan itibaren yapmaya başlamışlardır. Aşağıdaki tabloda (tablo 2) ilk tabedilenlerden başlamak üzere hem Müslim, hem de gayr-i Müslimler tarafından yapılmış Kur'ân tercümelerinin belli bazı zaman dilimleri nazara alınarak belirlenmiş periyotlara göre dağılımı verilmiştir.

Yıllar/Kıtalar	Asya	Avrupa	Afrika	Okyanusya	Toplam
1500-1599	0	4	0	0	4
1600-1699	0	9	0	0	9
1700-1799	2	13	0	0	15
1800-1849	14	10	0	0	24
1850-1899	96	25	0	0	121
1900-1909	37	7	1	0	45
1910-1919	37	13	0	0	50
1920-1929	42	11	1	0	54
1930-1939	37	18	0	0	55
1940-1949	28	7	0	0	35
1950-1959	51	22	3	0	76
1960-1969	75	31	4	0	110
1970-1979	63	24	4	1	92
1980-1989	71	55	4	1	131
1990-1999	117	56	10	1	184
2000-2005	85	51	4	1	141
2006-2009	74	33	6	0	113
2010-2015	131	45	5	1	182
2016-2019	42	16	10	1	69
Bilinmeyen	99	12	4	0	115
<b>Toplam</b>	<b>1.101</b>	<b>462</b>	<b>57</b>	<b>6</b>	<b>1.626</b>

Tablo 2

Buna göre ilk matbu Kur'ân tercümelere, matbaanın icad edildiği yıllardan bir süre sonra Avrupa'da gerçekleştirilmiştir. İlk basılan Kur'ân tercümesinin Theodore Bibliander'ın (ö. 1564) *Lex Mahumet Pseudo Prophete* adlı eseri olduğunu söyleyebiliriz. Müslümanların Kur'ân tercümelerini tabetmeleri ancak 1800'lü yılların ilk yarısında olabilmıştır. Dünya dillerinde en çok Kur'ân tercümesinin yapımı ve basımı 1990-1999 yılları arasında olmuştur. Bu 10 yıllık dönemde tam 185 adet Kur'ân tercümesi yapıp basılmıştır. Bunların 117'si Asya kıtasında daha çok Türkiye'de olmuştur. Bu dönemde Avrupa'da 57 tercüme yapılmıştır. Bu dönem, aynı zamanda Kur'ân'ın Avrupa'da en çok tercüme edildiği dönemdir. Kur'ân Asya kıtasında en çok 2010-2015 yılları arasında tercüme edilip basılmıştır.

Kur'ân'ı tercüme edenlerin inançlara göre dağılımı tablo 3'te görüldüğü üzere şöyledir: 1575 mütercimden 1110'u yani %70'i Ehl-i sünnete mensuptur. Bunların büyük kısmı doğal olarak Asya kıtasındadır. Hristiyanların sayısı 202'dir. Bunların ekseriyeti Avrupadandır.

<b>İnançlar/Kıta</b>	<b>Asya</b>	<b>Avrupa-Amerika</b>	<b>Afrika</b>	<b>Okyanusya</b>	<b>Toplam</b>
<b>Ehl-i sünnet</b>	822	250	39	2	<b>1.113</b>
<b>Kadiyani</b>	40	30	6	3	<b>79</b>
<b>Şii-Alevi</b>	137	27	0	0	<b>164</b>
<b>Hristiyan</b>	13	186	3	0	<b>202</b>
<b>Yahudi</b>	4	3	0	0	<b>7</b>
<b>Diğer</b>	25	3	0	0	<b>28</b>
<b>Toplam</b>	<b>1.041</b>	<b>499</b>	<b>48</b>	<b>5</b>	<b>1.593</b>

Tablo 3

Cinsiyet bakımından baktığımızda şunu görüyoruz (tablo 4):

<b>Cinsiyet/Kıta</b>	<b>Asya</b>	<b>Avrupa-Amerika</b>	<b>Afrika</b>	<b>Okyanusya</b>	<b>Toplam</b>
<b>Erkek</b>	1.029	463	47	5	<b>1.544</b>
<b>Kadın</b>	12	36	1	0	<b>49</b>
<b>Toplam</b>	<b>1.041</b>	<b>499</b>	<b>48</b>	<b>5</b>	<b>1.593</b>

Tablo 4

Buna göre 1.593 mütercimden sadece 49'ü bayandır. Bu, %3'e tekabül ediyor. Bunun çok düşük bir oran olduğu açıktır. 49 hanım mütercimden 36'sı Avrupa dillerine, 12'si de Asya dillerine Kur'ân'ı tercüme etmiştir. 1'i de Afrika dillerine yapılmış bir tercümede görev almıştır.

Dünya dillerine yapılmış olan Kur'ân tercümelerinin sayısal olarak Kutsal Kitap (Ahd-i Atik-Tanah-Tevrat/Ahd-i Cedid-İncil) tercümeleriyle mukayesesini de vermek isteriz. Öncelikle şunu belirtelim ki, Tanah (Ahd-i Atik-Tevrat), dünya üzerinde en erken dönemde tercüme edilen en önemli eserlerden biridir. Tercümenin milattan önce 3. Asırda yapıldığı belirtiliyor. 70 kişi tarafından İbraniceden Yunancaya yapılan çeviri bu yüzden "70 kişinin tercümesi" anlamında Septante diye meşhur olmuştur.<sup>141</sup> Tanah'ın daha başka tercüme edilmiş olsa da en meşhuru bu olmuştur.<sup>142</sup> Hristiyanlığın dünya üzerinde etkin olmaya başlamasıyla Tevrat, İncil ile birlikte, başka bir ifadeyle Kutsal Kitap (Bible) bir bütün halinde tercüme edilmeye başlanmıştır. Zira Hristiyanlar aynı zamanda Yahudilerin kutsal metinlerini, yani Tanah'ı, Tevrat ve mütemmimlerini de kendi kutsal kitapları olarak kabul ediyorlar. Bu yüzden milâdî 4. Asırda Kitab-ı Mukaddes'i bir bütün halinde Latinceye tercüme etmişlerdir. Bu tercüme çok yaygın olmasından dolayı Vulgate (yaygın, meşhur) diye bilinmektedir.<sup>143</sup> Daha sonra Hristiyanlar Kutsal Kitap'ı kimi zaman bütün halinde, kimi zaman tek tek, kimi zaman bazı bölümler şeklinde önce kendi dillerine,<sup>144</sup> ardından bütün dünya dillerine tercüme

<sup>141</sup> Akadem, "Premiere Traduction de la Bible La Septante", erişim: 23 Mart 2020, [http://www.akadem.org/medias/documents/5\\_septante.pdf](http://www.akadem.org/medias/documents/5_septante.pdf); James K. Aitken, "The Septuagint and Jewish Translation Traditions", *Septuagint, Targum and Beyond. Comparing Aramaic and Greek Versions from Jewish Antiquity*, ed. David Shepherd-Jan Joosten-Michael N. Van der Meer, (Leiden-Boston: Brill: 2020): 197-227; Ömer Faruk Harman, "Ahd-ı Atik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 1: 495.

<sup>142</sup> Harman, "Ahd-ı Atik", 1: 495; İbrahim Enis, "Kutsal Metinlerin Tercümesi", trc. Celalettin Divlekçi, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/2 (2008): 405-408.

<sup>143</sup> Harman, "Ahd-ı Atik", 1: 496; Vulgate.Org The Latin Vulgate Bible, "Vulgate", erişim: 26 Mart 2020, <https://vulgate.org/>.

<sup>144</sup> Harman, "Ahd-ı Atik", 1: 496.

etmişlerdir.<sup>145</sup> Kutsal Kitab'ın Müslümanların dili olan Arapça ile Türkçe, Farsça ve Hindistan bölgesi ile Endonezya coğrafyasındaki Müslümanların dillerine tercümeleri de oldukça erken dönemlerde olmuştur.<sup>146</sup> Kutsal Kitab'ın ilk Arapça tercümesi Saadia Gavon (Saïd b. Yusuf el-Feyyûmî) (ö. 942) tarafından 10. Yüzyılda, yani 900'lü yıllarda yapılmıştır.<sup>147</sup> İlk Türkçe tercümesi ise<sup>148</sup> asıl adı Albert Bobowski olan Ali Ufki Bey (ö. 1675) tarafından 1666 yılında İstanbul'da yapılmıştır.<sup>149</sup>

Kutsal Kitap, bugün bazı ufak tefek diller hariç dünyada ne kadar dil varsa tamamına tercüme edilmiş, (bk. Resim 1)<sup>150</sup> dünya üzerinde milyonlarca baskısı yapılmıştır. Bazı Müslüman ülkeler hariç, diğer dünya devletlerinde neredeyse Kutsal Kitab'ın ilgili ülkenin dilindeki tercümesinin girmediği ev yoktur. Dünyanın neredeyse tüm otellerinin odalarında ve benzeri konaklama mekânlarında mutlaka bir Kutsal Kitap çevirisi vardır.

<sup>145</sup> Bk. Ti-Entertainment, "Tuğrul Kurt, Kitab-ı Mukaddes Tercümeleri", erişim: 22 Nisan 2020, [http://ti-entertainment.com/dosya/tugrul\\_kurt\\_kutsal\\_kitap\\_tercumeleri\\_odev\\_omer\\_faruk\\_harman\(1\).pdf](http://ti-entertainment.com/dosya/tugrul_kurt_kutsal_kitap_tercumeleri_odev_omer_faruk_harman(1).pdf).

<sup>146</sup> Harman, "Ahd-ı Atik", 1: 496; Wikipedia, "Bible Translations into Persian", erişim: 22 Mart 2020, [https://en.wikipedia.org/wiki/Bible\\_translations\\_into\\_Persian](https://en.wikipedia.org/wiki/Bible_translations_into_Persian); Encyclopaedia Iranica, "Persian Translations of The Bible", erişim: 22 Mart 2020, <http://www.iranicaonline.org/articles/bible-vii>; Wikipedia, "Bible Translations into the Languages of India", erişim: 22 Mart 2020, [https://en.wikipedia.org/wiki/Bible\\_translations\\_into\\_the\\_languages\\_of\\_India](https://en.wikipedia.org/wiki/Bible_translations_into_the_languages_of_India); Wikipedia, "Bible Translations into The Language of Indonesia and Malaysia", erişim: 22 Mart 2020, [https://en.wikipedia.org/wiki/Bible\\_translations\\_into\\_the\\_languages\\_of\\_Indonesia\\_and\\_Malaysia](https://en.wikipedia.org/wiki/Bible_translations_into_the_languages_of_Indonesia_and_Malaysia).

<sup>147</sup> Ömer Faruk Harman, "Feyyûmî, Saïd b. Yûsuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), 12: 517-519; Harman, "Ahd-ı Atik", 1: 496; M. Friedlander, "Life and Works of Saadia", *The Jewish Quarterly Review* 5/2 (1893): 187-192; Henry Malter, *The Morris Loeb Series Saadia Gaon His Life and Works*, (Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1921), 141-146; Muhammed Ali Bağır, "Saadia Gaon'un Hayatı ve Arapça Tevrat Tercümesi", *Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, 10 (2015): 135-137.

<sup>148</sup> Bk. Avram Galanti, "Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe Tercümeleri", *Yeni Mecmua* 2/35 (1918): 177-178; History of Turkish Bible, "Bruce G. Privratsky, Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe Tercümelerinin Tarihçesi 16-21. Yy.", erişim: 08 Nisan 2020, [https://historyofturkishbible.files.wordpress.com/2015/07/tc3bcrkc3a7e-km-tarihi\\_version-s.pdf](https://historyofturkishbible.files.wordpress.com/2015/07/tc3bcrkc3a7e-km-tarihi_version-s.pdf).

<sup>149</sup> Harman, "Ahd-ı Atik", 1: 496; Turgut Kut, "Ali Ufki Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 2: 456-457. Tarihi ve mütercimi belli olmayan başka bir Osmanlıca İncil için bk. İbrahim Ethem Özkan, *TDK Yz. A-19 Numarada Kayıtlı Türkçe İncil Tercümesi (Transkripsiyon-İnceleme-Dizin)*, (Doktora Tezi, Erciye Üniversitesi, 2006), 4-999.

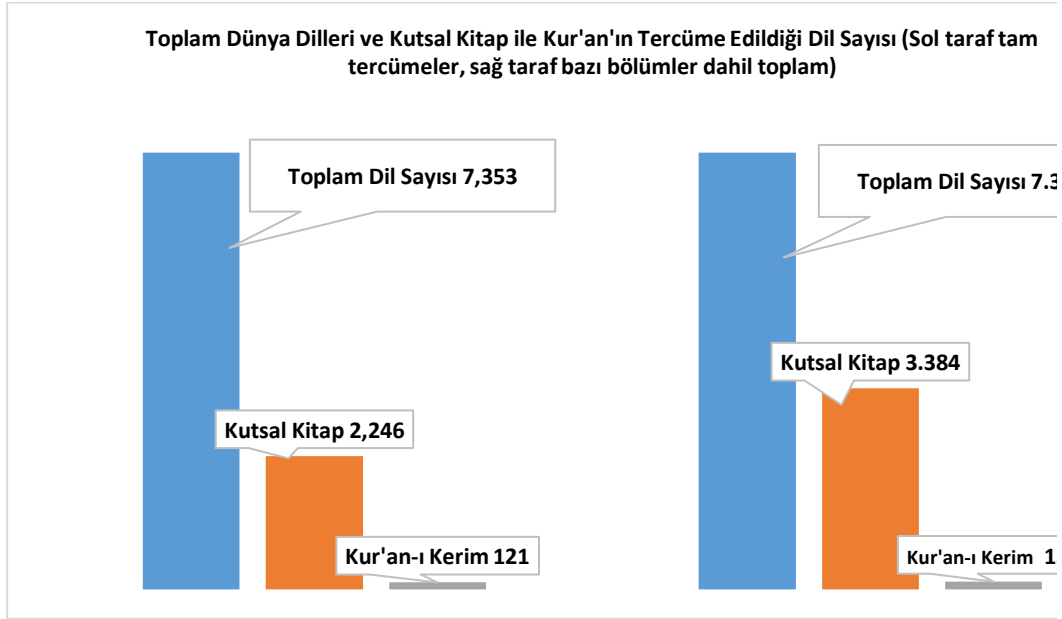
<sup>150</sup> Wycliffe Bible Translators, "Latest Bible Translation Figures Show Progress", erişim: 08 Nisan 2020, <https://www.wycliffe.org.uk/resources/press-releases/latest-bible-translation-figures/>.



Resim 1

Bu konuda bir fikir vermesi açısından Kur'ân tercümelerini, Kutsal Kitap tercümeleriyle kıyaslamak istiyoruz (bk. Grafik 9).

Yukarıda Kur'ân-ı Kerim'in 121 dile tercüme edildiğinden bahsetmiştik. Bunlar tam tercüme idi. Kur'ân-ı Kerim'in bunların dışında cüz veya sure halinde tercüme edildiği dillerin sayısı 10-20'yi geçmez. Bunlar için özel bir çalışma yapmadık, fakat bu araştırmamız esnasında rastlayabildiğimiz kadarıyla bunların sayısı oldukça azdır. Esasen Muhammed Hamidullah ile IRCİCA'nın çalışmalarında da bunu görmek mümkündür. Biz burada Kur'ân'ın hiç tercüme edilmediği dilleri kast ediyoruz. O yüzden bu dilleri burada saymıyoruz. Dolayısıyla bunları da katsak tahminen bu sayı en fazla 130 olur.



Grafik 9

Kutsal Kitap ise tam metin olarak 698 dile tercüme edilmiştir. İncil, ayrıca 1548 dile çevrilmiştir. Bunlar birlikte değerlendirildiğinde Kutsal Kitabın 2.246 dile tercüme edildiği görülür. Kutsal Kitab'ın bazı kısımları bunlardan ayrı olarak 1.138 dile tercüme edilmiştir. Buna göre Kutsal Kitap bütün halinde veya kısmen toplamda 3.384 dile çevrilmiştir.<sup>151</sup>

Kutsal Kitabın tercümesiyle ilgili büyük çaba sarfeden ve tamamı birbirleriyle münasebet halinde ve birlikte hareket eden kuruluşlar vardır.<sup>152</sup> Dünyada hangi dile tercüme yapılmış, hangilerinde tercüme yok, hangilerine tercüme edilmeli... gibi bir çok husus bunlar tarafından değerlendiriliyor, ona göre hareket ediliyor. Ayrıca bütün bunların istatistikleri tutuluyor.<sup>153</sup> Oysa Kur'an tercümesi için böyle bir şey söylemek mümkün değildir. Şu ana kadar 74 dile Kur'an'ı tercüme etmiş olan Suudi Arabistan'daki Mucemmu'l-Melik Fehd, Kur'an tercümesi konusunda mühim bir gayret ortaya koyuyorsa da, bunun Hristiyan kuruluşların gayreti yanında küçük kaldığı ortadadır. Pakistan'daki Ahmedi Cemaati bugüne kadar 72 dile Kur'an'ı çevirmiştir. Son zamanlarda Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı da bu işe girişmiş ve şu ana kadar 27 civarında dile Kur'an'ı tercüme etmiştir. Bu konuda gayret gösteren başka bazı kuruluşlar da vardır. Fakat bunların hiçbirinin diğeriyle bir münasebeti yoktur, hiçbiri diğeriyle yaptıklarını göz önünde bulundurarak onlardan farklı dillere Kur'an'ı tercüme etmeyi istihdaf etmemektedir. Şayet bunlar birbirleriyle koordineli çalışsalar belki de Kur'an'ın tercüme edildiği dil sayısı 121 değil de 200 civarında olacaktı. Maalesef böyle bir durum söz konusu değildir ve hepsi de çok büyük oranda aynı dillere tercüme etmektedirler.

<sup>151</sup> Wycliffe, "Latest Bible translation statistics", erişim: 08 Nisan 2020, <https://www.wycliffe.org.uk/about/our-impact/>; Wycliffe, "Latest Bible translation statistics", erişim: 08 Nisan 2020, <https://www.wycliffe.org.uk/resources/press-releases/latest-bible-translation-figures/>.

<sup>152</sup> Bk. "Latest Bible translation statistics".

<sup>153</sup> Bk. Joshua Project, "Bible Translation and Language Staues", erişim: 08 Nisan 2020, <https://joshuaproject.net/assets/media/handouts/bible-translation-status.pdf>; Lausanne Movement, "Progress in Bible Translation", erişim: 08 Nisan 2020, <https://www.lausanne.org/lgc-transfer/progress-in-bible-translation/>; Wycliffe Bible Traslators, "Annual Report 2019", erişim: 08 Nisan 2020, <https://wycliffe.bible/annualreport/>; Matthias Gerner, "Why Worldwide Bible Translation Grows Exponentially", *Journal of Religious History* 42/2 (2018): 145-180.

Daha kötüsü Mucemme'in yaptığı tercümeleri Ahmediler, Ahmedilerin yaptıklarını da Mucemme' reddetmektedir. Zira Ahmediler tercüme işinde kendi inanç esaslarını merkeze koymakta ve bazı ayetleri buna göre tercüme etmektedir. Benzer hususlar Mucemme' için de söylenebilir; onlar da Selefi anlayışı esas almaktadırlar. Hal böyle olunca bir grup diğerinin yaptığını kabul etmemekte, yaptıklarına bakıp farklı bir şey yapmamaktadırlar. Ortak bir proje dâhilinde hareket edip, dünyada kaç dile Kur'ân tercüme edilmiş, hangi dillere henüz tercüme edilmemiştir? Kaç dile daha yapmak lazım? gibi hususlarda herhangi bir istatistik de tutmamaktadırlar.

Umarız bu karmaşa bir an evvel biter, Kur'ân'ı tercüme faaliyetleri tek çatı altında büyük bir ciddiyet ve disiplinle, inançlardaki detaylar hesaba katılmaksızın daha üst bir bakışla ve herkesi kapsayıcı bir anlayışla yapılır. O zaman Kutsal Kitap tercümeleri kadar olmasa da en azından bugünkünden daha iyi bir noktaya gelinir.

Öte yandan Hristiyan, Yahudi, Budist, Hindu ve daha başka bazı din ve inançlara mensup olan bazı kişiler Müslüman olmadığı halde Kur'ân'ı tercüme etmişlerdir. Bir-iki istisna hariç 1900'lü yılların başına kadar Batı dillerindeki bütün tercüme gayr-i Müslimler tarafından yapılmıştır. Hindistan ve Endonezya'da, Çin ve Japonya'da ve daha başka bazı ülkelerde de gayr-i Müslimler Kur'ân'ı tercüme etmişlerdir. Abraham Amirkhanjas (ö. 1913) adında bir Ermeni ile Zeki Meğamiz adındaki Lübnanlı bir Hristiyanın Kur'ân'ı Türkçeye tercüme ettikleri malumdur.<sup>154</sup> Hristiyanlar daha genel bir ifadeyle gayr-i Müslimler Kur'ân'ı kendi dillerine çevirdikleri gibi, Müslümanların diline de tercüme etmişlerdir. Osmanlılar döneminde saray erbabı için yapılmış bazı cüz'î parçalar hâriç<sup>155</sup>, Müslümanların Kutsal Kitabı veya sadece Tevrat'ı yahut İncil'i veya bunlardan bazı bölümleri Yahudi veya Hristiyanların diline tercüme ettiklerine dair bir bilgiye ulaşamadık. Budist, Hinduist, Konfüçyanist metinlerin herhangi bir Müslüman tarafından yapılmış tercümesini de duymadık. Bu da dikkat çekilmesi gereken önemli bir noktadır.

Bu çalışmada zaman zaman Kur'ân'ı tercüme eden müslümanları inanç eksenli olarak tasnif ettik; mensubu oldukları mezhep, cemaat ve fırkalara işaret ettik. Bunları inananları ayırtırmak maksadıyla yapmadık, sadece vakıyı ortaya koymak, resmi bir bütün halinde gözler önüne sermek amacıyla bunlara değindik.

Çağımız artık dijitalleşme çağıdır. İnsanlar eskisi gibi basılı eserlere itibar etmiyorlar. Yeni nesil, elindeki cep telefonu ile her istediğine erişmeyi istiyor. Bu kanallar üzerinden onlara meaj iletilmelidir; aksi takdirde mesaj yeni nesle, onlar da mesaja uzak kalır, gitgide de birbirlerinden uzaklaşırlar. Bugün internet oratmında ve akıllı telefonlarda kullanılmaya elverişli olacak şekilde dijital ortamlarda muhtelif dillerde çok sayıda Kur'ân tercümesi bulmak mümkündür. Ne var ki bunların arasında bir münasebet yoktur; neredeyse hepsi aynı tercüme yapılarıdır. Biri diğerinin eksik bıraktığına, diğeri ötekini ulaşmadığına yer vererek birlikte hareket etmek gibi bir politikaları yoktur. Hatta bunu menfaat elde etmek için yapanlar da vardır. Oysa bütün bunların birlikte hareket etmeleri bu konuda büyük fayda sağlayacaktır. Matbûatın önemini ve ihmal edilmemesi gerektiğinin bilincinde olarak, en modern ve en münasip formları kullanarak Kur'ân tercüme tabedilmelidir. Ancak bunun yanında hatta belki de bundan daha fazla Kur'ân tercümesi alanında dijital teknolojilerin, sosyal platformların, metaverse (sanal evren) gibi yeni sanal ortamların da en iyi ve en verimli şekilde kullanılması icap etmektedir. Kur'ân tercüme yapılarını bu imkanlar çerçevesinde yeni nesle sunmak, istifadesi için önlerine koymak gerekir. Bunu yapan bazı platformlar olsa da belki daha da genişleterek ve geliştirerek, yeni neslin dikkatini ve ilgisini çekecek şekilde sunmak iktiza ediyor. Kur'ân tercümesi yapan, basan, yayan; bu konuda dijital ortamlar ve sanal kanalları kullanan kişi ve kurumların bu noktaya da dikkatlerini çekmek isteriz.

## KAYNAKÇA

<sup>154</sup> Bk. Günay, *Başlangıcından Bugüne Kur'an'ın Türkçe Tefsir ve Tercümesi*, 467-469.

<sup>155</sup> Bk. "Bruce G. Privratsky Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe Tercüme Tarihçesi 16-21. Yy.".

- Abay, Muhammed. "Türkçedeki Kur'ân Meâllerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 10/19-20 (2012): 231-301.
- Abdullah, Mustafa. "Qur'anic Interpretation in Thailand". *The Qur'ân in the Malay-Indonesian World Context and Interpretation*. Ed. Majid Daneshager-Peter G. Riddell-Andrew Rippin. 61-82. London-New York: Routledge, 2016.
- Abdulhamid, Abdulğani Ekürîdî. "el-Musteşrik el-kissîs İlicia Kola Akinlade ve menhecuhu fi tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim ilâ luğati'l-Yorubâ". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-89. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmau'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Abdurrahman, Ekmel Huzeyri. "Tercemetu'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-luğati'l-Malayviyye: Nazra âmme fi't-tarih ve'l-hasâis ve'l-esâlib (Translating the Holy Koran into the Malay Language: A General Overview on The History, Characteristics and Styles)". *Mecelletu'd-dirâsâti'l-luğaviyye ve'l-edebîyye* 2 (2014): 127-146.
- Abdurrahman, Vecih b. Hamed. "Vakfetun maa ba'di't-tercemât el-İngiliziyeye li maâni'l-Kur'âni'l-kerîm". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 469-508. el-Medine el-Münevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1421.
- Abro, Abdul Haye. "Sindhi Translations and Commentaries of the Qur'ân in the 19th and 20th Centuries". *Pakistan Journal of Islamic Research* 8 (2011): 61-68.
- Academia.edu. "Translations of Books From Arabic In Six East European Countries After 1989 Results of six studies that answer the questions WHAT gets translated from Arabic? HOW it gets translated? WHO translates? Encounters program of Next Page is kindly supported by Foundation Open Society Institute (Zug), This work is licensed under Creative Commons, These were Bosnia and Herzegovina (Zehra Alispahic), Bulgaria (Nedelya Kitaeva), Hungary (Laszlo Tüske), Poland (Marcin Mihalsky), Serbia (Dragan Petrovic later on replaced by a more in-depth study by Dragana Djordjevic) and Slovenia (Barbara Skubic). Later on the researcher for Bosnia and Herzegovina repudiated so we included Slovakia as the sixth case-study 1-74". Erişim: 22.03.2020. [https://www.academia.edu/10246315/Translations\\_of\\_Arabic\\_literature\\_into\\_Serbia\\_n\\_1989-2008](https://www.academia.edu/10246315/Translations_of_Arabic_literature_into_Serbia_n_1989-2008).
- Açık ders Ankara.edu.tr. "Hindistan'da Diller". Erişim: 03 Mart 2020. [https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/94504/mod\\_resource/content/1/1-%20Hint%20Ari.pdf](https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/94504/mod_resource/content/1/1-%20Hint%20Ari.pdf).
- AGOS. "Patrikhane'ye bin adet Ermenice Kur'ân-ı Kerim meali hediye edildi". Erişim: 21 Mart 2020. <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/12736/patrikhane-ye-bin-adet-ermenice-kur-an-i-kerim-meali-hediye-edildi>.
- Ahısklalı, Mürsel Ethem. "Kutsal Kur'ân: Kırgızca Meal" İsimli Eserin Tanıtımı ve Çeviribilim Açısından İncelenmesi". Erişim: 04 Mart 2020. <https://murselahiskali.wordpress.com/2016/01/25/kutsal-kuran-kirgizca-meal-isimli-eserin-tanitimi-ve-ceviribilim-acisindan-incelenmesi/>.
- Ahmad, Muradha Ayinla. *Tercemetu Maâni'l-Kur'ân ilâ Luğati'l-Yoruba (Nakdun Tahlîliyyun li Nüşhati Mucemmei'l-Melik Fehd*. Yüksek Lisans Tezi, el-Câmiatu'l-İslâmiyye el-Alemiyye, 2009,
- "Ahmediyya translations of the Quran", [https://cloudflare-ipfs.com/ipfs/QmXoypizjW3WknFiJnKLwHCnL72vedxjQkDDP1mXWo6uco/wiki/Ahmediyya\\_translations\\_of\\_the\\_Quran.html#cite\\_note-translations-3](https://cloudflare-ipfs.com/ipfs/QmXoypizjW3WknFiJnKLwHCnL72vedxjQkDDP1mXWo6uco/wiki/Ahmediyya_translations_of_the_Quran.html#cite_note-translations-3) (Erişim: 01.03.2020).
- Ahmed, Ashfaq. "English Translations of the Holy Quran in the Sub-Continent". *Abha'th* 2/5 (2017): 1-9.
- Ahmed b. Hanbel. *Fedâilu's-sahâbe*. Thk. Vasiyullah Muhammed Abbas. Beyrût: Müessestü'r-risâle, 1403/1983.



- Ahmed Han b. Ali Muhammed. "Târîhu tatavvuri tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ile'l-luğati'l-Urdiyye maa bibliyoğrafiyyeti't-tercemâti'l-kâmile ve'l-menşûre li maâni'l-Kur'âni'l-kerîm". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-59. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Ahmedov, Alper. *Osmanlı Sonrası Bulgaristan'da Kur'ân Çalışmaları*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul-2015.
- Ahmed, Muhammed Halife b. Hasan. "Târîhu't-tercemât el-İberiyeye el-hadîse li maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: Dirâse nakdiyye". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: Takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-42. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Aitken, James K. "The Septuagint and Jewish Translation Traditions". *Septuagint, Targum and Beyond. Comparing Aramaic and Greek Versions from Jewish Antiquity*. Ed. David Shepherd-Jan Joosten-Michael N. Van der Meer. 197-227. Leiden-Boston: Brill: 2020.
- Akadem. "Premiere Traduction de la Bible La Septante". Erişim: 23 Mart 2020. [http://www.akadem.org/medias/documents/5\\_septante.pdf](http://www.akadem.org/medias/documents/5_septante.pdf).
- Alaro, Abdurrezzak Abdulmecid. "Târîhu tatavvuri tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ilâ luğati'l-Yoruba". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-67. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Alukah. "Tercemetu maâni'l-Kur'ân el-Fârisiyye fî Şibhi'l-kâreti'l-Hindiyye ve'l-Pakistaniyye li Muhammed Selim Halid". Trc. Heyfa Şakiri. Erişim: 23 Mart 2020. <https://www.alukah.net/sharia/0/83536/>
- Alukah. "Tercemetu'l-Kur'âni'l-kerîm fî luğati cenûbi'l-Hind Tamil, Kannada, Gujerati enmuzecen bi kalemi Sibgatullah el-Hedevî (Karila-Kannada)". Erişim: 23 Mart 2020. <https://www.alukah.net/sharia/0/117890/>.
- AlulBayt (a.s) New Agency. "Razia Sultana to translate Quran into Sanskrit". Erişim: 05 Nisan 2020. <https://en.abna24.com/service/central-asia-subcontinent/archive/2009/06/16/159375/story.html>.
- Amesq wixsite. "der Koran online". Erişim: 27 Mart 2020. <https://amesq.wixsite.com/koran>.
- Anadolu Ajansı. "Zazaca Kur'ân-ı Kerim Meali Basıldı". Erişim: 13 Mart 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/zazaca-kuran-i-kerim-meali-basildi/138737>.
- Anti-Ahmadiyya Qadiyaniyya. "A.R. Kidwai, Ahmadiyya and the Holy Quran distorting translations to support their claims". Erişim: 04 Şubat 2020. [http://www.anti-ahmadiyya.org/en/modules.php?name=News&new\\_topic=7](http://www.anti-ahmadiyya.org/en/modules.php?name=News&new_topic=7).
- Arcadian Library. "Alastair Hamilton-Francis Richard, André du Ryer and Iriental Studies in Seventeenth Century France". Erişim 12 Mart 2020. <http://www.arcadian-library.com/study-series-no-1.php>.
- Archive alManar. "13 Terceme mine'l-Kur'ân ile'l-luğati'l-Yâbâniyye ba'de 80 âmen mine'l-cuhdi'l-mustemir". Erişim: 22 Mart 2020. <http://archive.almanar.com.lb/article.php?id=231059>.
- Arpa, Recep. *Ayıntabi Mehmet Efendi'nin Tıbyan Tefsiri ve Osmanlı Toplumundaki Yorum Değeri*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2005.
- Arpa, Recep. "İlk Matbu Türkçe (Osmanlıca) Tefsir: Tıbyan Tefsiri". *Osmanlı Toplumunda Kur'ân Kültürü ve Tefsir Çalışmaları 1*. 241-260. İstanbul: İlim Yayma Cemiyeti, 2011.
- Arslan, Mesut. *Di Dewra Osmaniyan De Weşangeriya Kitêbên Kurdî (1844-1923)*. Teza Lisansa Bilind, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Mêrdîn 2014.
- Asani, Ali. Muslim Literatures in South Asia *The Muslim Almanac*. 2006.
- Assabile. "Download free pdf Quran in several languages". Erişim: 02 Nisan 2020. <http://www.assabile.com/telecharger-le-coran-pdf>.

- Atamov, Mursal. *Rus Dilinde Yayınlanan Kur'ân-ı Kerim Çevirilerininin Çeviribilim Açısından İncelenmesi (Başarılı Bir Rusça Kur'ân Çevirisinin Oluşturulmasına Katkı)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013.
- Aydar, Hidayet. "Endonezya'da Tefsir Hareketi ve Endonezya Dilinde Yazılmış Tefsirler". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 6 (2015): 13-43.
- Aydar, Hidayet. *Kur'ân-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*. İstanbul: Yeni Zamanlar Yayıncılık, 2014.
- Aydar, Hidayet. "Uygurlarda Kur'ân Çalışmaları". *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 28 (Kış 2004): 137-171.
- Azmukhanov, Artur. *Kazan Bölgesi Tefsir Çalışmalarından Tefsir-i Nu'mani Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012.
- Bağır, Muhammed Ali. "Saadia Gaon'un Hayatı ve Arapça Tevrat Tercümesi". *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 10 (2015): 121-148.
- Balda, Justo Lacunza. "Translations of the Quran into Swahili, and Contemporary Islamic Revival in East Africa". *African Islam and Islam in Africa Encounters Between Sufis and Islamists*. Ed. Eva Evers Rosander-David Westerlund, 95-126. London: Hurst and Company, 1997.
- Baloch, NA. "The first translation of the Holy Qur'an in the 'Sind-Hind' subcontinent: an examination of the unique reference to it in the light of historical evidence". *Islamic Thought Scient Creat* 4 (1992): 7-17.
- Bardhi, Ismail. "The Sayfahs of the Translation and Tafseer of the Noble Qur'an Into Albanian Language". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2018): 167-220.
- Barthold, Wilhelm. *İslam Medeniyeti Tarihi*. Trc. M.F.Köprülü. Ankara: 1984.
- Belûşi, Abdulğafûr b. Abdilhak. "Târîhu tetavvuri tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ile'l-luğati'l-Fârisiyye". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-72.
- Berade, Muhammed. "Dirâsetu tercemâti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ile'l-luğati'l-İspaniyye". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-47. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Beytla, Halid b. İbrahim. "Târîhu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm fî Malawi". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-26. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Bikâî, Muhammed Hayruddin Mahmud. "Tercemâtu maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ile'l-luğati'l-Fransiyye Rene Khawam, Andre Chouraqui ve Jacques Berque nemûzecen". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-31. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Binark, İsmet – Eren, Halit. *World Bibliography of Translations of the Meaning of the Holy Quran, Printed Translations, 1515-1980*. İstanbul: IRCICA Yayınları, 1986.
- Birge, John Kingsley. "Turkish Translations of The Koran". *The Muslim World* 28/4 (2007): 394-399.
- Birişik, Abdulhamit. "Hint alt-kıtasında İslâm araştırmalarının dünü bugünü: Kurumlar, ilmî faaliyetler, şahıslar, eserler". *Divan İlmî Araştırmalar* 17/2 (2004): 1-62.
- Birişik, Abdulhamit. *Hind Alt Kıtasında Urduca Tefsirler ve Ehl-i Kur'ân Ekolü*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1996.
- Birişik, Abdulhamit. "Hint Alt Kıtasının İslami Tarihi". *Sabah Ülkesi* 39 (2014): 18-23.
- Birişik, Abdulhamit. "Kur'ân Tercümesinde Hint Alt Kıtası Örneğinden Yararlanma". *Kur'ân Mealleri Sempozyumu –eleştiriler ve öneriler-, 24-26 Nisan 2003, İzmir*. 48-60. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

- Birişik, Abdulhamit. "Urduca Kur'ân Tercümelerinin Tarihî Gelişiminde Batı'nın Etkisi". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 16/3 (2003): 378-390.
- Bobzin, Hartmut. "Latin Translations of the Koran A Short Overview". *Der Islam*. 70/2 (2009): 193-206.
- Bulan, Jolaman. *Kur'ân'ın Tercüme Problemleri ve Bazı Sûrelerin Kazakça Örnek Meâli*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012.
- Burman, Thomas E. "European Qur'an translations, 1500-1700". *Christian-Muslim Relations A Bibliographical History, Western Europe (1500-1600)*. Ed. David Thomas and John Chesworth-John Azumah-Stanislaw Grodz-Andrew Newman-Douglas Pratt. 6: 25-38. Leiden-Boston: Brill. 2014.
- Burman, Thomas E. *Reading the Qur'ân in Latin Christendom, 1140-1560*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2007.
- Câmiu'l-kutubi'l-Musavvara. "Quran meanings translated in multiple languages more than 30 languages". Erişim: 05 Mart 2020. <https://kt-b.com/?p=5752>.
- Ceyhan, Semih. "Pedersen, Johannes". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34: 219. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Cevâmîr, Muhsin b. Muhammed Sabır. "Târîhu tatavvuri tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ile'l-luğati'l-Kurdiyye". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-37. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Christipedia. "Koran". Erişim: 27 Mart 2020. <https://christipedia.m.miraheze.org/wiki/Koran>.
- Cilu, Hasan b. Ramazan. "Târîhu tatavvuri tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm fi mintkatai'l-Balkân". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-30. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Chesworth, John. "The Quran in Swahili: Translations, tensions and teaching (An Example of the use of the Quran south of the Sahara)". *Koran in Franken Überlegungen und Beispiele für Koranrezeption in fremden Kontexten, Herausgegeben von Christian Mauder Thomas Würtz Stefan Zinsmeister*. 175-196. Würzburg: Ergon-Verlag GmbH 2016.
- Christian-Muslim Relations A Bibliographical History*. Ed. David Thomas and Alex Mallett. 3: 508-519. Leiden-Boston: Brill, 2011.
- Cloud flare. "Ahmediyya translations of the Quran". Erişim: 01 Mart 2020. [https://cloudflare-ipfs.com/ipfs/QmXoypizjW3WknFijNKLwHCnL72vedxjQkDDP1mXWo6uco/wiki/Ah\\_madiyya\\_translations\\_of\\_the\\_Quran.html#cite\\_note-translations-3](https://cloudflare-ipfs.com/ipfs/QmXoypizjW3WknFijNKLwHCnL72vedxjQkDDP1mXWo6uco/wiki/Ah_madiyya_translations_of_the_Quran.html#cite_note-translations-3).
- Cunbur, Müjgân. *Kur'ân-ı Kerim'in Türk Dilinde Basılmış Tercüme ve Tefsirleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1961.
- Cündioğlu, Düccane. *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlam'ın Tarihi*. İstanbul: Tıbyân yayınları, 1997.
- Cyberistan. "English Translations Of The Holy Qur'an An Annotated Bibliography by A.R. Kidwai". Erişim: 22 Ocak 2020. <http://www.cyberistan.org/islamic/quranetr.htm>.
- Çalışkan, İsmail. "Kazakistan'da Kur'ân ve Tefsir Literatürü (Kazakça ve Rusça Eserler)". *Marife* 15/2 (2015): 139-162.
- Dale, Godfrey. "A Swahili Translation of the Koran". *The Muslim World* 14/1 (1924): 5-9.
- Damanhoury, Yoesra El. *Translation of The Quran From Arabic to Japanese: A Study of Translation Techniques Usage in Translating Cultural References*. Leiden: Leiden University, 2015.
- Daneshgar, Majid. "The sturdy of Qur'an interpretation in the Malay-Indonesian World: a select bibliography". *The Qur'ân in the Malay-Indonesian World Context and Interpretation*. Ed. Majid Daneshager-Peter G. Riddell-Andrew Rippin. 7-22. London-New York: Routledge, 2016.

- Danışname-i Cihan İslam. "Terceme-i Kur'ân". Erişim: 22 Mart 2020. <https://rch.ac.ir/article/Details?id=10790>.
- Demirkıvıran, Sine. *Die Bedeutung Epochaler Merkmale Im Hinblick Auf Die Übersetzungsstrategien -Koranübersetzungen In Deutschland Bis Zum 20. Jahrhundert*. Yüksek Lisans Tez, Sakarya Üniversitesi, 2013.
- Demirkıvıran, Sine. "Ortaçağ'da Batıda Yapılan İlk Kur'ân Çevirileri ve Çevirmenlerin Çeviri Stratejileri". *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)* 9/1 (2014): 233-247.
- Denffer, Ahmad von. "History of the Translation of the Meanings of the Qur'an in Germany up to the Year 2000 A Bibliographic Survey". *Mecelletu'l-Buhûs ve'd-Dirâsât el-Kur'âniyye* 3 (2010): 5-61.
- Deoband Online. "Translating the Quran in Vedic Language". Erişim: 05 Nisan 2020, <http://www.deoband.net/blogs/translating-the-quran-in-vedic-language>.
- Doğrul, Ömer Rıza. *Kur'ân Nedir*. İstanbul: 1967.
- Download the Qur'an. Erişim: 21 Mart 2020. <https://downloadthequran.com/>.
- Dünya Bizim. "Zeynep Hafsa, Tarihten günümüze İsveççe Kur'ân çevirileri", Erişim: 03 Mart 2020. <https://www.dunyabizim.com/mercek-alti/tarihten-gunumuze-isvecce-kur-an-cevirileri-h23878.html>.
- Eckmann, Janos. *Kur'ân'ın Doğu Türkçesine Tercümelere*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1975.
- Efe, Seyfullah. "Kur'ân'ın Farsça Tercümelere ve İlk Farsça Tefsirler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/1 (2013): 221-237.
- Elimam, Ahmed Saleh. *Marked Word Order in the Qur'an and its English Translations: Patterns and Motivations*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2013.
- Elmarsafi, Ziad. "Translations of the Qur'ân into Western Languages". *Journal Compilation* 3/3 (2009): 430-439.
- Emiko, Sunaga. "Characteristic of the Qur'anic Interpretations in the Urdu Language: from Shah Wali Allah to Maudûdî". *Kyoto Working Papers on Area Studies No.124 (G-COE Serie122)*. Kyoto: Kyoto University, 2011.
- Emiko, Sunaga. "Learn in Urdu, Write in the Vernaculars: Translating Process of Commentary of Holy Quran in South Asia". *Tehseel: Islamic Research Academy* 1/1 (2017): 109-118.
- Encyclopaedia Iranica. "Persian Translations of The Bible". Erişim: 22 Mart 2020. <http://www.iranicaonline.org/articles/bible-vii>.
- English Quran Translations. "Bibliography of English Translations of the Qur'an". Erişim: 02 Mart 2020. <https://englishqurantranslations.wordpress.com/2014/12/03/pathan-m-a-k/>.
- Enîs, İbrahim. "Kutsal Metinlerin Tercümesi". Trc. Celalettin Divlekçi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/2 (2008): 399-410.
- Envar, Seyyid Emir Mahmud. "Nigâhî be seyr terceme ve tefsir-i Kur'ân-i Kerim be Fârisî". *Mecelle-i Danişked-i Edebiyat ve Ulum-i İnsani Danişgah* 36 (Bahar 1382): 36-54.
- Epalza, Mikel de. *Catalan Translations of the Qur'ân*, (y.y., 1987).
- Erdoğan, Abdulkadir. "Kur'ân Tercümelerinin Dil Bakımından Değerleri". *Vakıflar Dergisi* 1 (1938): 47-51.
- Eriñç, Sırrı. "Hindistan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 18: 69-70. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 1998.
- Ethem, Mürsel. "Iyık Kuran: Maanilerinin Kırgızça Kotormosu Menen İsimli Mealin Tanıtımı ve Çeviribilim Açısından İncelenmesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55:2 (2014): 173-194.
- Ethem, Mürsel. "Kırgızca Meallerde Anlam-Bağlam İlişkisi (Iyık Kuran cana Kırgızça Kotormosu Bağlamında Eleştirel Bir İnceleme)". *Uluslararası Orta Asya Sempozyumu Bildiriler Kitabı Göç, Yoksulluk ve Kimlik*. Ed. Ercan Oktay - Metin Aksoy - Ömer Faruk Karaman. 554-564. Bişkek: Nazarbayev University, 2018.

- Ethem, Mürsel. *Rusça Kur'ân-ı Kerim Çevirileri (Tanımı ve Analizi)*. İstanbul: Gece Kitaplığı, 2017.
- Etyûbî, Abdussanet İmam Ahmed. "Tercemetu maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ile'l-luğati'l-Emheriyye". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-9. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmau'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Fact and Details. "Languages of Indonesia". Erişim, 22 Mart 2020. [http://factsanddetails.com/indonesia/People\\_and\\_Life/sub6\\_2b/entry-3973.html](http://factsanddetails.com/indonesia/People_and_Life/sub6_2b/entry-3973.html).
- Faqeer, Hayat. *A Survey of Quran Translations in English (1649-2014 AD)*. y.y., 2017.
- Feingold, Mordechai. "The Turkish Alcoran: New Light on the 1649 English Translation of the Koran". *Huntington Library Quarterly* 75/4 (2013): 475-501.
- "Fihrist Tercemehayi Farisi Kur'ân", <http://fa.wikishia.net/view/86> (Erişim: 22.02.2020).
- Friedländer, M. "Life and Works of Saadia". *The Jewish Quarterly Review* 5/2 (1893): 177-199.
- Galanti, Avram. "Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe Tercümeleri". *Yeni Mecmua* 2/35 (1918): 177-178.
- Gerner, Matthias, "Why Worldwide Bible Translation Grows Exponentially". *Journal of Religious History* 42/2 (2018): 145-180.
- Global Qur'an. "Qur'an pdf in all languages". Erişim: 22 Mart 2020. <https://globalquran.com/download/pdf/>.
- Gunasti, Susan. *The Qur'an Between the Ottoman Empire and The Turkish Republic An Exegetical Tradition*. New York: Rotledge, 2019.
- Gurcu-org. "Kur'ân-ı Kerim'in Gürcüce Meali ve Gürcüce İslami yayınlar". Erişim: 21 Mart 2020. <http://www.gurcu.org/kur-an-i-kerim-in-gurcuce-meali-ve-gurcuce-islami-yayinlar-icerigi-280.html>.
- Gülşen, Ekrem-Terzic, İzzet. "Osmanlı Sonrası Bosna'da Yapılan Bazı Kur'ân Tercümeleri Üzerine". *Usul İslam Araştırmaları* 18 (2012): 105-140.
- Günay, İlhami. *Başlangıcından Bugüne Kur'ân'ın Türkçe Tefsir ve Tercümesi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Haksöz, "Hamza Türkmen, Eski Yugoslavya'da Kur'ân Çalışmaları", erişim: 03 Mart 2020, <https://www.haksozhaber.net/okul/eski-yugoslavyada-kuran-calismalari-260yy.htm>.
- Hamidullah, Muhammed. *Aziz Kur'ân -Çeviri ve Açıklama-*. Trc. Abdülaziz Hatip-Mahmut Kanık. İstanbul: Beyan yayınları, 2003.
- Hamidullah, Muhammed. *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*. Trc. M.Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 1990.
- Hamidullah, Muhammed. *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*. Trc. Salih Tuğ. İstanbul: İFAV Yayınları, 1993.
- Hamidullah, Muhammed. "Kur'ân-ı Kerim'in Afrika Dillerindeki Tercümeleri". Trc. H.R. *İslam Düşüncesi* 2/8 (1969): 487-493.
- Hamidullah, Muhammed. *Mecmûatu'l-Vesâiki's-Siyâsiyye li'l-Ahdi'n-Nebeviyyi ve'l-Hilâfeti'r-Râside*. Beyrût: Dâru'n-Nefâir, 1405/1985.
- Hammâd, Ahmed Zeki. "Nazarât fî Cuhûdi tercemti Meân'l-Kur'âni'l-Kerim el-Luğatu'l-İnciliziyye Nemûzecen". *el-Mu'temeru'l-Alemî el-Evvel li'l-Bâhisîne fi'l-Kur'âni'l-Kerim ve Ulûmihi Cuhûdu'l-Umme fi Hidmeti'l-Kur'âni'l-Kerim ve Ulûmihi, 10 Cumadi'l-Evvel 1432h/14 Ebril 2011 el-Memleketu'l-Mağribiyye-Fas*. 3-29. er-Rabat: Merkezu'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2013.
- Harman, Ömer Faruk. "Ahd-ı Atik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. 1: 494-501. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Harman, Ömer Faruk. "Feyyûmî, Saîd b. Yûsuf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. 12: 517-519. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.
- Hassen, Rim. "English Translation of the Quran by Women: The challenges of "Gender Balance" in and through Language". *MonTI* 3 (2011): 211-230.
- Hassen, Rim. "From a Slave to a Translator: Conflicts and Mediation in Fatma-Zâida's Translation of the Quran". *Literary Translation and Cultural Mediators in 'Peripheral'*

- Cultures Customs Officers or Smugglers?* Ed. Diana Roig-Sanz, Reine Meylaerts. 211-234. London: Palgrave Macmillan, 2018.
- Hilâlî, Seyfu'l-İslam b. Abdinnur. "Sebetu merâci' havle tercemâti maâni'l-Kur'âni'l-kerim es-sâdira fî İspanya: Hasiletu sittete kurûn". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-18. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Hindistan Gezi. "Nüfus". Erişim: 02 Nisan 2020. <http://www.seattleclouds.com/myapplications/zafermac/hin2/nufus.html>.
- History of Turkish Bible. "Bruce G. Privratsky, Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe Tercümelerinin Tarihi 16-21. Yy.". Erişim: 08 Nisan 2020. [https://historyofturkishbible.files.wordpress.com/2015/07/tc3bcrkc3a7e-km-tarihi\\_version-s.pdf](https://historyofturkishbible.files.wordpress.com/2015/07/tc3bcrkc3a7e-km-tarihi_version-s.pdf).
- Hodhganga Infilibnet. "Chapter Two The History of English Translations of the Quran". Erişim: 05 Şubat 2020. <https://shodhganga.infilibnet.ac.in/bitstream/10603/219441/5/06%20chapter%20.pdf>.
- Hofmann, Murad. "Tercemetu maâni'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-luğati'l-Almaniyye". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim: Takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*. Trc. Nedim b. Muhammed Ata İlyas. 1-14. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Huseynât, Mahmud el-Ali. "Tercemetu Maâni'l-Kur'âni'l-Kerim fî Almanya ed-Devâfi' ve'l-Ehdâf". *el-Mu'temer el-Alemî el-Evvel li'l-bâhisîne fi'l-Kur'âni'l-Kerim ve Ulûmihi fi Mevdûi Cuhûdi'l-Ummeti fi Hidmeti'l-Kur'âni'l-Kerim ve Ulûmih*. 393-415. er-Rabat: Merkezi'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2013.
- Hussain, Sakkeer P. *Development of Islamic Studies in Kerala During 18th Century to 20th Century*. Doktora Tezi, India Aligarh Muslim University, 2010.
- Imam Reza. "The Centre for Translation of the Holy Qur'an". Erişim: 18 Şubat 2020. <https://www.imamreza.net/old/eng/imamreza.php?id=1390>.
- International Quran News Agency. "İntişar-i Tasvir-i Berg-iez Nüsha GuhenTerceme-i Tefsir-i Taberi". Erişim: 22 Ocak 2020. <https://iqna.ir/fa/news/3751149>
- International Quran News Agency. "Quran Translated into Georgian". Erişim: 17 Mart 2020. <https://iqna.ir/en/news/2232113/quran-translated-into-georgian->
- Islam. "Published Translations of the Holy Quran by Ahmadiyya Muslim Community (up to 30 September 2017)". Erişim: 07 Mart 2020. <https://www.alislam.org/quran/translations.pdf>.
- Ismayilov, Mehman. *20. Yüzyılda Azerbaycan'da Yapılan Kur'an Tefsiri ve Meal Çalışmaları*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002.
- İbn Ebî Şeybe, Ebubekir Abdullah b. Muhammed. *el-Musannefi'l-ehâdis ve'l-âsâr*. Thk. Kemal Yusuf el-Hût. er-Riyâd: Mektebetu'r-rüşd, 1409.
- İbn Kesir, İmâduddin Ebu'l-Fidâ İsmail. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Turkî. el-Kâhire: Dâru hecer, 1417/1997.
- İbn Sa'd, Muhammed ez-Zuhrî. *et-Tabakâtu'l-kubrâ*. Thk. Ali Muhammed Ömer. el-Kâhire: Mektebetu'l-Hanci, 1421/2001.
- İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu'l-Kerem. *el-Kâmil fi't-târîh*. Thk. Ebu'l-Fida Abdullah el-Kâdi. Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye, 1407/1987.
- İdâât. "Abdüsselam Haydar, Tercemâtu'l-Kur'ân ile'l-almâniyye". Erişim: 22 Mart 2020. <https://www.ida2at.com/translations-quran-into-german/>.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Introduction to the History of Translating the Meanings of the Holy Qur'an". *World Bibliography of Translations of the Meaning of the Holy Quran, Printed Translations, 1515-1980*. Xvii-Lvi. İstanbul: IRCICA Yayınları, 1986.

- İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Medhalun ilâ Târîhi Tercemâti Maâni'l-Kur'âni'l-Kerîm". *el-Bibliyoğrafya'l-Âle miyye li Tercemâti Maâni'l-Kur'âni'l-Kerîm*. (İstanbul: IRCICA, 1406/1986), 11.
- İlyas, Adil b. Muhammed Ata. "Tecribeti maa takvîmi tercemâti maâni'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-luğati'l-İngiliziyeye". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-35. el-Medine el-Münevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1421.
- İnan, Abdulkadir. *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Tercümeleri Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1961.
- İshak, Ali Şevah. *Mu'cemu Musannafati'l-Kur'âni'l-Kerim*. er-Riyad: Dâru'r-Rifâi, 1404/1984.
- İslâhî, Muhammed Ecmel b. Eyyüb. "Nazarât lüğaviyye fi ba'di't-tercemât el-Urdiyye li maâni'l-Kur'âni'l-kerim". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-45. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmau'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Islam house. "Languages 114". Erişim: 21 Mart 2020. <https://islamhouse.com/en>.
- İsrafilova, Faima. *Rusça Kur'ân Çevirilerine Karşılaştırmalı Bir Bakış*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2015.
- İsrafilova, Faima. "Rusya'da Kur'ân Çalışmaları", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/17 (2013): 37-57.
- İyibilgin, Orhan. *Ayntâbî'nin Terceme-i Tibyân Tefsirinin Muhteva ve Metod Bakımından Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.
- Jabari, Raed. *Reasons for the Possible Incomprehensibility of Some Verses of Three Translations of the Meaning of the Holy Quran into English*. Doktora Tezi, UK University of Salford, 2008.
- Jackubovych, Mykhailo. "Ukrainian Translations of the Meanings of the Glorious Qur'ân: Problems and Prospects". *Journal of Qur'anic Research and Studies* 2/4 (2007): 29-54.
- Joshua Project. "Bible Translation and Language Staues". Erişim: 08 Nisan 2020. <https://joshuaproject.net/assets/media/handouts/bible-translation-status.pdf>.
- Kalkaşandî, eş-Şeyh Ebu'l-Abbas Ahmed. *Subhu'l-a'şâ*. el-Kâhire: Dâru'l-kutub el-Mısıriyye, 1340/1922.
- Karame, Alya – Zadeh, Travis. "The Art of Translation: An Early Persian Commentary of the Qur'ân". *Journal of Abbasid Studies* 2 (2015): 119-195.
- Kaya, Murat. *Tanzimât'tan II. Mesrûtiyet'e Kadar (1839-1908) Matbu Türkçe Kur'ân-ı Kerîm Tercüme ve Tefsirleri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.
- Kerasniş, Şevket b. Muharrem. "Nebzetun an tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-luğati'l-Elbâniyye". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: Takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-13. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmau'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Khan, Mofakhkhar Hussain. "A History of Bengali Translations of the Holy Qur'an". *The Muslim World* 72/2 (1982): 129-136.
- Khan, Mofakhkhar Hussain. "Kur'ân-ı Kerim'in Bengalce Tercümelerinin Tarihçesi". Trc. Mustafa Dağlı. *Erciye Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983): 376-380.
- Khan, Mofakhkhar Hussain. *The Holy Qur'an in South Asia: A bio-bibliographic study of translations of the Holy Quran in 23 South Asian languages*. Dhaka: Bibi Akhtar Prakasani, 2001.
- Khatib, Abdallah. "Lost in Translation: The Ideological Effects of the Translator and the Interpreter on the Qur'anic Text". *Aligarh Journal Of Quranic Studies* 1/1 (Winter 2018): 1-21.
- Kidwai, Abdur Raheem. *Bibliography Of The Translations Of The Meaning Of The Glorious Quran Into English: 1649-2002: A Critical Study*. (Riyadh: King Fahd Qur'an Printing Complex, 2007).

- Kidwai, A.R. "Translating the Untranslatable: A Survey of English Translations of the Qur'an". *Journal of Quranic Research and Studies* 1/2 (2006): 5-25.
- Kiil (Hamid), Tşuvi Yung. "Tecribetî fi tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-luğati'l-Koriyye". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-33. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Koçyiğit, Hikmet. "1980-2017 Arası Telif ve Tercüme Matbu Türkçe Kur'ân Meâlleri Bibliyografyası". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2018): 11-40.
- Konopacki, M. Maciej. "Polonya'da Kur'ân-ı Kerim Tercüme Tarihi Bibliyografya ile Birlikte (1)". Trc. İhsan Süreyya Sırma. *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi* 3 (1979): 411-417.
- Köprülü, M. Fuad. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Sad. O. F. Köprülü-N. Pekin. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1981.
- Köseoğlu, Bayram. "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'ân, Meal ve Tefsir ile İlgili Yayınları ve Kur'ân Kültürümüze Katkısı". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2019): 817-836.
- Kritzcek, James. *Peter the Venerable and Islam*. USA: Princeton University Press, 1964.
- Kuliyef, Elmira Rafael. "el-Ahtau'l-akadiyye fi ba'di't-tercemât li maâni'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-luğati'r-Rusiyye". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-76. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- "Kur'ân meali 27 dil ve lehçeyle dünyada", <https://www.trthaber.com/haber/yasam/kuran-meali-27-dil-ve-lehceyle-tum-dunyada-357195.html> (Erişim: 02.04.2020).
- Kurban, Nur Ahmet. "Geçmişten Günümüze Çince Kur'ân Çalışmaları Üzerine". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/1 (2012): 89 -118.
- Kut, Turgut. "Ali Ufki Bey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. 2: 456-457. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Küçüköner, Halide Rumeysa. "Hint Alt-Kıtasının Dini ve Kültürel Yapısının Şekillenmesinde Arilerin Rolü". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 10/2 (Mayıs-2018): 610-624.
- Laadmât, Muhammed. "Kitâbu Tercemeti Maâni'l-Kur'âni'l-Kerîm bi'l-Emâzîğîyye li Cuhâdî el-Hüseyin: Muhâveletun fi Nakdi't-Tercemeti ve Tecvîdihâ, ed-Doktora el-Vataniyye, Kulliyetu'l-Adâb ve'l-Ulûmi'l-İnsâniyye, Sâyis, Fâs". *Mecelletu Asyanki* 12 (2017): 71-75.
- Lausanne Movement. "Progress in Bible Translation". Erişim: 08 Nisan 2020. <https://www.lausanne.org/lgc-transfer/progress-in-bible-translation>.
- Lawrence, Bruce B. *The Qur'an in English A Biography*. New Jersey: Princeton University Press, 2017.
- Library of Congress. "Robert of Chester, active 1143". Erişim: 08 Mart 2020. <http://id.loc.gov/authorities/names/nr89009733.html>.
- Love Qur'an. "Qur'an pdf". Erişim: 06 Mart 2020. <http://www.lovequran.net/quran-pdf/>.
- Ma'ayergi, Hassan. "Translations of the meanings of the holy Qur'an into minority languages: the case of Africa". *Institute of Muslim Minority Affairs Journal* 14/1-2 (1993): 156-180.
- Maktabah Mujaddidiyah. "Browse boks by languages". Erişim: 22 Mart 2020. <http://www.maktabah.org/en/lang>.
- Malik, Fahad M. *Performative Utterances: Their Basic and Secondary Meanings with Reference to Five English Translations of the Meanings of the Holy Qur'an*. Doktora Tezi, Durham University, 1995.
- Malter, Henry. *The Morris Loeb Series Saadia Gaon His Life and Works*. Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1921.



- Mansur, Tarık-Abdulâlîm Sâlim, Neha. "el-Bizantiyyûn ve Tercemetu'l-Kur'âni'l-Kerim ile'l-Yûnâniyye fi'l-Karni't-Tâsi' el-Mîlâdi: el-Cuz'u's-Selâsûn Enmûzecen". *Journal of Medieval and Islamic History* 8(2013-2014): 83-130.
- Mansûrî, Muhammed. "Menâhîcu'l-Musteşrikîne'l-Fransiyyîn fi't-Tercemeti'l-Kur'âniyye". *Dialogue Méditerranéen* 11/12 (Mars 2016): 124-148.
- Mdhamidullahfiles. "Abdul Muzaffar (Muhammed Hamidullah), Le Coran de 'Fatma Zaida' Le Centenaire D'un Mysterieux Ouvrage". 19-22. erişim: 22 Mart 2020. <https://mdhamidullah.files.wordpress.com/2015/11/coran-fatma-zaida.pdf>.
- Menûfî, Ali b. İbrahim. "Dirase mukarene beyne selâsin min tercemâti maâni'l-Kur'ân'l-kerim ile'l-luğati'l-İspaniyye (Cortes-Vernet-Mucemmeu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif)". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-45. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Meral, Yasin. "Bir Müslüman Tarafından Yapılan İlk İbranice Kur'ân Çevirisi: Subhi Ali el-Adevi, ha-Kur'ân be-Laşon Aher, Hayfa: Merkez Beyyinât, 2015, 527 s.". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 57/2 (2016): 143-155.
- Meral, Yasin. "İki Yeni İbranice Kur'ân Çevirisi Üzerine". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 60/2 (2019): 395-411.
- Merkezu't-tercemât. "Cuhûdu'l-Memleketi'l-Arabiyye es-Suûdiyye fi mecâli tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim min hilâli Mucemmei'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif bi'l-Medineti'l-Munevvere (Takrir)". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-25. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Mevkiu'l-kari' Yusuf b. Ahmed. "el-Kur'ânu'l-kerim bi luğati'l-âlem (pdf musavvar) 90 luğa". Erişim: 22 Mart 2020. <https://yna-quran.com/play.php?catsmktba=2539>.
- Milyebârî, Muhammed Eşref Ali. "Târîhu tatavvuri tercemeti manâni'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-luğati'l-Milyebâriyye (ihda'l-luğati'r-resmiyye bi'l-Hind)". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-82. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Mucemmeu'l-Melik Fehd li tibatî'l-Mushafi's-şerif. "Tercemâtu maâni'l-Kur'ân". Erişim: 02 Nisan 2020. <https://qurancomplex.gov.sa/kfgqpc-quran-translate/>.
- Nasr, Hilmi b. Muhammed İbrahim. "Târîhu tatavvuri tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-luğati'l-Portugaliyye". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-30. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Nassimi, Daoud Mohammad. *A Thematic Comparative Review of Some English Translations of The Qur'an*. Doktora Tezi, The University of Birmingham, 2008.
- Nomosuk, Abdullah b. Mustafa. "el-Ehtâ' el-akadiyye fi't-tercemât et-Taylandiyye li maâni'l-Kur'âni'l-kerim". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim: takvîmun li'l-mâdi ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-58. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Nurtawab, Ervan. *Discourse on Translation in Hermeneutics: Its Application to the Analysis of Abdurra'ûfs Turjumân al-Mustafid*. M.A. Syarif Hidayetullah State Islamic University, 2007.
- Nurtawab, Ervan. "Qur'anic translations in Malay, Javanese and Sundanese: a Commentary or Substitution?". *The Qur'an in the Malay-Indonesian World Context and Interpretation*. Ed. Majid Daneshager-Peter G. Riddell-Andrew Rippin. 39-57. London-New York: Routledge, 2016.
- Nurtawab, Ervan. "The Tradition of Writing Qur'anic Commentaries in Java and Sunda". *Suhuf* 2/2 (2009): 163-195.
- Orunbekov, Şohimardan. "Ыйык Куранды Орус Тилине Которгон Эң Алгачкы Мусулман Аял: Иман Валерия Порохова (Kur'ân-ı Kerim'i Rus Diline Tercüme Eden İlk

- Müslüman Kadın: İman Valeriya Porohova)”. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2017): 120-127.
- Ouyang, Wen-chin. “The Qur’an and Identity in Contemporary Chinese Fiction”. *Journal of Qur’anic Studies* 16/3 (2014): 62–83.
- Özdaş, Haşim. *Kur’ân’ın Kürtçe Çevirilerinde Karşılaşılan Problemler “Meala Fîrûz Şerha Qur’ana Pîroz” Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2015.
- Özdaş, Haşim. “Kürtçe Meâl-Tefsir Gelişim Süreci (Kurmancî Örneği)”. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 8/1/15 (2016): 340-357.
- Özkan, İbrahim Ethem. *TDK Yz.A-19 Numarada Kayıtlı Türkçe İncil Tercümesi (Transkripsiyon-İnceleme-Dizin)*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2006.
- Özkan Mustafa. “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yapılmış Kur’ân Tercümeleri”. *Tarihten Günümüze Kur’ân’a Yaklaşımlar*. Ed. B. Gökıkr v.dğr. 517-558. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur’ân ve Tefsir Akademisi, 2010.
- Özmen, Meryem. “Almanca Kur’ân Tercümeleri Tarihi”. Trc. Ömer Faruk Altıntaş. *Perspektif* 16/192 (2010): 22-23.
- Palancı, Merve. *İngilizce Kur’ân Çevirilerinde Eşdeğerlilik Sorunu: M.A.S. Abdel Haleem ve Tarif Khalidi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2017.
- Pazarbaşı, Erdoğan. “Azerbaycan’da Yaygın Kur’ân Tercümeleri”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1998): 103-118.
- Perason, J. D. “Appendix: Bibliography of Translations of the Qur’an into European Languages”. *Arabic Literatur to the End of the Umayyad Period*. Ed. A.F.L. Beeston, T.M. Johnstone, R.B. Serjeant and G.R. Smith. 502-520. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Pearson, J.D. “Translation of the Kur’ân”. *The Encyclopaedia of İslam*. 5: 429-432. Leiden: 1981.
- Polat, Fethi Ahmet. “Azerbaycan’da Yapılan Kuran Tercümeleri ve Türkiye’de Neşredilen Meallerin Bu Tercümelere Etkileri -Memmedeliyev Tercümesi Örneği-”. *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu, 31 Mayıs - 1 Haziran 2007*. 441-460. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Polat, Fethi Ahmet. “Yirminci Yüz Yıl Sonlarında Azerbaycan’da Yapılan Kuran Tercümeleri-I”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2003): 73-96.
- Pompanin, Maria Teresa Chicote. “L’Alcorano of Andrea Arrivabene An Iconographical Framework”. *Church History and Religious Culture* 96 (2016): 130–154.
- Qarai, Ali Quli. *The Quran and Its Translators*. CreateSpace, Publishing, 2014.
- Qur’an Mercy. “Download Qur’an translation pdf”. Erişim: 22 Mart 2020. <https://quranmercy.com/download-quran-translation-pdf/>.
- Malayalam Quran Search. “Quran translations in Malayalam”. Erişim: 21 Mart 2020. <http://www.malayalamquransearch.com/docs/?p=6>.
- Ramadani, Zymer. “Tarihte Yapılmış Arnavutça Kur’ân Mealleri”. *Marife* 1/2 (Güz 2006): 241-247.
- Radmard, Abdollah. “Teâmül-i Sebeki Tefsirhây-i Fârisî Devreti Selçukiyân der Zibân-ı ve Edeb-i Fârisî (Tahlil Sebekî Ravdu’l-Cinân ve Ravhu’l-Cenân)”. *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Selçuklularda Bilim Ve Düşünce Bildiriler/Proceedings 19-21 Ekim 2011 Konya Cilt -1 İslami İlimler*. Ed. Mustafa Demirci-Ali Temizel-M.Ali Hacıgökmen-Sefer Solmaz. 15-43. Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları, 2013.
- Rahayu, Ely Triasih. “Sonkeigo Expressions in Japanese Translation of The Quran”. *Madania* 21/2 (2017): 145-156.
- Rasek Hoon. “Tarih-i Tercem-i Kur’ân der Asya”. Erişim: 23 Mart 2020. <https://rasekhood.net/article/show/>.
- Research Gate. “Ashraf Abd El-Kader M. Al-Kuraidi, Reviewing Japanese Translations of the Holy Quran”. Erişim: 12 Mart 2020. [https://www.researchgate.net/publication/330738137\\_Reviewing\\_Japanese\\_Translations\\_of\\_The\\_Holy\\_Quran](https://www.researchgate.net/publication/330738137_Reviewing_Japanese_Translations_of_The_Holy_Quran).

- Riddell, Peter. "Earliest Quranic Exegetical Activity in the Malay-Speaking States". *Archipel, Année* 38/1 (1989): 107-124.
- Riddell, Peter G. "Malay Court Religion, Culture and Language Interpreting the Qur'ân in 17th Century Aceh". *Texts and Studies on the Qur'ân*. Ed. Gerhard Bowering-Bilal Orfali-Devin Stewart. 12: 3-17. Leiden-Boston: Brill, 2017.
- Riddell, Peter G. "Menerjemahkan Al-Qur'an ke Dalam Bahasa-Bahasa di Indonesia". *Sadur Sejarah Terjemahan di Indonesia Dan Malaysia*. Ed. Henri Chambert-Loir. 397-415. Jakarta: Universitas Padjadjaran, 2009.
- Riddell, Peter G. "Qur'an Translation: Discourse, Texture and Exegesis, Hussein Abdul-Raof Curzon, Richmond, 2001, xiv & 297pp". *Journal of Qur'anic Studies* 4/1 (2002): 87-90.
- Riddell, Peter G. "Variations on an Exegetical Theme: Tafsir Foundations in the Malay World". *Studia Islamika* 21/2 (2014): 259-292.
- Rohmana, Jajang A. "Sundanese Translations of the Quran in West Java: Characteristics and the Limits of Translation". *Academic Journal of Islamic Studies* 2/2 (2017): 163-200.
- Rohmana, Jajang A. "The Future of Sundanese Commentaries on The Qur'an in Indonesian Archipelago". *Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR)* 137 (2018): 271-278.
- Saeed, Abdullah. *The Qur'an An Introduction*. London-New York: Routledge, 2008.
- Sakaedani, Haruko. "Nichi-A Taiyaku Kuruân: < Fu > Yakukai to Seitō-jū-Dokuju Chūkai". *Journal of Qur'anic Studies* 18/3 (2016): 131-134.
- Shaffi, Sajid. "Qur'an Translations in Indian Regional Languages: A Bibliography". *Aligarh Journal of Quranic Studies* 1/1 (Winter 2018): 143-155.
- Shovkhalov, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Rusça Tercümeleri (Mâna Doğruluk Bakımından Değerlendirilmesi)*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.
- Sıdkî, Abdurrahman. "Batı Literatüründe Kur'ân". *Din Öğretimi Dergisi* Trc. Bilal Kemikli. 41-42 (1993): 105-110.
- Sîn, Abdullah Kasım Suu Cii Yuu An. "Târîhu tatavvuri tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ile'l-luğati's-Sînîyye". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-70. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmau'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Sindî, Abdulkayyûm b. Abdulgafûr. "Dirâsetu ba'di't-tercemât li maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ile'l-luğati's-Sindiyye". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-82. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmau'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Solihu, Abdul Kabir Hussain-Abdulhameed Abdulganiy Akorede. "Christian Translations of the Qur'an into Yoruba and Their Historical Background". *Islam and Christian-Muslim Relations* 26/4 (2015): 465-481.
- Sound Vision. "A Survey of English translations of the Quran by A.R. Kidwai". Erişim: 22 Ocak 2020. <https://www.soundvision.com/article/a-survey-of-english-translations-of-the-quran>.
- Spira, Ivo. *Chinese Translations of the Qur'ân: A Close Reading of Selected Passages*. MA Thesis, Oslo University, 2005.
- Staff Science. "Later Dutch Quran translations". Erişim: 27 Mart 2020. [https://www.staff.science.uu.nl/~gent0113/islam/koran\\_vertalingen\\_2.htm](https://www.staff.science.uu.nl/~gent0113/islam/koran_vertalingen_2.htm).
- Subât, Husâm. "İsti'râdun târîhiyyun li tercemâti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ile'l-Fransiyye". *Tercemâtu maâni'l-Kur'âni'l-kerîm a'mâlu'l-mu'temer ed-duveli el-evvel ellezi ukide fi Trablus-Lübnan yevmey 28 ve 29 Kânunu'l-evvel (Descembre) 2015 bi riâyeti Dâri'l-fetvâ fi Trablus ve's-şimal ve Tanzîmu ittihâdi'l-mütercimîne'l-Arab ve Câmiatu'l-Cinân Lübnan ve Ma'hedi Buliğlut Umman*. Ed. Bessâm Berke-Husâm Subat. 63-100. Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2016.
- Sureycâr, Süfyan Sevri. "Mülâhazâtı tercemeti maâni'l-Kur'ân ile'l-luğati'l-Holandîyye li'l-müsteşrik el-Holandî Fred Leemhuis". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm:*

- takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel.* 1-23. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Şemsiyeva, Güzel. "Tatar Telenđəgexəzərgə Korjən Tərjəmələrenəñtel Yzençələkləre (Tatar Türkçesindeki Günümüz Kur'ân Tercümelerinin Dil Özellikleri)". *Turkish Studies* 9/3 (2014): 1387-1393.
- Şeyh, Muhammed Bab. "Tercemetu Andre Du Ryer li Maâni'l-Kur'âni'l-Kerim: Kirâetun fi'l-Menhec ve'l-Makâasid". *el-Mecelle* 5/1 (2017): 46-85.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed İbn Cerîr. *Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân.* Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. el-Kâhire: Dâru hecer, 1422/2001.
- Tamari, Tal & Bondarev, Dmitry. "Introduction and Annotated Bibliography". *Journal of Qur'anic Studies* 15/3 (2013): 1-55.
- "Tercemâtu Maâni'l-Kur'ân", <https://qurancomplex.gov.sa/kfgqpc-quran-translate/> (Erişim: 02.04.2020).
- "The Centre for Translation of the Holy Qur'an", <https://www.imamreza.net/old/eng/imamreza.php?id=1390> (Erişim: 18.02.2020).
- The choice. "AlQuran with Bengali Translation". Erişim: 05 Mart 2020. <http://thechoice.one/al-quran-bangla-bengali-translation-audio-mp3/>.
- Ti-Entertainment. "Tuğrul Kurt, Kitab-ı Mukaddes Tercümeleleri". Erişim: 22 Nisan 2020. [http://ti-entertainment.com/dosya/tugrul\\_kurt\\_kutsal\\_kitap\\_tercumeleri\\_odev\\_omer\\_faruk\\_harman\(1\).pdf](http://ti-entertainment.com/dosya/tugrul_kurt_kutsal_kitap_tercumeleri_odev_omer_faruk_harman(1).pdf).
- Togan, Z. Velidi. *Kur'ân ve Türkler.* İstanbul: Kayı Yayınları, 1971.
- Togan, Z. Velidi. "Londra ve Tahran'daki İslami Yazmalardan Bazılarına Dair". *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 3 (1959-60): 133-160.
- Topal, Erol. "Yeni Uygur Türkçesi Kur'ân-ı Kerim Tercümesinde Soyut Varlıklar". *The Journal of Academic Social Science Studies* 74 (2019): 155-164.
- TRT Haber. "Kur'ân meali 27 dil ve lehçeyle dünyada". Erişim: 02 Nisan 2020. <https://www.trthaber.com/haber/yasam/kuran-meali-27-dil-ve-lehceyle-tum-dunyada-357195.html>.
- True Muslims. "Holy Qur'an in all Languages". Erişim: 20 Mart 2020. <http://www.truemuslims.net/Quran.html>.
- Two circles. "Razia Sultana to translate Quran into Sanskrit". Erişim: 05 Nisan 2020. [http://twocircles.net/2009may22/razia\\_sultana\\_translate\\_quran\\_sanskrit.html](http://twocircles.net/2009may22/razia_sultana_translate_quran_sanskrit.html).
- Uçar, Zofie. "Kur'ân-ı Kerim'in Çekçe Meâlleri Üzerine Tespitler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/29 (2014): 810-821.
- Ukfat, Ahmed Abdurrahman. "Tecribetî fi tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm ile'l-luğati'l-Macariyye". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel.* 1-45. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Ulbricht, Manolis. "et-Tercemetu'l-Ulâ li'l-Kur'âni'l-Kerîm mine'l-Karni 8/9 m fi Sical Nikitas el-Bizanti (el-Karn 9 m) maa'l-İslam b'ismi 'Tefnîdi'l-Kur'ân". *Chronos Revue d'Historie de l'Université de Balamand* 25 (2012): 33-58.
- Ulbricht, Manolis. *The First Translation the Quran (8th/9th century A.D) and its use in anti-Islamic work of Nicetas of Byzantium (9th c.) An analysis of the Greek Quran fragments and a commentary on Nicetas' "Refutation of the Quran" (Vat. Gr. 681).* Berlin: Freie Universität, 2012.
- Unais P.K. "Tarjuman Al-Tafseer Al- Quran: Socio-Political Influences Of The First Arabi Malayalam Quranic Interpretation By Mayen Kutti Elaya (Muhyuddin Bin Abdil Qader Keyı of Thalasseri)". Erişim: 23 Mart 2020. [file:///C:/Users/Hidayet%20Aydar/Downloads/TARJUMAN\\_AL-TAFSEER\\_AL-QURAN\\_SOCIO-POLIT.pdf](file:///C:/Users/Hidayet%20Aydar/Downloads/TARJUMAN_AL-TAFSEER_AL-QURAN_SOCIO-POLIT.pdf).

- Universiteitsbibliotheeq Utrecht. "An illustrated Qur'an translation from 1696". Erişim: 07 Şubat 2020. <https://bc.library.uu.nl/illustrated-qur%E2%80%99-translation-1696.html>.
- Vulgate.Org The Latin Vulgate Bible. "Vulgate". Erişim: 26 Mart 2020. <https://vulgate.org/>.
- Wikipedia. "Andre du Ryer". Erişim: 12 Mart 2020. [https://fr.wikipedia.org/wiki/Andr%C3%A9\\_du\\_Ryer](https://fr.wikipedia.org/wiki/Andr%C3%A9_du_Ryer).
- Wikipedia. "Bible Translations into the Languages of India". Erişim: 22 Mart 2020. [https://en.wikipedia.org/wiki/Bible\\_translations\\_into\\_the\\_languages\\_of\\_India](https://en.wikipedia.org/wiki/Bible_translations_into_the_languages_of_India).
- Wikipedia. "Bible Translations into The Language of Indonesia and Malaysia". Erişim: 22 Mart 2020. [https://en.wikipedia.org/wiki/Bible\\_translations\\_into\\_the\\_languages\\_of\\_Indonesia\\_and\\_Malaysia](https://en.wikipedia.org/wiki/Bible_translations_into_the_languages_of_Indonesia_and_Malaysia).
- Wikipedia. "Bible Translations into Persian". Erişim: 22 Mart 2020. [https://en.wikipedia.org/wiki/Bible\\_translations\\_into\\_Persian](https://en.wikipedia.org/wiki/Bible_translations_into_Persian).
- Wikipedia. "Languages of Indonesia". Erişim, 22 Mart 2020. [https://en.wikipedia.org/wiki/Languages\\_of\\_Indonesia](https://en.wikipedia.org/wiki/Languages_of_Indonesia).
- Wikipedia. "List of translation of the Quran". Erişim: 12 Şubat 2020. [https://en.wikipedia.org/wiki/List\\_of\\_translations\\_of\\_the\\_Quran](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_translations_of_the_Quran).
- Wikipedia. "Peter the Venerable". Erişim: 13 Aralık 2019. <https://www.wikizero.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvUGV0ZXJfdGhlX1ZlbnVvYWJsZQ>.
- Wikishia. "Fihrist Tercemehayi Farisi Kur'ân". Erişim: 22 Şubat 2020, <http://fa.wikishia.net/>.
- Wikiwand, "Amerika", erişim: 02 Nisan 2020, <https://www.wikiwand.com/tr/Amerika>.
- Wycliffe Bible Translators. "Latest Bible Translation Figures Show Progress". Erişim: 08 Nisan 2020. <https://www.wycliffe.org.uk/resources/press-releases/latest-bible-translation-figures/>.
- Wycliffe. "Latest Bible translation statistics". Erişim: 08 Nisan 2020. <https://www.wycliffe.org.uk/about/our-impact/>.
- Wycliffe. "Latest Bible translation statistics". Erişim: 08 Nisan 2020. <https://www.wycliffe.org.uk/resources/press-releases/latest-bible-translation-figures/>.
- Wycliffe Bible Traslators. "Annual Report 2019". Erişim: 08 Nisan 2020. <https://wycliffe.bible/annualreport/>.
- Yağmâî, Habîb. "Mukaddime-i Musahhîh". *Terceme-i Tefsîr-i Taberî*. Trc. Heyet. Ed. Habîb Yağmâî. Tahran: 1356 ş.
- Yahaghi, Mohammad Jafar. "An Introduction to Early Persian Qur'anic Translations". *Journal of Qur'anic Studies* 4/2 (2002): 105-109.
- Yahaghi, Muhammed Cafer. "İlk Dönem Farsça Kur'ân Tercümelerine Giriş". Trc. Mustafa Özel. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2010): 399-403.
- Yaşar, Hüseyin. "Avrupa'da İlk Kur'ân-ı Kerim Tercümelere ve İlk Kur'ân-ı Kerim Baskıları". *Diyanet İlmi Dergi* 35/4 (1999): 101-112.
- Yaşar, Hüseyin. "Avrupa'nın Kur'ân-ı Kerim'le Tanışması". *Kur'ân'ın Nüzulünün 1400. Yılı Anısına Kur'ân Özel Sayısı*. Tsh. İsmail Derin. 797-823. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Yaşar, Hüseyin. "Aydınlanma Döneminde Batı'da Kur'ân Algısı (I)". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2006): 105-126.
- Yaşar, Hüseyin. "Kâdiyânilerin Almanca Kur'ân Tercümelere Üzerine Bazı Düşünceler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2003): 193-225.
- Yaşaroğlu Macit. *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Tercüme ve Tefsirleri Bibliyografyası (Kur'ân Tarihi ile beraber)*. Ankara: DİB Yayınları, 1991.

- Yüksel, Mehmet. *Çeviri Kuramı ve Problemleri Açısından Tanzimat'tan Günümüze Matbu Kur'an Meallerinin Önsözlerinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2011.
- Yüksekkaya, Gülden Sağol. "Kur'an-I Kerim'in Kırgızca Çevirileri". *Turkish Studies* 9/9 (Summer 2014): 31-37.
- Zadeh, Travis. *The Vernacular Qur'an Translation and Rise of Persian Exegesis*. London: Oxford University Press, 2012.
- Zaza Edebiyatı. "Bingöllü Hoca Zazaca (Meal) Tefsir Yazdı". Erişim: 15 Mart 2020. [https://zazaedebiyati.tr.gg/sayfa\\_-24.htm](https://zazaedebiyati.tr.gg/sayfa_-24.htm).
- Zekeriya, Ebubekir Muhammed. "Târîhu tatavvuri tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-luğati'l-Bengâliyye". *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm: takvîmun li'l-mâdî ve tahfîzun li'l-mustakbel*. 1-62. el-Medinetu'l-Munevvere: Mucemmu'l-Melik Fehd li tibâeti'l-Mushafi's-şerif, 1423/2002.
- Zemin, Zehra Reyahi. "Tarih-i Terceme-i Farisi Kur'an Kerim". *Peyam Cavidan*. 6 (ts.): 129-142.
- Ziyâî, Habîbullah. *et-Tevkîd fî tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim ile'l-luğati'l-Fârisiyye*. Doktora Tezi, el-Câmiatu'l-İslâmiyye el-Alemiyye, 2000-2001.